

Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Université Lumière Lyon 2

Ecole Doctorale Informatique et Mathématique de Lyon

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών - Faculté de Sciences Economiques et de Gestion

Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας

Département d'Informatique et de Statistique

Εργαστήριο Πολιτισμικής Πληροφορικής (CILab) - Laboratoire ERIC

Ανάμεσα στις λέξεις

Entre les mots

Μέθοδοι ανάλυσης ιδεολογικά φορτισμένου λόγου

*Méthodes d'analyse informatique du
discours idéologique*

Par Efthimios C. Mavrikas

ΔΔ στην Πολιτισμική Πληροφορική - Thèse de Doctorat Informatique

Codirigée par Prof. Abdelkader Djamel Zighed, Prof. Sofia Dascalopoulos et

Prof. Nicolas Nicoloyannis †

Για το Νικόλα †

Στα νησιά του μυαλού μας και το λιμάνι μου.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
0.1 Σύνοψη.....	5
0.2 Στοχοθεσία.....	5
0.3 Ιδεολογία.....	6
0.4 Μηχανές.....	7
0.5 Λόγος.....	10
Μέρος Α.....	13
Θεώρηση.....	13
Κεφάλαιο 1ο.....	14
Μία συγκροτημένη πραγματικότητα.....	14
1.1 Εισαγωγή.....	14
1.2 Νεότερικότητα.....	15
1.3 Φαντασιακές κοινότητες.....	20
1.4 Το αφήγημα.....	22
Κεφάλαιο 2ο.....	24
Μυθολογία και Ιδεολογία.....	24
2.1 Εισαγωγή.....	24
2.2 Αντινομίες.....	24
2.3 Μυθήματα.....	26
2.4 Εποποιία.....	28
Κεφάλαιο 3ο.....	33
Το ιδεολογικό φορτίο του λόγου.....	33
3.1 Εισαγωγή.....	33
3.2 Τοπίο στην ομίχλη.....	33
3.3 Ιδέες και έξεις.....	35
3.4 Τίς εἶ;.....	39
Μέρος Β.....	44
Ανάλυση.....	44
Κεφάλαιο 4ο.....	45
Ποιοτική ανάλυση του ιδεολογικού γραπτού λόγου.....	45
4.1 Εισαγωγή.....	45
4.2 Γνωσιακές λειτουργίες.....	45
4.3 Δομές.....	48
4.4 Πολυμεθοδολογία.....	50
Κεφάλαιο 5ο.....	52
Ποσοτική ανάλυση του ιδεολογικού γραπτού λόγου.....	52
5.1 Εισαγωγή.....	52
5.2 Το σκάμμα των λέξεων.....	52
5.2.1 Προεπεξεργασία.....	55
5.2.2 Αναπαράσταση.....	55
5.2.3 Εξαγωγή χαρακτηριστικών γνωρισμάτων.....	57
5.3 Ένα ερευνητικό τυπολόγιο.....	57
5.4 Λανθάνοντα.....	59
Κεφάλαιο 6ο.....	64
Μία οντολογία πολιτισμικών συστημάτων.....	64
6.1 Εισαγωγή.....	64
6.2 Σημασιολογική ολοκλήρωση.....	64
6.3 Μεταδιαδικαστικά.....	67

6.4 Ένα παράδειγμα, χίλιες λέξεις.....	69
Μέρος Γ.....	75
Εφαρμογή.....	75
Κεφάλαιο 7ο.....	76
Αναγνωστικό ιδεολογιών.....	76
7.1 Εισαγωγή.....	76
7.2 Οντολογία της αλλοτρίωσης.....	77
7.2.1 Η ψυχή του Γύφτου.....	81
7.2.2 Ο χαμένος παράδεισος.....	87
7.2.3 Στο μυαλό του Marx.....	97
7.3 Το μαρξιστικό ιδεολόγημα της αλλοτρίωσης.....	118
Επίλογος.....	127
Παράρτημα Α.....	132
Ευθυγράμμιση DOLCE - CIDOC CRM - GOLD.....	132
Παράρτημα Β.....	135
Θεμελιωμένη Θεωρία.....	135
B.1 Σχεδιασμός έρευνας.....	135
B.2 Ανάλυση δεδομένων.....	137
B.3 Συνεχής συγκριτική μέθοδος.....	142
Παράρτημα Γ.....	145
Πιθανοτική Λανθάνουσα Σημασιολογική Ανάλυση.....	145
Βιβλιογραφία.....	186
Ξενόγλωσση.....	187
Ελληνική.....	194

Εισαγωγή

0.1 Σύνοψη

Στη μελέτη αυτή διατυπώνεται μια σημασιολογική προσέγγιση για την εξόρυξη και την ανάλυση του *ιδεολογικά φορτισμένου λόγου* από κείμενα σε ηλεκτρονική μορφή. Η προσέγγιση συνδυάζει μία *ποιοτική μέθοδο ανάλυσης του λόγου* που χρησιμοποιείται στις κοινωνικές επιστήμες (CDA), με μία *ποσοτική μέθοδο διατύπωσης συλλογισμών και εξόρυξης πληροφορίας βάσει οντολογιών και ημι-αυτόματης επεξεργασίας του λόγου*.

Η βασική εφαρμογή της προσέγγισης συνίσταται στην ανάλυση του μαρξιστικού λόγου, όπως παρουσιάζεται στη διαδικτυακή θεματική συλλογή *Marxists Internet Archive* (<http://www.marxists.org/>) με περιεχόμενο άνω των 15.000 κειμένων. Στόχος της εφαρμογής είναι η ανάδειξη ενός *εννοιολογικού μοντέλου* το οποίο μπορεί να συμβάλει στην ταξινόμηση αγνώστων κειμένων με ιδεολογικά κριτήρια.

0.2 Στοχοθεσία

Ας υποθέσουμε ότι θέλουμε να δημιουργήσουμε ένα ημι-αυτόματο σύστημα το οποίο μας επιτρέπει να ταξινομήσουμε μία συλλογή κειμένων που αφορούν σε ένα συγκεκριμένο θέμα, με βάση την ιδεολογική τους φόρτιση.

Το σύστημα αυτό μπορεί να βοηθήσει έναν χρήστη σε διαδικασία αναζήτησης πληροφοριών σχετικά με τον πονόδοντο, ώστε να επιλέξει να συμβουλευτεί κατά προτεραιότητα τα κείμενα που αντιμετωπίζουν το ζήτημα σύμφωνα με την παραδοσιακή ιατρική ή εκείνα που στρέφονται προς τις εναλλακτικές θεραπείες. Ένας άλλος χρήστης σε αναζήτηση πληροφοριών σχετικά με ένα πολιτικό γεγονός ή ένα κοινωνικό πρόβλημα μπορεί να διευκολυνθεί στην επιλογή αντιπροσωπευτικών στοιχείων όλων των θέσεων του πολιτικού φάσματος (π.χ. κομμουνιστική, φιλελεύθερη, συντηρητική, κ.λπ.).

Για να γίνει καλύτερα κατανοητή η υλοποίηση αυτού του συστήματος, αποσυνθέτουμε το έργο σε μικρότερα επιμέρους βήματα, προκειμένου να εξετάσουμε το γνωστικό αντικείμενο και τα εργαλεία του κάθε βήματος.

Από τη στιγμή που ασχολούμαστε με κείμενα, ξεκινούμε από τη *θεωρία του λόγου*. Εξετάζουμε το ιστορικό των μεθόδων και τις διαθέσιμες σύγχρονες τεχνικές επεξεργασίας του λόγου, αναζητώντας τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να είναι χρήσιμες ή απαραίτητες στο έργο μας. Ο δρόμος μας μάς οδηγεί στη θεώρηση της δομής του γραπτού λόγου, της κατηγοριοποίησης κειμένων και της παρουσίασης συνόψεων. Βλέπουμε πώς οι αντίστοιχες τεχνικές βοηθούν στον εντοπισμό της ιδεολογικής φόρτισης.

Για την καλύτερη κατανόηση της ιδεολογικής φόρτισης, προσδιορίζουμε ορισμένα γλωσσολογικά χαρακτηριστικά της. Διερευνούμε το έργο της *υπολογιστικής γλωσσολογίας* μέχρι σήμερα, τα εργαλεία που θέτει στη διάθεσή μας, καθώς και ορισμένες συγγενικές εργασίες που αφορούν στην ανάλυση της υποκειμενικότητας. Συζητούμε για την επαγωγική μάθηση, την αναζήτηση πληροφοριών, την κατανόηση της γλώσσας και την αναπαράσταση της γνώσης, με έμφαση στις στατιστικές μεθόδους. Τέλος, υιοθετούμε τους πλέον κατάλληλους τρόπους δοκιμής και αξιολόγησης ενός τέτοιου συστήματος.

0.3 Ιδεολογία

Για να υλοποιήσουμε ένα ημι-αυτόματο σύστημα ταξινόμησης κειμένων βάσει ιδεολογικής φόρτισης, οφείλουμε πρώτα να καθορίσουμε τι εννοούμε με τους όρους αυτούς. Οφείλουμε επίσης να κατανοήσουμε πώς η ιδεολογική φόρτιση εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της επεξεργασίας του φυσικού λόγου. Η ιδεολογία έχει μελετηθεί από πολλαπλές επιστημονικές σκοπιές, μεταξύ των οποίων συναντούμε την ανθρωπολογία, την κοινωνιολογία, τη γλωσσολογία (ιδίως στους τομείς της πραγματολογίας και της κοινωνιογλωσσολογίας), την ψυχολογία, τη γνωσιακή επιστήμη, την ιστορία, τη μελέτη της επικοινωνίας, τις πολιτικές επιστήμες, τη ρητορική, την κριτική θεωρία και την πληροφορική. Με μία πρώτη ματιά στον πλούσιο κατάλογο, συμπεραίνουμε ότι μία *διεπιστημονική θεώρηση της ιδεολογίας* βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη της μελέτης μας.

Προκειμένου να επιτύχουμε λοιπόν τη ζητούμενη πολυσυλλεκτική θεώρηση της ιδεολογίας, στραφήκαμε στο έργο του *Teun van Dijk*. Ένα ιδιαίτερο κίνητρο στην επιλογή μας αποτέλεσε και η άμεση εφαρμοσιμότητα των μεθόδων του στην υπολογιστική γλωσσολογία. Έτσι, με βάση την ολοκληρωμένη θεώρηση της ιδεολογίας (βλ. Α' Μέρος), προχωρούμε στη μελέτη των υφιστάμενων συστημάτων πληροφορικής που έχουν ως αντικείμενο την ιδεολογία και την υποκειμενική άποψη.

0.4 Μηχανές

Το ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον του *Abelson* για την πολιτική ψυχολογία, τον οδήγησε σε μια προσπάθεια προσομοίωσης ενός Καλού Πιστού με την *Ιδεολογική Μηχανή* (ή *Μηχανή Goldwater*) (Abelson et.al, 1965-1973) για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου της *ιδεολογικής απλούστευσης*. Αυτή η τάση καρικατούρας και ευτελισμού των κινήτρων και του χαρακτήρα του εχθρού, με την ταυτόχρονη δοξασία - αλλά και ευτελισμού, παρά τη θέλησή μας - των κινήτρων και του χαρακτήρα της δικής μας παράταξης, συνίσταται στην αντιπαραβολή συμβολικών συστημάτων κατά πολύ γενικό και απλουστευτικό τρόπο.

Η Ιδεολογική Μηχανή ήταν σχεδιασμένη για την προσομοίωση των απαντήσεων ενός ιδεολόγου της δεξιάς σε ερωτήσεις σχετικά με την εξωτερική πολιτική, κατά το πρότυπο του Barry Goldwater και τη θεματολογία της εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Η επιλογή του Goldwater υποκινήθηκε από το ιδιαίτερα κλειστό και αυστηρά καθορισμένο σύστημα πεποιθήσεών του, που επέτρεπε έτσι την κωδικοποίησή του στη μνήμη του συστήματος και τη διεξοδική ανάλυση των απαντήσεών του. Η ιδεολογική φόρτιση του λόγου του Goldwater κωδικοποιήθηκε στο σύστημα ως μήτρα-οδηγός για την επεξεργασία των πολιτικών πληροφοριών.

Σχεδόν σαράντα χρόνια αργότερα, η ερευνητική μεθοδολογία της Ιδεολογικής Μηχανής θα μπορούσε να θεωρηθεί αναποτελεσματική, το πεδίο εφαρμογής της πολύ περιορισμένο, ο μηχανισμός παραγωγής απαντήσεων πρωτόγονος, ο ορισμός της ιδεολογίας πολύ ασαφής και απλοϊκός, ενώ η θεωρία της *εννοιακής εξάρτησης* (CDT) έχει αμφισβητηθεί ανοικτά ως γνωστικό μοντέλο. Ωστόσο, η Ιδεολογική Μηχανή υπήρξε ένα σημαντικό πρώτο βήμα, το οποίο απέδειξε ότι ορισμένες μορφές ιδεολογικών συμπεριφορών μπορούν να προσομοιώνονται σε υπολογιστή.

Η Ιδεολογική Μηχανή, καθώς και άλλα συστήματα όπως το *Tale Spin* (Meehan, 1976), η *Πολιτική* (Carbonell, 1979) και η *Pauline* (Hovy, 1987) παράχθηκαν στο Πανεπιστήμιο Yale, υπό την εποπτεία του *Roger Schank*, συναδέλφου του *Abelson* και καθηγητή των *Meehan*, *Carbonell* και *Hovy*. Με τα *σημασιολογικά δίκτυα* (semantic networks) ο *Schank* είχε βασιστεί στη θεωρία των *Katz* και *Fodor* (1963) για να εισηγηθεί *πρωταρχικά στοιχεία* ή *αρχέτυπα* (primitives) τα οποία μπορούν να συνδυαστούν ως στοιχεία μίας *καθολικής γνωσιακής αναπαράστασης*. Η άποψή του για τις *εννοιακές εξαρτήσεις* (conceptual dependencies) διατυπώνεται με *γραφήματα* (graphs), όπου *κόμβοι* (nodes) είναι οι *έννοιες* και οι *μεταξύ τους σύνδεσμοι* (links), οι *σχέσεις εξάρτησης* (dependencies).

Στο βιβλίο τους *Scripts Plans Goals and Understanding* (1977), οι *Schank* και *Abelson* επαναπροσδιορίζουν τα στοιχεία μίας καθολικής γνωσιακής αναπαράστασης σε ένα συγκεκριμένο σύνολο σημασιολογικών αρχετύπων, τα *σενάρια* (scripts). Τα σενάρια εξετάζουν την *αιτιότητα και τη διαδοχή των γεγονότων*. Έτσι, μπορούμε να παραστήσουμε τη γνώση μας για πρωτοτυπικά γεγονότα ως ακολουθίες *προσδοκώμενων ενεργειών* (expected actions) αποτυπωμένες σε ένα σενάριο. Σε κάθε πρωτότυπο στοιχείο γνώσης, αντιστοιχεί κι ένα *μοντέλο αναδίφησης* (retrieval model). Θεμελιώνεται έτσι θεωρητικά η *κατανόηση με βάση τις προσδοκίες* (expectation based understanding).

Τα σενάρια αποτελούν *στερεοτυπικές απεικονίσεις* ορισμένων καταστάσεων (με κλασικό παράδειγμα των *Schank* και *Abelson* το *σενάριο του εστιατορίου*), οι οποίες παρέχουν ένα πλαίσιο αναφοράς για διάφορες εκδηλώσεις, δράσεις, αντικείμενα και σχέσεις. Ένα σενάριο παρέχει το *εννοιολογικό μοντέλο* μιας κατάστασης, επιτρέποντας την εξαγωγή συμπερασμάτων και την κατανόηση του λόγου που σχετίζεται με αυτή την κατάσταση. Η θεωρία της εννοιακής εξάρτησης (CDT) υποθέτει επομένως ότι κάθε μορφή μνήμης είναι *επεισοδιακή* και οργανώνεται σύμφωνα με τα σενάρια.

Παρά το γεγονός ότι ένας περιορισμένος αριθμός καθολικών αρχετύπων είναι ευχάριστος από αισθητική και επιχειρησιακή άποψη, η πρόκληση της ορθής επιλογής τους μπορεί να αποβεί δύσκολη υπόθεση. Πρέπει επίσης να επισημάνουμε το γεγονός ότι τα συστήματα του Yale δεν επεκτάθηκαν ποτέ πέρα από χειροποίητους *μικρόκοσμους*, μεθοδικά κατασκευασμένους από τους αντίστοιχους δημιουργούς τους.

Είναι σαφές ότι το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων αυτών περιορίζεται από το *εύρος των βασικών γνώσεων* που διατίθενται για έναν συγκεκριμένο τομέα, από τη στιγμή που απαιτούν την *εκ προοιμίου κωδικοποίηση* αυτής της πληροφορίας.

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της μελέτης μας διαπιστώσαμε ότι ο συγκεκριμένος περιορισμός μπορεί να αντιμετωπιστεί με την ενσωμάτωση σε παρόμοιους μηχανισμούς συναγωγής, *οντολογιών* όπως η *περιγραφική οντολογία για τη γλωσσολογική και τη γνωσιακή μηχανική (DOLCE)*, η *γενική οντολογία για τη γλωσσολογική περιγραφή (GOLD)*, καθώς και το *εννοιολογικό μοντέλο αναφοράς CIDOC (CIDOC CRM)*, οι οποίες εισάγουν τον απαραίτητο σημασιολογικό σύνδεσμο μεταξύ των διαφόρων πεδίων εφαρμογής (βλ. Β' Μέρος). Σε ό,τι αφορά στο μειονέκτημα της εκ προοιμίου κωδικοποίησης των βασικών γνώσεων του πεδίου εφαρμογής, η μελέτη διατύπωσε διαδικασίες που αξιοποιούν στο μέγιστο βαθμό τα κοινωνικά δίκτυα και τη συνεργατική κωδικοποίηση.

Διακρίνουμε εδώ μία γενική τάση που διαπερνά το θεωρητικό υπόβαθρο των συστημάτων του Yale, αλλά και άλλων συστημάτων όπως του *Viewgen* (Ballim και Wilks, 1991), του *Spin Doctor* (Sack, 1994) και του *Terminal Time* (Mateas et.al, 2000): η ένταση μεταξύ της έρευνας που στοχεύει στην *ψυχολογική* ή τη *γλωσσολογική ευλογοφάνεια* και της έρευνας που υπαγορεύεται από ανησυχίες της *μηχανικής επιστήμης*. Τα συστήματα που μελετήσαμε υποκινούνται θεωρητικά κυρίως από την ψυχολογική και τη γλωσσολογική ευλογοφάνεια. Το γεγονός αυτό δεν μπορεί παρά να είναι πηγή αντιπαραθέσεων, καθώς τα ερευνητικά πεδία της ψυχολογίας και των ανθρώπινων γνωσιακών λειτουργιών παραμένουν ανοικτά. Σε ποιό βαθμό επομένως τα σενάρια, τα εννοιολογικά σχήματα και τα σημασιολογικά αρχέτυπα είναι ικανά να αναπαριστούν την ψυχολογική και γλωσσολογική πραγματικότητα;

Η παραπάνω προβληματική άπτεται της έρευνας για την κατανόηση του φυσικού λόγου. Οδηγεί στο θεμελιώδες ερώτημα του κατά πόσον *είναι ή δεν είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε ένα κείμενο προκειμένου να το ταξινομήσουμε*. Εφόσον επιλέγουμε την ψυχολογική ή γλωσσολογική ευλογοφάνεια, τότε προσπαθούμε να κατανοήσουμε το κείμενο. Εναλλακτικά, μπορούμε να εφαρμόσουμε στατιστικές μεθόδους που λειτουργούν με μηδαμινή κατανόηση του κειμένου.

Τέλος, υπάρχει και η μέση λύση της μερικής κατανόησης του κειμένου, προκειμένου να επιτύχουμε ένα συγκεκριμένο επίπεδο *επισημείωσης του λόγου* και της *διαλεκτικής δομής*. Το έργο του van Dijk μας υποδεικνύει ότι η δομή του λόγου δεν επαρκεί από μόνη της ως κριτήριο ταξινόμησης, αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με λεξιλογικές ενδείξεις ως συμπληρωματικό στοιχείο ενός *κατηγοριοποιητή*. Ως εκ τούτου, στρέφουμε τώρα την προσοχή μας στην ερευνητική επικαιρότητα της υπολογιστικής γλωσσολογίας σχετικά με την ανάλυση του λόγου, χωρίς να αποκλείουμε προς το παρόν το ενδεχόμενο της κατανόησης του κειμένου από το σύστημα μας.

0.5 Λόγος

Ένα μεγάλο μέρος της υπολογιστικής γλωσσολογικής έρευνας είναι προσανατολισμένη σε συγκεκριμένες εφαρμογές. Είναι λοιπόν λογικό να χωρίσουμε την έρευνα αυτή βάσει του πεδίου εφαρμογής της: τα δύο κύρια πεδία εφαρμογής είναι η *παραγωγή της γλώσσας* και η *ερμηνεία της γλώσσας*. Επικεντρωνόμαστε εδώ στην έρευνα που αφορά στη θεωρία της δομής του λόγου και την εφαρμογή της στην ερμηνεία κειμένων, καθώς σχετίζεται άμεσα με τη μελέτη μας.

Η *θεωρία της ρητορικής δομής (RST)* (Mann και Thompson, 1988) ορίζει ένα σύνολο ρητορικών σχέσεων οι οποίες απαιτούνται προκειμένου να αποτυπώνεται η συνοχή του λόγου. Οι ρητορικές σχέσεις της RST αντιστοιχούν σε μεγάλο βαθμό στις *κατηγορίες της ιδεολογικής ανάλυσης* που προτείνονται από τον van Dijk. Οι ρητορικές σχέσεις συνδέουν διάφορα μέρη ενός κειμένου, τα οποία μπορούν να ποικίλουν σε μέγεθος, από μία πρόταση έως μία παράγραφο. Τα γειτονικά τμήματα του κειμένου που συνδέονται με μία ρητορική σχέση, αποτελούν ένα νέο τμήμα το οποίο συνδέεται, με τη σειρά του, με το δικό του γειτονικό τμήμα. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται διαδοχικά μέχρι να συνδεθούν όλα τα τμήματα του κειμένου. Έτσι, διαμορφώνεται μια *ιεραρχική δομή*.

Η παραπάνω ιεραρχική προσέγγιση διαφέρει αισθητά από τις *συνεκτικές σχέσεις του Hobbs* (1979) που ακολουθούν την ερευνητική γραμμή που χάραξαν οι *Grimes, Halliday και Hasan, Longacre και Fillmore*, από τη *θεωρία της προθετικότητας* των *Grosz και Sidna* (1986), τις *λεξικές αλυσίδες* των *Morris και Hirst* (1991), καθώς και πολλά άλλα ερευνητικά έργα που επανεξετάζουν, επεκτείνουν και ενίοτε συμφιλιώνουν τις ανταγωνιστικές μεθοδολογίες.

Πολλές από αυτές τις προσεγγίσεις διατυπώθηκαν ενώ οι απαραίτητοι πόροι (μεγάλα *corpus*, *θησαυροί*, κ.λπ.) για τον έλεγχο και την επικύρωση του θεωρητικού τους υπόβαθρου ήταν ακόμη σπάνιοι. Καθώς οι πόροι άρχισαν να διατίθενται, διευκολύνοντας την πρακτική εφαρμογή των διαφόρων μεθοδολογιών, παρατηρούμε μια τάση σύνθεσής τους σε *ενοποιημένες προσεγγίσεις* (Moser και Moore, 1996 - Marcu, 2000).

Το βασικό ερώτημα που μας απασχολεί ωστόσο στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, είναι κατά πόσο η εφαρμογή μίας τέτοιας σύνθετης προσέγγισης είναι απαραίτητη για το σύστημά μας. Είναι προφανές ότι η ανάλυση της ρητορικής δομής ενός κειμένου ή της θεματολογίας που καλύπτει, δεν μπορούν να του προσάψουν από μόνες τους συγκεκριμένα ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Έτσι, θεωρώντας ότι η ανάλυση της ρητορικής δομής του λόγου πρέπει να αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου συστήματος που ενσωματώνει όλες τις πρόσθετες απαιτούμενες πληροφορίες, όπως τη *λεξιλογική σημασιολογία* και την *ανάλυση της υποκειμενικότητας* του λόγου, καταλήγουμε σε ένα σχεδιαστικό αποτέλεσμα εξαιρετικά πολύπλοκο και δύσκολο στην εφαρμογή του. Είναι όμως πραγματικά απαραίτητος ένας σημασιολογικός ελέφαντας στην περίπτωση μας;

Εξετάζουμε επομένως κάποιες εναλλακτικές *στατιστικές προσεγγίσεις* που μπορούν να μας βοηθήσουν στον καθορισμό *σημασιολογικής ομοιότητας* μεταξύ κειμένων, ανεξάρτητα από τη δομή του λόγου τους. Η *λανθάνουσα σημασιολογική ανάλυση (LSA)* και η *πιθανοτική λανθάνουσα σημασιολογική ανάλυση (PLSA)* είναι μέθοδοι στατιστικής επεξεργασίας του λόγου οι οποίες επιτρέπουν, στα πλαίσια της *διανυσματικής σημασιολογίας*, τον εντοπισμό των σχέσεων που υφίστανται ανάμεσα σε συλλογές κειμένων και στους όρους που περιέχουν, μέσω της ανάδυσης εννοιών που σχετίζονται με τα κείμενα και τους όρους.

Η LSA διαμορφώνει έναν *πίνακα εμφανίσεων* των όρων στα κείμενα. Πρόκειται για έναν πίνακα του οποίου οι γραμμές αντιστοιχούν στους όρους και οι στήλες στα κείμενα της συλλογής. Η συχνότητα εμφάνισης του εκάστοτε όρου στα κείμενα *κανονικοποιείται με στάθμιση TF-IDF*, προκειμένου να καταλήξουμε σε έναν συντελεστή ο οποίος αναδεικνύει τους όρους που εμφανίζονται συχνά σε ένα συγκεκριμένο κείμενο, αλλά σπάνια μεταξύ διαφορετικών κειμένων. Οι όροι που επιλέγονται έτσι, *χαρακτηρίζουν τα κείμενα στα οποία ανήκουν*.

Ο πίνακας εμφανίσεων διασπάται στη συνέχεια σε *ιδιάζουσες τιμές (SVD)*, προκειμένου να παραχθεί ένας *σημασιολογικός χώρος* 100-150 διαστάσεων, όπου οι όροι και τα κείμενα αναπαριστώνται γεωμετρικά ως *διανύσματα*, ενώ το *σημασιολογικό φορτίο* ενός κειμένου αναπαρίσταται από το *μέσο όρο των διανυσμάτων* των όρων που εμφανίζονται στο συγκεκριμένο κείμενο. Η στατιστική σύγκριση και η κατηγοριοποίηση των κειμένων είναι επομένως εφικτή σε αυτό το σημασιολογικό χώρο, με τον υπολογισμό ενός *στατιστικού μέτρου ομοιότητας* μεταξύ των διαφόρων *εννοιολογικών διανυσμάτων* (συνήθως το *συνημίτονο*).

Η PLSA βελτιώνει την LSA με την εισαγωγή μίας *πιθανοτικής προσέγγισης* για την αποσύνθεση του πίνακα εμφανίσεων, με την εφαρμογή ενός *στατιστικού μοντέλου λανθανόντων μεταβλητών (LVM)*. Η *παραγοντοποίηση* διατηρεί τις *υψηλότερες ιδιάζουσες τιμές* και αποβάλλει τις χαμηλότερες, αντιμετωπίζοντας έτσι το στατιστικό πρόβλημα της *υπερπροσαρμογής (overfitting)*, που αντιστοιχεί στο θεωρητικό ζήτημα της *υπερεξειδικευμένης ανάλυσης* (βλέπουμε το δέντρο, χάνουμε το δάσος).

Παρά το γεγονός ότι οι μέθοδοι LSA και PLSA *αγνοούν εντελώς* τη σειρά των όρων που εμφανίζονται σε ένα κείμενο, όπως και τη σύνταξή τους, ενώ δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση μια ολοκληρωμένη διαδικασία επεξεργασίας του λόγου, ανήκουν ωστόσο σε μια γενική κατηγορία μοντέλων *συνειρμικής εκμάθησης* και *φασματικής παραγοντοποίησης* με δυνατότητα *τυπικής μοντελοποίησης* υφιστάμενων φαινομένων. Αυτό εξηγεί ένα σημαντικό εύρημα της παρούσας μελέτης: επιλέγοντας το δρόμο της στατιστικής επιτυγχάνουμε πολύ ενθαρρυντικά αποτελέσματα με τόσο λίγα!

Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι κάθε ιδεολογική ταξινόμηση παραμένει εγγενώς υποκειμενική και τα αποτελέσματα ενός αμιγώς στατιστικού συστήματος υπόκεινται αυτομάτως σε αμφισβήτηση, προχωρήσαμε στην υλοποίηση ενός συστήματος που *συνδυάζει την ποσοτική μέθοδο PLSA με την ποιοτική μέθοδο της κριτικής ανάλυσης λόγου (CDA)*. Με τον τελικό στόχο να παραμένει η πλήρης δοκιμή του συστήματος μέσω της μικτής ταξινόμησης μίας *θεματικής συλλογής κειμένων* και την ανάδειξη ενός *εννοιολογικού μοντέλου αναφοράς του λόγου των ιδεολογιών*.

Μέρος Α

Θεώρηση

Κεφάλαιο 1°

Μία συγκροτημένη πραγματικότητα

- Is this the place where the Duke of Wellington pronounced the famous words?

- Yes, this is the place, but he never pronounced those words.

Sigmund Freud, Studienausgabe IV, Psychologische Schriften, Frankfurt: Fischer, 1974

1.1 Εισαγωγή

Οι ιδεολογίες παίζουν παιχνίδια με το λόγο. Κυριαρχούν με το λόγο, διαιρούν με το λόγο, νομιμοποιούνται και νομιμοποιούν διά του λόγου. Οργανώνουν τον κόσμο στα χαρτιά. Τρέχουν στο χρόνο πάνω-κάτω, κατοχυρώνοντας το παρόν και προδιαγράφοντας το μέλλον ανασκευάζοντας το παρελθόν. Φυτεύουν αποδείξεις για να θερίσουν αυτονομία.

Ορισμένες φορές, τα παιχνίδια αυτά είναι ορατά, ιδιαίτερα όταν έχουμε να κάνουμε με νεόκοπες ιδεολογίες, που πασχίζουν και πειραματίζονται ακόμη στην επινόηση επιχειρημάτων. Συνήθως όμως παραβλέπονται, εξαιτίας της *φυσικότητας* που έχει αποκτήσει η ιδεολογική θέαση της σύγχρονης πραγματικότητας. Στο βαθμό που ζούμε σε έναν ιδεολογικά οργανωμένο κόσμο, έχουμε αφομοιώσει τη μορφολογία των *σχετικών ιδεολογημάτων*, ώστε αυτά να μη μας ξενίζουν.

Εδώ λοιπόν βρίσκεται η μεγαλύτερη δυσκολία του προβλήματος που μας απασχολεί. Το γεγονός ότι στη σύγχρονη εποχή μιλάμε όλοι, λίγο-πολύ, την ίδια «γλώσσα» όταν αναφερόμαστε στις ιδεολογίες, δεν μας επιτρέπει να πάρουμε εύκολα κριτικές αποστάσεις από το θέμα. Ο λόγος των ιδεολογιών είναι ένα αντικείμενο προβληματισμού που απαιτεί την αναλυτική θεώρηση του ίδιου του τρόπου σκέψης μας για τον κόσμο και της θέσης μας μέσα σε αυτόν. Μελετώντας το λόγο των ιδεολογιών, εξετάζουμε αντανάκλαστικά τον ίδιο μας τον εαυτό: την εποχή μας, την κοινωνία στην οποία ζούμε, τον τρόπο με τον οποίο σκεπτόμαστε.

1.2 Νεοτερικότητα

Η έλευση του σύγχρονου κόσμου αποτελεί μία εξαιρετικά σύνθετη, πολύμορφη και άνιση διαδικασία. Μπορούμε να τη φανταστούμε σαν ένα κέντημα· ένα υφάδι αλληλένδετων εξελίξεων, δομικών μετασχηματισμών και ανθρώπινης δράσης. Πολλά επιμέρους σχέδια συναντώνται, τέμνονται, για να σχηματίσουν τη «γενική εικόνα» των κοσμογονικών αλλαγών που δημιούργησαν τη νέα τάξη πραγμάτων, από την αρχική της κοιτίδα στη Δυτική Ευρώπη του 18^{ου} αιώνα σε ολόκληρο τον πλανήτη.

Η εμπορευματοποίηση της εργασίας και η εδραίωση των οικονομικών σχέσεων παραγωγής, η ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας, ο εξαστισμός, η συγκέντρωση της εξουσίας σε μονοπαγείς κρατικούς μηχανισμούς, η εκκοσμίκευση της πνευματικής ζωής, αποτέλεσαν κεντρικές και αλληλοεξαρτώμενες μεταβολές που εισήγαγαν τις παραδοσιακές κοινωνίες στη νεοτερικότητα. Για τις παραδοσιακές κοινωνίες, τα πρώτα κιόλας μηνύματα της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας είχαν χαρακτήρα *πολιτισμικής επέκτασης*. Οι νέες μέθοδοι επικοινωνίας, τα καινούργια ρεύματα σκέψης και προβληματισμού, τα σύγχρονα εκπαιδευτικά πρότυπα ήταν όλα κατακτητικά. Σαν τεράστιο παλιρροϊκό κύμα, σκέπασαν ορμητικά την υδρόγειο, ξεριζώνοντας τις παραδοσιακές δομές κοινωνικής οργάνωσης και καταλύοντας οριστικά κάθε παλιό αίσθημα ασφάλειας και μονιμότητας, δίχως να προσφέρουν στη θέση του καινούργια σταθερά σημεία αναφοράς για την ερμηνεία της πραγματικότητας.

Ο εκσυγχρονισμός τράβηξε λοιπόν το χαλί κάτω απ' τα πόδια της παράδοσης. Κι άφησε στη θέση εκείνη μία άσβεστη δίψα. Φαντασία, επιθυμία και ανάγκη να αγκαλιάζουν τις μνήμες και τα καινούργια δεδομένα, αναζητώντας πια το νέο αποτελεσματικό και πειστικό λόγο, όχι μόνο για το παρόν, αλλά και για το παρελθόν και το μέλλον. Σε ψήγματα αλληλεγγύης και στις πλέον αληθοφανείς καινούργιες μορφές οργάνωσης, να ανακαλύπτουν οι κοινωνίες την πρώτη ύλη των νέων συλλογικοτήτων τους.

Η τύχη των ιδεών, όπως και η τύχη των ανθρώπων, εξαρτάται εξίσου από τις συμπτώσεις όσο και από την αξία και το χαρακτήρα τους. Οι ιδέες που ήρθαν στο προσκήνιο στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, είχαν ολοκληρωτικά αποτελέσματα διότι τα ιστορικά γεγονότα προσέδωσαν σε βαθιά φιλοσοφικά ζητήματα νόημα άμεσο και προφανές, με οικουμενική απήχηση.

Η φιλοσοφία που εξέφραζαν οι επαναστατικές εξαγγελίες δεν συνιστούσε ομοιογενές σύστημα. Ο άνθρωπος, όπως υποστήριζαν, είχε δικαιώματα φυσικά και αναπαλλοτριώτα. Η κοινωνία λοιπόν έπρεπε να διευθετηθεί ούτως ώστε να διασφαλίζει αυτά τα δικαιώματα. Ωστόσο, οποιαδήποτε αναφορά σε φυσικά δικαιώματα προϋποθέτει ότι η ίδια η φύση διέπεται από τέλεια τάξη η οποία επιβεβαιώνεται με τον ορθό λόγο, ενώ οι νόμοι της φύσης ισχύουν απόλυτα και για τα ανθρώπινα πράγματα.

Μία τέτοια υπόθεση όμως αντέβαινε προς τις παραδοχές της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού, στο βαθμό που αυτή απέρριπτε τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη και τη βιβλική αφήγηση της Δημιουργίας· δηλαδή ακριβώς τα συστήματα εκείνα που προσέφεραν μέχρι τότε κάποιες θεωρητικές αρχές ευταξίας στην Ευρώπη, δικαιολογώντας και κάνοντας λιγότερο αφόρητη την αταξία και την ασυναρτησία του κόσμου.

Ενόσω λοιπόν προετοιμαζόταν η έλευση της βασιλείας του ορθού και του δικαίου, ο μόχθος των φιλοσόφων έδειχνε ολοένα και περισσότερο πως αυτά είναι πράγματα σκοτεινά, ασαφή και ανεπίδεκτα ορθολογικής απόδειξης. Η θεωρία της γνώσης προς την οποία έκλινε ο Διαφωτισμός υποστήριζε πως μονάχα οι αισθήσεις μάς επιτρέπουν να γνωρίσουμε τον εξωτερικό κόσμο. Ο νους αρχικά δεν είναι παρά *tabula rasa*, ένας άγραφος χάρτης όπου σιγά-σιγά αποτυπώνουν τη σφραγίδα τους οι αισθήσεις. Η αίσθηση λοιπόν, καθώς και η ανάμνηση της αίσθησης, συνιστούν τις βάσεις της γνώσης μας. Χάρη σε αυτές μπορούμε να συγκρίνουμε και να αντιπαραβάλλουμε, να προβλέπουμε και να στοχαζόμαστε. Σε αυτές και μόνο αυτές εντέλει βασίζονται οι πιο περίπλοκοι συλλογισμοί και τα πιο σύνθετα νοήματα που δημιουργεί ο άνθρωπος.

Αν όμως έτσι έχουν τα πράγματα, τότε είμαστε αιχμάλωτοι των αισθήσεών μας και ανήμποροι να δραπετεύσουμε από αυτές. Οι αισθητήριες αντιλήψεις είναι απατηλές, πολύμορφες και ευμετάβλητες. Είναι ανίκανες να μας δείξουν τη δομή του σύμπαντος, εφόσον δεν είμαστε σε θέση να αισθανθούμε τους φυσικούς νόμους ή να αγγίξουμε την τάξη του κόσμου. Το πολύ-πολύ που μπορούν να μας εξασφαλίσουν οι αισθήσεις είναι κάποιες πιθανότητες ή προσδοκίες. Μας μαθαίνουν την τέχνη του ραβδοσκόπου, όχι το σίγουρο δρόμο του φυσικού.

Αν τέτοια λοιπόν είναι η φύση της γνώσης, τότε πώς μπορούμε να διακηρύσσουμε emphaticά ότι η ελευθερία, η ισότητα και η αδελφοσύνη συνιστούν εκ γενετής δικαιώματα κάθε ατόμου; Πώς τολμάμε αλήθεια να εξαγγέλλουμε οποιονδήποτε κανόνα συμπεριφοράς, θεωρώντας τον ικανό να αντέξει στην κριτική εξέταση; Ποιός τέτοιος κανόνας δεν διαλύεται μέσα στην ομιγλώδη σύγχυση των αντίθετων γνωμών και αισθημάτων;

Το μεγάλο κατόρθωμα των φιλοσόφων του νεοτερισμού ήταν πως πρότειναν μία διέξοδο από αυτό το δίλημμα, πως ανακάλυψαν ένα δρόμο διαφυγής που έμοιαζε στα μάτια του κόσμου ικανοποιητικός και πειστικός. Με τη λύση που πρόβαλαν, μία νέα βεβαιότητα ερχόταν να αντικαταστήσει τις παλιές και ελάχιστα ελκυστικές πλέον μεταφυσικές βεβαιότητες.

Οι ισχυρισμοί τους δεν είχαν τόσο μεγάλες αξιώσεις. Η βεβαιότητα στην οποία στόχευαν ούτε ρίζωνε στην εξ αποκαλύψεως αλήθεια, ούτε αιωρούνταν στους μεταφυσικούς αιθέρες, παρά στηριζόταν μόνο σε όσα μπορούσε να πετύχει ο ανθρώπινος νους βαδίζοντας με τη δύναμη της κρίσης του. Στο πεδίο της ηθικής, ανακάλυψαν μία πρωτοφανή, σολομώντεια λύση.

Είναι άσκοπο, είπαν, να προσπαθούμε να προσεγγίσουμε τα ηθικά ζητήματα με τις μεθόδους που χρησιμοποιούμε για την κατανόηση της φύσης. Από την ίδια τη φύση των πραγμάτων, δεν μπορούμε να συναγάγουμε την αξία που πρέπει να τους αποδίδουμε. Κάθε απόπειρα απόδειξης των ηθικών νόμων με φυσικούς όρους οδηγεί με ακρίβεια είτε στον αστήρικτο δογματισμό είτε, από αντίδραση, στον πλήρη σκεπτικισμό.

Ωστόσο, η ηθική και η ελευθερία είναι πράγματα υπαρκτά. Ο καθένας το γνωρίζει αυτό, το νιώθει στο πετσί του και συμπεριφέρεται ανάλογα. Οι δυσκολίες εμφανίζονται εφόσον επιχειρήσουμε να επενδύσουμε αυτή τη βεβαιότητα με επιστημονική διατύπωση. Η ανθρώπινη γνώση όμως αφορά στον κόσμο των φαινομένων, έναν κόσμο στον οποίο κάποιιο διακρίνουν ανεξήγητες συντυχίες και κάποιιο άλλοι μονολιθικές αναγκαιότητες. Αν λοιπόν η ηθική συναγόταν από τέτοιου είδους γνώση, τότε ποτέ δεν θα μπορούσαμε να είμαστε ελεύθεροι, αλλά θα μέναμε εσαεί υπόδουλοι της συντυχίας ή των τυφλών και απρόσωπων νόμων.

Έπρεπε επομένως να διαχωριστεί η ηθική από τη γνώση. Η ηθική προκύπτει από τη συμμόρφωση με έναν οικουμενικό νόμο, ο οποίος δεν εντοπίζεται στον εξωτερικό κόσμο των επιφαινομένων, αλλά φωλιάζει μέσα μας. Η ηθική δεν μπορεί παρά να είναι ανεξάρτητη από τους νόμους που κυβερνούν τα επιφαινόμενα. Αυτή την ανεξαρτησία ονομάζουμε *ελευθερία* με τη στενότερη, δηλαδή την υπερβατική έννοια.

Ο άνθρωπος οφείλει πλέον να θεωρείται ελεύθερος όταν υπακούει στους νόμους της ηθικής, οι οποίοι βρίσκονται εντός του και όχι στον έξω κόσμος. Αν η αρετή υφίσταται, δεν εδρεύει σε κανένα αντικείμενο, ούτε συνίσταται στην υποταγή σε οποιαδήποτε εξωτερική εξουσία ή ακόμη και στο αίσθημα της ευφορίας που συνοδεύει ορισμένες πράξεις μας. Αρετή είναι η χαρακτηριστική ιδιότητα της ελεύθερης βούλησης η οποία ακολουθεί τον εσώτερο νόμο.

Η ηθική υπάρχει ανεξαρτήτως των συνεπειών της και αδιάφορα από τυχόν επιβραβεύσεις ή κυρώσεις. Μπορεί κανείς να βρίσκεται φυλακισμένος στο χειρότερο μπουντρούμι ή να υφίσταται την πιο αποτρόπαιη τυραννία και, παρόλα αυτά, να είναι ελεύθερος εάν είναι ελεύθερη η βούλησή του. Και η βούλησή του είναι ελεύθερη όταν εκείνος δρα σύμφωνα με την *κατηγορική προσταγή* του εσώτερου νόμου.

Η κατηγορική προσταγή δεν είναι θεία εντολή. Είναι μία προσταγή που αναβλύζει μέσα από την ίδια την ψυχή. Ο άνθρωπος ελεύθερα την αναγνωρίζει κι εξίσου ελεύθερα την ενστερνίζεται. Η βούληση του καλού, ήτοι η ελεύθερη βούληση, είναι συνάμα και αυτόνομη βούληση. Για να θέλει το καλό, ο άνθρωπος πρέπει να το έχει επιλέξει ελεύθερα και η ανθρώπινη βούληση είναι εκείνη που μόνη της ορίζει ποιο είναι το καλό.'

Παρά τη διακηρυγμένη μετριοπάθειά της, αυτή η θεωρία σάρωσε όλα όσα υποστήριζε κι εξόντωσε όλα όσα απέρριπτε. Και τούτο διότι ανέδειξε το άτομο σε επίκεντρο, σε επιδιαιτητή και επικυρίαρχο του σύμπαντος, κατά τρόπο που ουδέποτε διανοήθηκαν οι πρόδρομοι των φιλοσόφων του νεοτερισμού. Ο άνθρωπος δεν αποτελούσε πλέον ένα απλό στοιχείο της φυσικής τάξης πραγμάτων. Αντίθετα, αποφάσιζε να υπάρξει σαν ελεύθερο και ηθικό ον με τη βοήθεια των κανόνων που ο ίδιος ανακάλυπτε και επέβαλλε στον εαυτό του.

Πουθενά δεν διακρίνεται σαφέστερα ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας αυτής της αντίληψης απ' ό,τι στην παράδοση απόδειξη που πρόβαλλε για την ύπαρξη του Θεού.

Τα δόγματα που ισχυρίζονται πως αποδεικνύουν την ύπαρξη του Θεού αναπτύσσοντας επιχειρηματολογίες μεταφυσικού χαρακτήρα δεν αντέχουν στην κριτική εξέταση. Επομένως, μάλλον υπονομεύουν μόνα τους τη θρησκεία αφού, καθώς αναπόφευκτα διαψεύονται, στρέφουν τους ανθρώπους προς την αθεΐα. Μολαταύτα, η ανάγκη να πιστέψουμε στην ύπαρξη του Θεού δεν παύει να υπάρχει. Πώς να την ικανοποιήσουμε λοιπόν;

Η κατηγορική προσταγή μας επιτάσσει ως καθήκον να προάγουμε το ύψιστο αγαθό. Αλλά για να προάγουμε το ύψιστο αγαθό, αυτό θα πρέπει να υπάρχει. Εφόσον είναι αναγκαίο να δεχτούμε την ύπαρξη του ύψιστου αγαθού, τότε είναι απαραίτητο να δεχτούμε και την ύπαρξη του Θεού, του τέλειου όντος, αφού ένα ατελές ον δεν θα μπορούσε να είναι πηγή του ύψιστου αγαθού. Η ύπαρξη του Θεού εξαρτάται επομένως από τις ανάγκες του ανθρώπου. Ο Θεός δεν είναι παρά μία εικασία στην οποία προβαίνει ο άνθρωπος επικυρώνοντας την ηθική ελευθερία του.

Έτσι, ολοκληρώθηκε η αντιστροφή του παραδοσιακού τρόπου σκέψης που θεωρούσε τον άνθρωπο δημιούργημα του Θεού. Προκειμένου να απελευθερωθεί ο άνθρωπος, δεν υπήρχε άλλη επιλογή από το να καταστεί ο Θεός δημιούργημά του.

Η λογική αυτής της θεωρίας προεκτάθηκε σύντομα πολύ παραπέρα από τα θεία. Τα περί εσώτερων πεποιθήσεων που δεν χρειάζονται κανενός είδους εξωτερική υποστήριξη κατέληξαν να θεωρούνται ιδανικός οδηγός της πολιτισμικής επεκτατικής δράσης στα χρόνια του εκσυγχρονισμού. Η *αυτοδιάθεση* ανάχθηκε σε υπέρτατο ηθικό αγαθό. Η *αυτοδιοίκηση* προτιμότερη από την καλή διοίκηση. Στο βωμό του *αυτεξούσιου* ανθρώπου θυσιάστηκαν όλα τα άλλα στοιχεία της κοινωνικής ζωής. Κάθε έκτροπο βρήκε την υπεράσπιση και την αιτιολογία του. Καλός άνθρωπος ήταν ο αυτεξούσιος άνθρωπος και, προκειμένου να πραγματώσει την αυτονομία του, όφειλε να απολαμβάνει την ελευθερία του *άνευ όρων*.

«Πρέπει πρώτα να είναι ελεύθερος κανείς προκειμένου να μάθει πώς να χρησιμοποιεί τις δυνάμεις του ελεύθερα και χρηστά. Βεβαίως, οι πρώτες προσπάθειες θα είναι ωμές και θα επιφέρουν καταστάσεις πιο επώδυνες κι επικίνδυνες από εκείνες που επικρατούσαν όταν υπήρχαν οι προσταγές κάποιου άλλου, μαζί βεβαίως με την προστασία που αυτός παρείχε. Ωστόσο, δεν ωριμάζουμε ποτέ στον ορθό λόγο, παρά μόνο μέσω των εμπειριών μας· αλλά για να αποκτήσουμε εμπειρίες, πρέπει να είμαστε ελεύθεροι.» (Immanuel Kant)

1.3 Φαντασιακές κοινότητες

Η αναγόρευση της αυτοδιάθεσης σε ύψιστη ηθική αρχή ήταν επόμενο να προκαλέσει μεγάλες αλλαγές στις κοινωνικές αναζητήσεις. Η αυτονομία δεν ήταν προνόμιο που μπορούσε να κατακτηθεί άπαξ διά παντός ατομικά. Αντίθετα, ήταν στόχος ο οποίος απαιτούσε διαρκείς *συλλογικούς αγώνες* χωρίς καμία εγγύηση ότι θα επιτευχθεί ή θα διατηρηθεί.

«Τι κι αν όλη η έμψυχη φύση

Δεν είναι παρά άρπες οργανικές, με χιλίων λογίων μορφές,

Που τρεμοπαίζουνε καθώς η σκέψη τις χαϊδεύει,

Απέραντη κι εύπλαστη, μια αύρα νοερή,

Ψυχή της καθεμιάς τους και Θεός όλων μαζί.» (Samuel Taylor Coleridge)

Στο όραμα του σύμπαντος που οι ολοένα εξελισσόμενες νέες αντιλήψεις προσπαθούσαν να μεταδώσουν, το όλον προηγείτο από καθένα από τα μέρη του, αποτελούσε κάτι ανώτερο κι ευρύτερο. Ο κόσμος αποκτούσε υπόσταση και συνοχή, επειδή ήταν προϊόν μίας ενιαίας συνείδησης.

Τα μεμονωμένα άτομα, ως άτομα, δεν ήταν πια παρά φαντάσματα (Frederick Wilhelm Schelling). Αποκτούσαν πραγματική υπόσταση μόνο στο μέτρο που έβρισκαν τη θέση τους μέσα στο όλον. Η ελευθερία του ατόμου, η αυτοπραγμάτωσή του, έπρεπε να αναζητηθεί αποκλειστικά στην ταύτισή του με το όλον, στην ενσωμάτωσή του στο όλον, σε εκείνο που μόνο ήταν σε θέση να προικίσει το άτομο με πραγματική υπόσταση.

Σε αυτή τη νέα κοσμοθεωρία, η απόλυτη ελευθερία σήμαινε την απόλυτη αφομοίωση του ατόμου στο σύνολο, ενώ η ιστορία της ανθρώπινης ελευθερίας δεν ήταν παρά ο διηνεκής αγώνας της να φτάσει στον συγκεκριμένο στόχο της *καθολικής συνείδησης*. Τα άτομα όφειλαν να ενώσουν τη βούλησή τους με τη συλλογική βούληση και σε αυτή την ένωση να συναντήσουν επιτέλους την ελευθερία. Η απλή υπακοή δεν ήταν αρκετή· αλλά η ενεργή συγκατάθεση στους νόμους και τις ενέργειες των νέων συλλογικοτήτων.

Στη σκληρή ιστορική πραγματικότητα ωστόσο, η εξουσία δεν είχε να κάνει με τον αισθητικό και τον πνευματικό κόσμο, αλλά με την αμείλικτη λογική του δήμιου και του στρατιώτη. Η προσέγγιση των ζητημάτων εξουσίας με αισθητικούς και πνευματικούς όρους οδήγησε με βεβαιότητα σε επικίνδυνες εξιδανικεύσεις, με τη *συλλογική κυριαρχία* (εθνική, ταξική, φυλετική, επαγγελματική, πολιτική, οικονομική, θρησκευτική) να εμφανίζεται ως ενσάρκωση του ορθού λόγου και την *ιδεολογική αναγκαιότητα* να συγχέεται με την αιώνια λύτρωση.

Η ανάμειξη δημοσίου και ιδιωτικού, πνευματικών και εγκόσμιων, μεταγράφηκε στο λόγο των νέων συλλογικοτήτων. Οι άρχοντες άρχισαν να προσπαθούν να πείσουν τους αρχομένους ότι οι σχέσεις τους είχαν κάτι από τις σχέσεις μεταξύ των εραστών, των συζύγων ή των γονιών με τα παιδιά τους, ότι ο δεσμός που ένωνε το άτομο με το σύνολο ήταν θρησκευτικής φύσης, παρόμοιος με εκείνον που ενώνει τον πιστό με το Θεό του, τον προφήτη με τους οπαδούς του, το μύστη με τους μαθητές του.

Η εξιδανίκευση των συλλογικοτήτων είχε βεβαίως σαν συνέπεια και την εξιδανίκευση του φιλοσόφου. Έπαψε πια να είναι ο στοχαστικός άνθρωπος που, επειδή κατανοεί, αδυνατεί να δράσει. Έπαψε πια να είναι ένας απλός λόγιος που μεταβιβάζει τη γνώση, ένας δάσκαλος των νέων που περιφρουρεί και μεταδίδει την κληρονομιά των παλαιότερων. Ο φιλόσοφος αξίωνε πλέον στην πραγματικότητα να γίνει ο νομοθέτης της ανθρωπότητας· να συνυφάνει τις *ιδεολογίες* του άρρηκτα με το λόγο ύπαρξης, με τον προορισμό του ανθρώπου.

Αξίωση ευφάνταστη, η οποία δεν αντέχει σε καμία σοβαρή εξέταση, αλλά κατέληξε εν καιρώ να γίνει ευρύτατα αποδεκτή στην Ευρώπη κι ακόμη παραπέρα. Ο σεβασμός που αποσπούσαν κατά την αρχαιότητα οι νομοθέτες και οι ιδρυτές πόλεων μεταφέρθηκε τώρα στους δημοσιογράφους και τους καθηγητές.

Κάθε λογής πολυμαθείς φιλόλογοι ή περίπλοκοι και δυσνόητοι οικονομολόγοι αναδείχθηκαν έτσι σε γενάρχες πανίσχυρων κινημάτων, αντλώντας έμπνευση από το παράξενο λεξιλόγιο της φιλοσοφικής διαμάχης.

Η επίκληση βαθυστόχαστων φιλοσοφικών εννοιών είχε ως αποτέλεσμα οι άρχοντες να ελέγχουν καλύτερα τους αρχομένους, οι οποίοι με τη σειρά τους βαυκαλίζονταν με την πεποίθηση ότι κατείχαν την πραγματική γνώση. Έτσι, οι άρχοντες κατέληγαν να αποκτούν την ενεργητική συναίνεση ή την παθητική συμμόρφωση των αρχομένων. Με τον σχεδόν φυσιολογικό αυτό τρόπο όμως, δεν είναι οι φιλόσοφοι εκείνοι που γίνονταν βασιλιάδες, αλλά οι βασιλιάδες που έζευαν τη φιλοσοφία στο άρμα της δικής τους εξουσίας.

1.4 Το αφήγημα

Για τις ιδεολογίες της νεοτερικότητας, η προσφυγή στην ιστορία παρουσιάστηκε σαν ιδανικό καταφύγιο στο οποίο μπορούσε να διασωθεί η ιδέα της «αθανασίας» στην κατεξοχήν φθαρτή και θνητή κοινωνία του εκσυγχρονισμού. Η ανάγκη για τη συγχώνευση των χρόνων ύφανε έναν περίεργο ιστό συνέχειας ανάμεσα στο νεκρό (παρελθόν), το ζωντανό (παρόν) και το αγέννητο (μέλλον).

Η ανασφάλεια, η ένταση και η αμφιθυμία απέναντι στη διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής έπρεπε να συνυπάρξουν με τον ιδεολογικό εξορκισμό τους. Οι νέες συλλογικότητες βρέθηκαν αναγκασμένες να τεκμηριώσουν την αναλλοίωτη αυθεντικότητά τους χρησιμοποιώντας ιστορικά επιχειρήματα. Νέα νοήματα εισήχθησαν έτσι και διατάχθηκαν σε παλαιοφανείς συνδυασμούς, σε *δημιουργημένες ιστορίες*. Η ιστορική διαδρομή των νέων συλλογικοτήτων ήταν ο κορμός ενός *αφηγήματος* που όφειλε να περιέχει, στις πειστικότερες δυνατές αναλογίες, καταδεικτικά και δραματικά στοιχεία τα οποία να απαντούν σε μία σωρεία ερωτημάτων: *ποιοί είμαστε, από πού ήρθαμε, πότε εμφανιστήκαμε, ποιοί είναι οι πρόγονοί μας, ποιά είναι η εστία μας, ποιές ήταν οι ένδοξες στιγμές μας και ποιές οι συλλογικές μας τραγωδίες, ποιοί είναι οι ήρωές μας, γιατί πρέπει να νιώθουμε υπερήφανοι για τη συλλογική μας ταυτότητα, τι κρατάμε από τις στιγμές του μεγαλείου ή της παρακμής μας, γιατί οφείλουμε να συνεχίσουμε την παράδοσή μας, πώς μπορούμε να αλλάξουμε την τωρινή συλλογική μας συμπεριφορά, τι πρέπει να κάνουμε από εδώ και στο εξής;*

Οι ιδεολογίες του νεοτερισμού καλούνταν να υπηρετήσουν πολλαπλές, μεταβαλλόμενες και αλληλοσυγκρουόμενες σκοπιμότητες με ένα ιστορικό καλειδοσκόπιο *συνειδητοποίησης, παραμυθίας, διδαχής, συνοχής, εγρήγορσης και προτροπής*. Η συνύπαρξη όλων αυτών των μελημάτων μπορούσε να επιτευχθεί μονάχα στο βαθμό που οι ιστορικές *παραστάσεις* που θα φιλοτεχνούσαν κατόρθωναν να συνδυάσουν αποτελεσματικά την *εξήγηση* με το *δράμα*. Κοντολογίς, στο βαθμό που θα κατόρθωναν να παράγουν κοινωνικά αποτελεσματικούς *μύθους*.

Οι μύθοι αποτελούσαν κράμα *μνήμης, γνώσης και φαντασίας*, ένα ψηφιδωτό από παρελθοντικές ψηφίδες με διάταξη και νόημα από τις επιδιώξεις του παρόντος και τους στόχους του μέλλοντος. Παρείχαν αναδρομικά σχέδια ηθικών αξιών, κοινωνιολογικής τάξης ή μαγικής δοξασίας και κατέτειναν στην καλλιέργεια της *κινητοποίησης*: άλλοτε ζητούσαν κι άλλοτε απαιτούσαν με επιμονή την *περισυλλογή, τη συγκατάθεση, τον ενθουσιασμό, την εγρήγορση*, αλλά και την *αγανάκτηση, τις τύψεις ή τη ντροπή*.

Οι μύθοι πάντρευαν συμβολικά την κινητοποίηση με τη *νομιμοποίηση*, τη δράση με την *ταυτότητα*. Παρείχαν οντολογική ασφάλεια στο κοινό τους, επιβεβαιώνοντας με εύληπτο τρόπο την προσάρτησή τους σε μία φαινομενικά συνεχή πραγματικότητα, στον αντίποδα του άγχους και της αβεβαιότητας των ραγδαίων κοινωνικών μεταβολών.

Η εικόνα που φιλοτεχνήθηκε για τη νέα τάξη πραγμάτων ήταν εκείνη της *Ωραίας Κοιμωμένης*. Όπως η ηρωίδα του παραμυθιού ξυπνά από τον βαθύ της ύπνο για να συναντήσει τη μοίρα της, έτσι και οι νέες συλλογικότητες θα ανακάλυπταν τον εαυτό τους μόνον όταν αποκτούσαν συνείδηση της μακραίωνης ιστορίας τους και, συνακόλουθα, συνείδηση των δυνατοτήτων και του πεπρωμένου τους.

Έτσι η πραγματικότητα, αυθύπαρκτη και αυτοτελής, και οι νέες δομές εξουσίας που τη συνοδεύουν, επιβεβαιώνονται από το μυθικό παρελθόν τους, το οποίο υπόσχεται ένα εξίσου συναρπαστικό μέλλον. Τούτο μάλιστα φέρεται να ισχύει έστω κι αν οι πρωταγωνιστές του δράματος δεν έχουν αποκτήσει ακόμη συνείδηση του μεγαλείου που αντιπροσωπεύουν. *Η ηρωίδα του παραμυθιού δεν παύει να είναι ωραία επειδή κοιμάται*.

Κεφάλαιο 2°

Μυθολογία και Ιδεολογία

2.1 Εισαγωγή

«Φαίνεται ότι οι μυθικοί κόσμοι κτίστηκαν μονάχα για να κατακερματιστούν ξανά, ώστε καινούργιοι κόσμοι να κτιστούν από τα κομμάτια των παλιών.» (Claude Lévi-Strauss)

Από όλα τα αντικείμενα της κοινής ανθρωπολογικής, κοινωνιολογικής, γλωσσολογικής και ψυχολογικής μελέτης, πιθανόν κανένα δεν έχει κρατηθεί τόσο ζωντανό και συνάμα χαοτικό και αντιφατικό στη σύγχρονη εποχή, όσο η μελέτη της μυθολογίας. Οι μύθοι ερμηνεύονται σαν όνειρα, σαν αποτέλεσμα αισθητικών επιδιώξεων, σαν βάση ηθών και εθίμων. Οι μυθολογικές εικόνες θεωρούνται· προσωποποιημένες αφαιρέσεις, θεοποιημένοι ήρωες, έκπτωτοι άγγελοι.

Μήπως οι ανθρώπινες κοινωνίες εκφράζουν μέσα από το μύθο τα κοινά τους συναισθήματα; Αγάπη, μίσος, εκδίκηση, λύτρωση. Μήπως οι μύθοι προβάλλουν εξηγήσεις για φαινόμενα που δεν μπορούν να κατανοηθούν διαφορετικά; Αστρονομικά, μετεωρολογικά, μεταφυσικά. Μήπως οι μύθοι αντανakλούν υπαρκτές κοινωνικές δομές και σχέσεις; Ή μήπως πάλι αποτελούν μία διέξοδο στην ψυχική και πνευματική καταπίεση;

Όποια κι αν είναι η υπόθεση εργασίας, μία έξυπνη ερμηνεία του λόγου θα βρίσκει πάντοτε τον τρόπο να υποστηρίξει ότι ανακάλυψε το νόημα του μύθου.

2.2 Αντινομίες

Κατά τη μελέτη του μύθου, ερχόμαστε αντιμέτωποι με καταστάσεις οι οποίες, σε πρώτη ανάγνωση, παρουσιάζονται άκρως αντιφατικές.

α. Από τη μία, φαίνεται ότι όπως εκτυλίσσεται ο μύθος τα πάντα είναι δυνατά. Δεν υφίσταται και δεν μπορεί να υπάρξει κάποια εμφανής λογική συνέχεια και συνέπεια προσώπων και γεγονότων. Οποιοδήποτε χαρακτηριστικό μπορεί να αποδοθεί σε οποιονδήποτε πρωταγωνιστή του μύθου, καμία πράξη του δεν ζητά αιτία και πρόκληση.

Από την άλλη όμως, αυτή η πρωτοφανής ελευθερία και αυθαιρεσία διαψεύδεται από τις εκπληκτικές *ομοιότητες* που παρατηρούνται μεταξύ μύθων που έχουν συλλεγεί από διαφορετικές περιοχές, απομακρυσμένους τόπους και ξένους πολιτισμούς. Εάν το περιεχόμενό τους είναι τόσο αυθύπαρκτο, πώς εξηγούνται αυτές οι ομοιότητες;

β. Ο μύθος εξιστορεί πάντοτε γεγονότα τα οποία φέρονται να έλαβαν χώρα πριν από πολλά χρόνια. Ωστόσο, αυτό που δίνει στο μύθο την πρακτική του αξία είναι ότι η συγκεκριμένη διαδοχή γεγονότων που περιγράφεται είναι *άχρονη*. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Ο μύθος είναι μία ενόραση της αιωνιότητας μέσα σε ένα απλό αφήγημα με αρχή, μέση και τέλος.

γ. Ο μύθος αγκαλιάζει το μέρος εκείνο της ανθρώπινης έκφρασης όπου η μετάφραση και ο μεταφραστής αποκτούν τη μικρότερη δυνατή αξία. Βρίσκεται στον αντίποδα της ποίησης, ενός λόγου ουσιαστικά αμετάφραστου, ο οποίος αποδίδεται σε άλλη γλώσσα από την πρωτότυπη μονάχα με σημαντικό κόστος νοήματος.

Αντίθετα, ο μύθος διατηρεί την αξία του μέσα από τη χειρότερη μετάφραση. Η ουσία του δεν ανιχνεύεται στους εκφραστικούς τρόπους, στο στιλ και τη σύνταξή του, ούτε στην πρωτότυπη μουσική του λόγου του, αλλά στην ιστορία την οποία μεταφέρει. Όση άγνοια κι αν έχει το κοινό για τη γλώσσα και τον πολιτισμό που γέννησε έναν μύθο, άλλη τόση σιγουριά αισθάνεται για αυτά που διαβάζει και ακούει. Αντιλαμβάνεται και αναγνωρίζει τη μυθική του αξία.

Η συνειδητοποίηση των βασικών αντινομιών που πηγάζουν από την ίδια τη φύση του μύθου, είναι το πρώτο βήμα για την επίλυσή τους. Εφόδιο στην προσπάθεια αυτή είναι η κληρονομιά της γλωσσολογίας, η οποία συλλογίζοταν για τη γλώσσα κατά τον ίδιο τρόπο που συλλογίζομαστε τώρα για το μύθο.

α'. Παρατηρώντας πως, για μία συγκεκριμένη γλώσσα, ορισμένες διαδοχές ήχων είναι συνυφασμένες με διακριτά νοήματα, καλλιεργούσε την ελπίδα για την αποκάλυψη μίας μοναδικής συγγένειας μεταξύ ήχου και νοήματος. Τα υγρά φωνήεντα να συνδέονται με το νερό, τα ανοικτά φωνήεντα με τα μεγάλα αντικείμενα, βαριά, φαρδιά ή θορυβώδη. Η ελπίδα όμως έσβηνε γρήγορα: οι ίδιοι ήχοι εμφανίζονταν σε άλλες γλώσσες με τελείως διαφορετικό νόημα.

Η ρίζα του προβλήματος έπρεπε να αναζητηθεί στον αρχικό συλλογισμό, ο οποίος με τα πολλά αποδείχτηκε λανθασμένος. Τα δεδομένα, το νόημα της γλώσσας, δεν φέρονται από τους ήχους ατομικά, αλλά από το συνδυασμό τους. Αντίστοιχα λοιπόν, εάν υπάρχει κάποιο νόημα στο μύθο, αυτό δεν εντοπίζεται στα ατομικά στοιχεία που τον συναποτελούν, αλλά στον τρόπο με τον οποίο συνδυάζονται μεταξύ τους.

β' και γ'. «Ο λόγος είναι ένας θησαυρός που κατατίθεται από τα μέλη μιας κοινότητας με την ομιλία τους. Και δεν είναι πλήρης σε κανένα άτομο· πληρότητα εμφανίζει μόνο μέσα στην ομάδα» (Ferdinand de Saussure)

Όπως η κοινωνικότητα του λόγου προσδιορίζεται από την ομιλία του ενός, ενώ η ατομικότητα της ομιλίας παράγεται από την κοινωνικότητα του λόγου κατά το «σωσσυρικό παράδοξο», έτσι και η διττή φύση του μύθου, ταυτόχρονα ιστορική και ανιστορική, χρονική και άχρονη, τοπική και πανανθρώπινη, ζητά μία ταυτόχρονη εξήγηση σαν *λόγος* και σαν *ομιλία*, αλλά κυρίως σαν *περίπλοκη συμβολική αναπαράσταση* μίας εννοιολογίας.

Οι *εικόνες*, οι *δείκτες* και τα *σύμβολα* μίας μυθολογίας δεν είναι οι *εικόνες*, οι *δείκτες* και τα *σύμβολα* της γλώσσας. Οι μυθολογίες έχουν τη δική τους εικονική, δεικτική και συμβατική εννοιολογία, η οποία αξιοποιεί σε δεύτερο βαθμό την κοινή εννοιολογία αλλά δεν ταυτίζεται με αυτή. Οι μυθολογίες είναι *μεταγλώσσες*, κατασκευασμένες με τα υλικά της γλώσσας.

2.3 Μυθήματα

Σύμφωνα με τον παραπάνω συλλογισμό, τα συστατικά στοιχεία ενός μύθου δεν είναι οι μοναδικές σχέσεις και συνδέσεις που προκύπτουν από τον κατακερματισμό του αφηγήματος σε ελάχιστες εννοιολογικές μονάδες.

Τα συστατικά του είναι συγκεκριμένοι συνδυασμοί αυτών των σχέσεων και συνδέσεων σε εννοιολογικές *ενότητες* οι οποίες παράγουν το νόημα του μύθου. Τα *μυθήματα* οργανώνονται ταξινομικά σε δύο χρονικές διαστάσεις, διαχρονικά και συγχρονικά, ώστε να εμφανίζουν ταυτόχρονα τη μορφή και τα χαρακτηριστικά όλων των δυνατών παραλλαγών τους.

Αν τώρα διεισδύσουμε με αυτό τον τρόπο στην επιχειρησιακή ορθολογικότητα που διέπει την ιδεολογική μυθοπλασία του νεοτερισμού, διακρίνοντας δηλαδή ανάμεσα στο νεοτερικό σύστημα μυθοπλασίας γενικά και στις επιμέρους ιστορικές του εκδηλώσεις, τότε αρχίζουμε να διακρίνουμε τους τρόπους με τους οποίους κάθε μύθημα μπορεί να αναπτύσσεται με τέτοιες αξιώσεις επιτυχίας, εκπληρώνοντας αποτελεσματικά το αίτημα της αφηγηματικής αξιοπιστίας.

Μία τέτοια προσέγγιση απαιτεί πρώτα-πρώτα την ανακάλυψη της δομικής ιδιοσυστασίας της μυθολογίας του νεοτερισμού, με τη διάκριση της εσωτερικής τάξης η οποία διέπει τις, κατά τα άλλα, ρευστές και ευμετάβλητες αντιλήψεις της. Η αναλυτική αυτή τάξη μπορεί, με τη σειρά της, να διευκολύνει στη διαμόρφωση ενός *ταξινομικού σχήματος* βασισμένο στις δομικές ομοιότητες των μύθων, καθώς προκύπτουν μέσα από την κεντρική αφηγηματική μήτρα από όπου γεννιούνται ξανά και ξανά τα ίδια μυθήματα.

Όπως σε κάθε σημασιολογικό σύστημα, έτσι και στην περίπτωση της μυθολογίας, τα μυθήματα μπορούν να απομονωθούν με τη μέθοδο της *συνεκδοχικής παραλλαγής* όπου, δίκην πνευματικού πειράματος, παραλλάσσουμε το κάθε μύθημα αντικαθιστώντας το με κάποιο άλλο. Εάν κατά την παραλλαγή αυτή προκύψει κάποια σημασιολογική διαφορά, τότε έχουμε εντοπίσει μία *σημασιολογική μονάδα*.

Επιδίωξή μας είναι να διεισδύσουμε έτσι στη συμβατική φύση της γενικής δομής, ανακαλύπτοντας τους κανόνες που διέπουν τα μυθήματα και καθορίζουν τα εκάστοτε νοήματα που αυτά παράγουν. Οι κανόνες μπορούν να αναλυθούν περαιτέρω τόσο στο *συνταγματικό*, όσο και στο *παραδειγματικό* επίπεδο, για την ακολουθία και τη συνάφειά τους.

Στην περίπτωση των νεοτερικών μύθων, το συνταγματικό επίπεδο αφορά στη *συνέχεια* της ιστορίας των νέων συλλογικοτήτων στο χρόνο και στο *βάθος* της αφήγησής της.

Η κάθε συλλογικότητα είναι κάτι το μοναδικό και ανεπανάληπτο, όπως παρουσιάζεται από την εξιστόρηση της διαδρομής της ανά τους αιώνες. Φυσικά, μία τέτοια εξιστόρηση δεν μπορεί παρά να ακολουθεί κάποια, οπωσδήποτε γενική και ελαστική, αλλά συμβατική και αναγνωρίσιμη χρονική ακολουθία μέσα στην οποία ξεδιπλώνονται αφηγηματικά η εμφάνιση, η εξέλιξη και το πεπρωμένο της συλλογικότητας. Με λίγα λόγια, στο συνταγματικό επίπεδο η μυθολογία *περιοδολογεί*, απομονώνοντας και διατάσσοντας τις διάφορες φάσεις της ιστορίας, η καθεμία από τις οποίες αποκτά τη δική της συνοχή και σημασία.

Το παραδειγματικό επίπεδο αφορά στο *εύρος* της μυθολογίας. Σκοπός της είναι να υποστηρίξει τη μοναδικότητα του συνόλου με την προσαγωγή των καταλληλότερων μύθων που αντιστοιχούν σε κάθε χρονική φάση της συλλογικής ιστορίας. Οι μύθοι αυτοί μπορούν να διαφέρουν όχι μόνο μεταξύ των ιδεολογιών, αλλά και μεταξύ των περιόδων της ίδιας συλλογικής ιστορίας ή μεταξύ των φάσεων εξέλιξης των ιδεολογιών. Πρόκειται για τις μυθοπλαστικές εκείνες κατασκευές οι οποίες αναδεικνύουν τα κριτήρια του *συνανήκειν* και οικοδομούν, κατά περίπτωση, την *ταυτότητα των ιδεολογιών*.

2.4 Εποποιία

Η δραματικότητα της ιδεολογικής αφήγησης είναι φυσικό να αποτυπώνεται περισσότερο από οπουδήποτε αλλού στις εξάρσεις της πολεμικής αρετής, στην «ανδρεία» απέναντι στις ιστορικές αντιξοότητες. Από αυτή την άποψη, η μυθοποίηση των συλλογικών αγώνων, παρούσα με διαφορετικές μορφές σε όλες τις ιδεολογίες του νεοτερισμού, δεν προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη.

Εκείνο ωστόσο που παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον είναι τα άδηλα κριτήρια που υπεισέρχονται στη συγκεκριμένη μυθοπλαστική δραστηριότητα. Οι πολεμικοί θρύλοι δεν είναι φυσικά μετέωροι, αλλά προϋποθέτουν τα υπόλοιπα αφηγηματικά νήματα της ιδεολογικής δραματοουργίας: μοναδικότητα, πολιτισμό, πεπρωμένο. Οι αγώνες του παρελθόντος που επιλέγονται προς ανάδειξη έχουν τη δυνατότητα να προσλάβουν αναδρομικά ιδεολογικό περιεχόμενο, να ερμηνευτούν δηλαδή κατά τρόπο που υποστηρίζει τις ιδεολογικές σκοπιμότητες του παρόντος. Οτιδήποτε δεν προσφέρει αυτή τη δυνατότητα περιέρχεται στη λησμοσύνη.

Δυναστικές αντιπαλότητες, φυλετικά μίση, θρησκευτικές αντιθέσεις, τοπικοί ανταγωνισμοί, οικονομικές διεκδικήσεις, επιδρομές· όλα τα γνωρίσματα του παραδοσιακού πολέμου υποτάσσονται στις απαιτήσεις του ιδεολογικού δράματος. Και οι απαιτήσεις αυτές είναι από τη φύση τους μαχητικές: οι θρύλοι των πολέμων υπογραμμίζουν την αίσθηση της διαρκούς *πολιορκίας* και *απειλής*.

Συνεπώς, η *επιβίωση* στο σύγχρονο κόσμο εξαρτάται, όπως άλλωστε και το παρελθόν φέρεται να αποδεικνύει, από την *κινητοποίηση*, τη *μαχητικότητα*, την *αντίσταση*, τη *στράτευση* και το *διαρκή αγώνα* Μας ενάντια σε Εκείνους, ξένους και εχθρούς.

Έτσι λοιπόν επιτυγχάνεται η *μεταξίωση* (Elie Kedourie) του παραδοσιακού παρελθόντος από τις ιδεολογίες του νεοτερισμού. Μέσα σε ένα τέτοιο αξιακό σύμπαν, όπου τα πάντα φαίνονται εκ των προτέρων διαιρεμένα και ανταγωνιστικά, το συμπέρασμα προκύπτει αβίαστα: η διαφύλαξη της συλλογικής ταυτότητας και της συλλογικής συνείδησης στηρίζεται σε *μάχες*· και σε *αναμνήσεις μαχών*.

«Η κοινή δυστυχία ενώνει περισσότερο από τη χαρά. Για τη συλλογική μνήμη, οι καταστροφές έχουν μεγαλύτερη αξία από τους θριάμβους κι αυτό επειδή επιβάλλουν καθήκοντα και απαιτούν κοινή προσπάθεια.» (Ernest Renan)

Η συσπειρωτική δύναμη του *μνησιπήμονος θρύλου* φανερώει περαιτέρω το διδακτισμό των ιδεολογιών: με τη ρομαντική αναπόληση των θυσιών του παρελθόντος, οι ιδεολογίες καθιστούν την ιστορία ένα «λατομείο ηθικής», από το οποίο εξορύσσονται *διδάγματα*, *προτροπές* και *παινήσεις*.

Ο ίδιος διδακτισμός ισχύει ακόμη περισσότερο για τους *πρωταγωνιστές* των ιδεολογιών του νεοτερισμού, τους μυθικούς *ήρωες*. Οι ήρωες αποτελούν τα «μαργαριτάρια στο περιδέραιο» της ιδεολογικής αφήγησης (Benedict Anderson). Το μήνυμα εδώ είναι σαφέστατο. Οι ήρωες του παρελθόντος συνδέονται με ακατάλυτους *δεσμούς* (*αίματος*, *γλώσσας*, *πολιτισμού*, *αξιών*) με τους ιδεολογικούς τους απογόνους. Οι δεσμοί αυτοί αποτελούν ένα είδος εγγύησης ότι οι άνθρωποι του παρόντος μπορούν κι αυτοί να αρθούν στο ύψος των περιστάσεων, όπως το έπραξαν οι πρόγονοί τους.

Όπως συμβαίνει σε όλους τους μύθους, έτσι κι αυτό το αλληγορικό περιεχόμενο αποβλέπει στον *παραδειγματισμό*, τη *μίμηση* και την *άμιλλα*. Μόνο που, στην προκειμένη περίπτωση, η απόλυτη προσωποποίηση του μύθου παρουσιάζει τις δικές της ιδιαιτερότητες. Οι αναπόφευκτες συγκρίσεις με το αντικείμενο της εξιδανίκευσης, τον ήρωα, είναι περισσότερο άμεσες και ενεργοποιούν μία ξεχωριστή συναισθηματική δυναμική.

Τον θαυμασμό για τις πράξεις ηρωισμού του παρελθόντος συνοδεύει μία μονίμως ελλειμματική σύγκριση με τη σχετική απραξία και αναξιότητα του παρόντος, που με τη σειρά της επιτείνει και επιμερίζει προσωπικά την ηθική υποχρέωση για πράξεις αυταπάρνησης και αυτοθυσίας στο παρόν και το μέλλον. Με τους ήρωες, η δι-ιστορική επικοινωνία του σύγχρονου κοινωνικού υποκειμένου με το παρελθόν *φορτίζεται συναισθηματικά*, αποκτώντας *προσωπικό*, σχεδόν *μυστικιστικό* χαρακτήρα.

Ποιοί όμως ηρωοποιούνται; Πώς επινοείται το *ιδεολογικό πάνθεο*; Τα υλικά που χρησιμοποιούνται γι' αυτού του είδους τις κατασκευές είναι μάλλον ετερόκλητα. Οποιαδήποτε απόπειρα ταξινόμησης είναι καταδικασμένη σε σχετική ασάφεια από την ίδια την πολυμορφία και την πλαστικότητα των ιδεολογιών.

Φαινομενικά, η πιο εύκολη ίσως κατηγορία προσφέρεται από τις καθαρά μυθικές, ιστορικά ανύπαρκτες ή ανεπιβεβαιώτες μορφές που είτε ανασύρονται από τη συλλογική μνήμη, είτε δημιουργούνται επί τούτου για να αξιοποιηθούν από την ιδεολογική αφήγηση. Η φιγούρα της Marianne συναντά εδώ τους Romus και Romulus, τον Guillaume Tell και τον Arjuna της Mahābhārata.

Η πράξη της μυθοποίησης σε παρόμοιες περιπτώσεις είναι τόσο φανερή, ώστε τα σημαίνοντα να μην χρειάζονται επιφάσεις κυριολεξίας. Το σημαινόμο είναι εκείνο που προέχει. Η πρόσληψη όμως του συμβολικού μηνύματος δεν προσβάλλεται με λογικούς όρους, αφού οι ιδεολογίες ομολογούν εδώ αβίαστα το μυθοπλαστικό τους ρόλο. Το παράξενο είναι ότι πρόκειται για συμβολισμούς που εύκολα αποκτούν τη δική τους αυτοτέλεια, ώστε να χρησιμοποιούνται ευρέως σε ποικίλες και συχνά απρόσμενες ιδεολογικές συνάψεις.

Κάτι ανάλογο θα μπορούσε να ειπωθεί και για μία άλλη κατηγορία συμβολισμών που συναντώνται στο ιδεολογικό πάνθεο, τους ανώνυμους ή άγνωστους ήρωες: μορφές της ιστορίας ή της καθημερινότητας τις οποίες οι ιδεολογίες αναδεικνύουν παραδειγματικά, με σκοπό να καταδείξουν το μεγαλείο της ψυχής μίας συλλογικότητας.

Πρόκειται συνήθως για αποπροσωποποιημένους χαρακτήρες που συμπυκνώνουν τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της συλλογικής ταυτότητας και καλούνται να παίξουν τυποποιημένους ρόλους στο ιδεολογικό δράμα, όντας περισσότερο συνθετικά κατασκευάσματα παρά αντίγραφα κάποιου μακρινού πρωτότυπου. Ο Καραγκιόζης και ο John Doe ανήκουν σε αυτή την κατηγορία και ο ρόλος τους στον ιδεολογικό συμβολισμό είναι καθαρά μπρεσιονιστικός, αφού η σημασία τους δηλώνεται από τη θέση τους στην αφήγηση και από τα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά (μορφολογία, αμφίεση, συμπεριφορά) με τα οποία συνήθως μνημονεύονται.

Μία δυσκολότερη στην ανάλυση κατηγορία είναι εκείνη των υπαρκτών ιστορικών μορφών που περιβάλλονται με θρυλικό μανδύα από τις ιδεολογίες για να εισαχθούν στο πάνθεο των ηρώων. Τα παραδείγματα εδώ είναι πάμπολλα.

Από τον Robin Hood στον Karl Marx και από τον Λεωνίδα στον Martin Luther King, όλοι τους αποτελούν ιστορικά πρόσωπα που, αποκομμένα από τη συνάφεια και το αξιακό σύμπαν της εποχής τους κι απογυμνωμένα από τα δικά τους κίνητρα δράσης, συνάπτονται στο ιδεολογικό συνεχές για να υπογραμμίσουν με τον προσωπικό ηρωισμό τους διάφορες στιγμές του συλλογικού μεγαλείου.

Εδώ, οι ιδεολογίες κινούνται με τη μεγαλύτερη ίσως άνεση, αφού αφηγούνται τα περασμένα με τρόπο που τα επιλέγει και τα νοηματοδοτεί ενιαία, μονοσήμαντα και πειστικά· και άρα μπορεί να χρησιμοποιήσει στον ίδιο χρόνο και πνεύμα διάφορες ιστορικές προσωπικότητες που προσφέρονται για επιβεβαίωση.

Χωρίς κατ' ανάγκη να παραποιούν ή να στρεβλώνουν τα σχετικά πραγματολογικά στοιχεία (μολονότι κάτι τέτοιο δεν πρέπει να αποκλειστεί), οι ιδεολογίες τα μαλάσσουν ούτως ώστε να χωρούν στη δική τους εκδοχή περί του παρελθόντος χρόνου· την οποία βεβαίως αναγορεύουν σε κυρίαρχη, αν όχι αποκλειστική.

Γι' αυτό σε παρόμοιες περιπτώσεις το έργο της κριτικής ανάλυσης συναντά μεγάλα εμπόδια, αφού ο τελικός μύθος αποτελεί ένα παλίμψηστο από αλήθειες και δοξασίες που δύσκολα ανάγεται στο πρωτότυπο, το οποίο έχει παραφθαρεί από ανεξακριβωτες προσθαφαιρέσεις.

Μία ολοκληρωμένη αναφορά στο ιδεολογικό πάνθεο δεν θα μπορούσε να παραλείψει και τον αντίποδά του, το καταγώγιο των αντιηρώων. Το ιδεολογικό δράμα αναπόφευκτα απαιτεί και αυτή την κατηγορία αρνητικών ρόλων, οι οποίοι συνήθως ανατίθενται στους *εσωτερικούς εχθρούς*: προδότες, προσκυνημένους και αποστάτες της συλλογικής πίστης.

Εφιάλτης, Guy Fawkes, Grigori Rasputin, Marcus Junius Brutus, Ιούδας Ισκαριώτης, όλες δαιμονοποιημένες φιγούρες που φέρονται να έχουν εγκληματήσει ενάντια στην ίδια, ουσιαστικά αναλλοίωτη στο χρόνο, συλλογική οντότητα, αδιάφορα από την ιδιοσυστασία της παραδοσιακής κοινότητας που τους απέβαλε. Ιστορικά πρόσωπα με το θλιβερό προνόμιο να τους διεκδικούν μονάχα οι ιδεολογίες, που τους καταδικάζουν ξανά και ξανά στη συλλογική συνείδηση.

Όσο τυχαίοι όμως μπορεί να είναι οι ήρωες, άλλο τόσο μπορεί να είναι και προσωρινοί, αν για οποιονδήποτε λόγο πάψουν να απηχούν τους συγκυριακούς προσανατολισμούς και τις επιδιώξεις των ιδεολογιών που τους δημιουργούν. Η αποκαθήλωση είναι φυσικά πράξη σιωπηρή και ανομολόγητη, αλλά δεν παύει να δηλώνει τις ζυμώσεις που βρίσκονται πίσω από τη δυναμική διαδικασία της κατασκευής του ιδεολογικού πάνθεου: ο μύθος ζει μόνον όσο συνεχίζει να επιτελεί την ιδεολογική του λειτουργία.

Κεφάλαιο 3°

Το ιδεολογικό φορτίο του λόγου

3.1 Εισαγωγή

Στο ξεφύλλισμα του ιδεολογικού δράματος για την εξερεύνηση του αστερισμού Μυθολογίας και Ιδεολογίας, είδαμε πως συχνά αρκεί να βρούμε τα ίχνη ενός αστεριού για να χαρτογραφήσουμε επαγωγικά όλο τον ουρανό των *αποσιωπήσεων*. Και τούτο γιατί όσο αμφιλεγόμενες μπορεί να είναι συγκεκριμένες ιδεολογίες, άλλο τόσο τα χαρακτηριστικά του λόγου τους, αν και πολυσήμαντα, δεν είναι ασαφή. Δύσκολο να *ορίσει* κανείς την Τέχνη ή το Ωραίο, αλλά εύκολο να τα *αναγνωρίσει*.

Οφείλουμε επομένως να εξετάσουμε με κάθε λεπτομέρεια το λόγο των ιδεολογιών ώστε να οδηγηθούμε σταδιακά στις *προϋποθέσεις* που τον συγκροτούν. Λεκτικοί τρόποι, εκφραστικές ενδείξεις, κλισέ, μεταφορές, εικονισμοί, ρητορικά τεχνάσματα και άλλες πολιτισμικές πράξεις, καθεμία στο δικό της ρυζόχαρτο θα ψάξει για μία θέση στον αστρικό χάρτη. Κάποιες πράξεις θα αποδειχτούν κοινότοπες, συμβατικές και ευρείας διάδοσης, γενικής χρήσης και όχι ιδεολογικές. Κάποιες άλλες όμως θα αντιστοιχούν σε *ιδεολογικές ενότητες*, σε *ιδεολογήματα* με οργανικές σχέσεις αλληλεξάρτησης, αναλλοίωτα, αμείωτα, πυρηνικά. Τα αστέρια μας.

3.2 Τοπίο στην ομίχλη

Στη βιβλιογραφία τη σχετική με τις ιδεολογίες και το λόγο, δύσκολα συναντά κανείς μία σαφή διάκριση μεταξύ των παρακάτω αυτοτελών γνωστικών πεδίων:

- 1 το πεδίο των *ιδεολογιών του λόγου*
- 2 το πεδίο του *λόγου των ιδεολογιών*

Ωστόσο, η διάκριση αυτή είναι απαραίτητο να γίνει εδώ εάν θέλουμε να διατηρήσουν οι ερευνητικοί μας στόχοι τη θεματική τους συνάφεια, ώστε να καταλήξουμε σε ολοκληρωμένες μεθόδους μελέτης. Ας ξεκινήσουμε λοιπόν να ξεδιαλύνουμε την ατμόσφαιρα.

Ορισμένα παραδείγματα ιδεολογιών του λόγου είναι τα ακόλουθα:

- Οι ιδεολογίες της τυποποίησης, όπως ο δημοτικισμός και ο αρχαϊσμός
- Οι ιδεολογίες των εκφραστικών τρόπων, όπως η πολιτική ορθότητα, η εκφραστική νοοτροπία μιας ομάδας (νέοι, οπαδοί αθλητικού σωματείου) ή ενός μέσου (sms, chat) και ο αξιακός συμβολισμός της εξουσίας ή του κύρους (προσφωνήσεις, ευγένεια)
- Οι ιδεολογίες των πολιτισμικών επαφών σε σχέση με το λόγο, όπως ο δανεισμός ή ο καθαρισμός και η υποτίμηση ή η ανάδειξη των διαλέκτων και των ιδιωμάτων

Αυτά και άλλα παρόμοια θέματα συγκροτούν ένα πεδίο έρευνας όπου εξετάζονται οι ιδεολογίες μίας κοινότητας για το λόγο.

Σε αντιπαράθεση με τα παραπάνω, ορισμένα παραδείγματα του λόγου των ιδεολογιών είναι τα ακόλουθα:

- Ο λόγος των ιδεολογιών της νεότερικότητας, όπως ο λόγος του εθνικισμού, ο λόγος του μαρξισμού, ο λόγος του φεμινισμού, ο λόγος του κορπορατισμού, ο λόγος του φιλελευθερισμού και ο λόγος του φονταμενταλισμού
- Ο λόγος ενός πολιτισμικού κώδικα, όπως ο λόγος της γραφειοκρατίας, ο πολιτικός λόγος, ο ακαδημαϊκός λόγος, ο ιατρικός λόγος, ο νομικός λόγος, ο στρατιωτικός λόγος και ο έντεχνος λόγος

Αυτά και άλλα παρόμοια θέματα συγκροτούν ένα πεδίο έρευνας όπου εξετάζονται μεταβλητές του λόγου σε συνάρτηση με ανεξάρτητες κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβλητές.

Από τις ιδεολογίες στο λόγο ή από το λόγο στις ιδεολογίες λοιπόν; Οι ερευνητικοί μας στόχοι υπονοούν ότι οι ιδεολογίες *ενέχονται* στο λόγο. Ότι ο λόγος είναι το σημαντικότερο τεκμήριο ενός Πολιτισμού, μερικές φορές μάλιστα και το μοναδικό, εάν πρόκειται για «νεκρό Πολιτισμό». Και ότι, για να μπορέσουμε να ρίξουμε ένα βλέμμα καθαρό στα αστέρια με το πρόσωπο του Ιανού, πρέπει να υιοθετήσουμε τους όρους τους, καθώς «μοιάζει να μην μπορούμε να μιλήσουμε για την Ιδεολογία σε γλώσσα άλλη από τη δική της» (Paul Ricoeur).

Ο λόγος των ιδεολογιών είναι *επιτελεστικός*. Οι πολιτισμικές πράξεις του δεν περιγράφουν αλήθειες ή γεγονότα παρά μόνο δευτερευόντως, αλλά κηρύσσουν συναισθήματα, εκδηλώνουν προσδοκίες, επισημοποιούν δεσμεύσεις, προειδοποιούν, ζητούν να κατευθύνουν τους αποδέκτες τους προς συγκεκριμένες συμπεριφορές.

Έτσι, οι ιδεολογίες μάς επιβάλλουν την κατανόησή τους από τα αποτελέσματά τους και τις λειτουργίες που επιτελούν, δηλαδή από το λόγο τους και το λειτουργικό, ιδεολογικό του φορτίο.

Επομένως, η σημαντικότερη οδός που ανοίγεται για τον ερευνητή προκειμένου να εστιάσει σε πολιτισμικές πράξεις τόσο λειτουργικές όσο και ασυνείδητες, καθώς επιβάλλονται ως *δομές* στην πλειοψηφία των ανθρώπων χωρίς να περάσουν από τη συνείδησή τους, έχει ως αφετηρία το λόγο τους. Άλλοτε ομογενοποιητικός κι άλλοτε διαφοροποιητικός, ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος επιδιώκει πάντοτε να δομήσει τον κόσμο σύμφωνα με το *ταξινομικό σχήμα* που πρεσβεύει. Ο ταξινομικός χαρακτήρας του είναι αυτός που ανοίγει το πεδίο της εξερεύνησης και της χαρτογράφησης. Μας αφήνει περιθώρια να τον ιχνηλατήσουμε στις πρωταρχικές του στερεοτυπικές αντιφάσεις και, στη συνέχεια, ακολουθώντας τις βασικές εννοιολογικές αρχές που τον διέπουν, να αποκαλύψουμε το όλον από το μέρος.

Η *στερεοτυπία* αποτελεί λοιπόν το κλειδί για τη διερεύνηση του ιδεολογικού φορτίου του λόγου. Και η στερεοτυπία είναι προϊόν της διαδεδομένης συλλογικότητας και της περιορισμένης συμβατικότητας των ιδεολογικών ταξινομικών σχημάτων. Δεν μπορούμε να μιλάμε για ιδεολογίες παρά μονάχα από τη στιγμή που ο λόγος τους αρχίζει να γίνεται συλλογικός και, αναπόφευκτα, να στερεοποιείται. Κατά συνέπεια, κάθε προσπάθεια χαρτογράφησης οφείλει να βρίσκεται συνεχώς σε αναζήτηση στερεοτύπων. Η επανάληψη είναι το κριτήριό της, αυτό που λέγεται και ξαναλέγεται, το κοινότοπο, να καταγράφεται. Και δεν πρέπει να περιορίζεται στο λόγο του ενός ή των λίγων, αλλά να επεξεργάζεται το λόγο που παράγεται μαζικά, ιδιαίτερα μάλιστα κατά τη στιγμή της εξάπλωσής του. Διότι καλείται να δείξει πώς οι ιδεολογικές θέσεις των λίγων μετατρέπονται σταδιακά σε προϋποθέσεις των πολλών.

3.3 Ιδέες και έξεις

Οι ιδεολογίες δεν ορίζονται χωρίς ιδέες. Και οι ιδέες αναγνωρίζονται ως ιδέες ακριβώς επειδή συμμετέχουν σε ιδεολογίες. Με την έννοια αυτή, οι ιδέες ορίζονται αμοιβαία, θετικά ή αντιθετικά, αλλά πάντοτε μεταξύ τους και μόνο κατά τη συμμετοχή τους σε ευρύτερα *συστήματα ιδεών*. Μία ιδέα έχει το ελεύθερο να κυκλοφορήσει μεταξύ ιδεολογιών κατά τα άλλα διαφορετικών, σαν αστέρι που ξεχωρίζει σε πολλούς αστερισμούς.

Ωστόσο, ο κάθε ένας από αυτούς τους αστερισμούς θεωρείται μοναδικός, ακόμη κι αν συγκροτείται στη βάση κάποιου άλλου. Όπως λοιπόν οι αστερισμοί *σημαίνονται* από συστήματα αστεριών, έτσι και οι ιδεολογίες *σημαίνονται* από συστήματα ιδεών.

Ένα σύστημα ιδεών δομεί ταξινομικά το λόγο, επιβάλλοντας ένα τρίπτυχο περιορισμών ως προς τα *σημεία* του:

- 1 Είδος
- 2 Θέμα
- 3 Τρόπος

Σύμφωνα με τον πρώτο περιορισμό, ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος χρησιμοποιεί κατά κύριο λόγο *εικόνες* και *δείκτες*, παρά *σύμβολα* (Charles Peirce). Ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος δεν συμβολίζει, αλλά αναπαριστά και δείχνει. Είναι *εικονολατρικός*, *αφηγηματικός*, *μεταφορικός*.

Σύμφωνα με το δεύτερο περιορισμό, ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος ακολουθεί μία συγκεκριμένη τυπολογία *σημασιολογικών δίπολων* (Εμείς ⇔ Άλλοι), μέσω της οποίας επιτελούνται οι λειτουργίες *ενσωμάτωσης* και *σύγκρουσης* των ιδεολογιών. Ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος *εκλογικεύει*, *εξορθολογίζει*, *αιτιολογεί*, *υπερασπίζει* και *αναπτύσσει αντίλογο* απέναντι σε λόγο που επίσης αναπτύσσεται συγκρουσιακά.

Σύμφωνα με τον τρίτο περιορισμό, ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος συντάσσεται στην παράδοση της λεκτικής αντιπαράθεσης, δηλαδή της *ρητορικής*. Ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος *επιχειρηματολογεί*, υποπίπτει σε *συλλογιστικά σφάλματα*, προσπαθεί να μας παραπλανήσει ή απλώς ψεύδεται.

Η στερεοτυπία του ιδεολογικά φορτισμένου λόγου συντελείται λοιπόν μέσα από ειδολογικούς, θεματικούς και τροπικούς περιορισμούς οι οποίοι στερεοποιούνται σε ειδολογικές, θεματικές και τροπικές *συμβάσεις* μέσω της συλλογικής εφαρμογής τους. Τα κίνητρα της συλλογικότητας;

«Είναι απλώς η γενική αίσθηση του κοινού συμφέροντος· αίσθηση την οποία όλα τα μέλη της κοινωνίας εκφράζουν ο ένας στον άλλο, και η οποία τα παρακινεί να ρυθμίζουν με κανόνες τις πράξεις τους. Παρατηρώ ότι θα είναι προς το συμφέρον μου ν' αφήσω στον άλλο την κατοχή των αγαθών του, υπό τον όρο ότι το ίδιο θα πράξει κι αυτός για μένα. Έχει κι αυτός στη ρύθμιση των πράξεών του την αίσθηση ενός παρόμοιου συμφέροντος. Όταν η κοινή αυτή αίσθηση του συμφέροντος εκφραστεί αμοιβαία, και καταστεί γνωστή και στους δύο, παράγει την απαραίτητη στάση και συμπεριφορά. Η οποία μπορεί κανονικά να ονομάζεται σύμβαση ή συμφωνία μεταξύ μας, αν και χωρίς τη μεσολάβηση μιας υπόσχεσης, αφού οι πράξεις του καθενός μας αναφέρονται στις πράξεις του άλλου και εκτελούνται υπό την προϋπόθεση ότι κάτι πρόκειται να επιτελεστεί και από την άλλη πλευρά. Δύο άνθρωποι που τραβούν τα κουπιά μιας βάρκας το κάνουν βάσει συμφωνίας ή σύμβασης, αν και ποτέ δεν έχουν δώσει υποσχέσεις ο ένας στον άλλο. Ούτε είναι σε μικρότερο βαθμό παράγωγο των ανθρώπινων συμβάσεων ο κανόνας που ρυθμίζει τη σταθερότητα της ιδιοκτησίας, επειδή προκύπτει σταδιακά και αποκτά ισχύ μέσω μιας αργής διαδικασίας και από την επαναλαμβανόμενη εμπειρία των ανεπιθύμητων συνεπειών που προκύπτουν αν τον παραβούμε. Αντιθέτως, η εμπειρία αυτή μας βεβαιώνει ακόμη περισσότερο ότι η αίσθηση του συμφέροντος έχει καταστεί κοινή σε όλους τους συνανθρώπους μας και μας παρέχει εμπιστοσύνη για τη μελλοντική κανονικότητα των πράξεών τους.» (David Hume)

Τα κίνητρα της συλλογικότητας δεν είναι επομένως ηθικά. Η συμφωνία δημιουργείται και συντηρείται ως *συλλογική δέσμευση* απέναντι στις *προθέσεις* ενός κοινωνικού συνόλου. Δεν αποτελεί συνισταμένη πολλών προσωπικών γνώμων αλλά, ακόμη κι όταν πηγάζει από κάποιες εξ αυτών, διακρίνεται από *αντιπροσωπευτική ισχύ*, η οποία της προσδίδει έναν *κινηματικό* χαρακτήρα. Η δημιουργία της μπορεί να είναι προϊόν μη συνεργατικών διαδικασιών, βίας, πειθαναγκασμού, απειλής ή εμπαιγμού (Antonio Gramsci), αλλά όσο συντηρείται, επιβεβαιώνεται πανηγυρικά στο όνομα της *συνεργατικότητας*.

Η συλλογικότητα του ιδεολογικά φορτισμένου λόγου βρίσκεται σε συνεχή συγκρότηση. *Κοινωνικές ομάδες* και *θεσμικοί φορείς* συμμετέχουν στην *καταγραφή* των ρευστών και μεταλλασσόμενων προθέσεων ενός ολοένα διευρυνόμενου κοινωνικού συνόλου, με στόχο την παγίωση ενός συνεκτικού σώματος συμβάσεων.

Η οργάνωση των κοινωνικών ομάδων ακολουθεί τη λογική των *ομόκεντρων κύκλων* (Miroslav Hroch), με φορά από το κέντρο (*ελίτ*: διανοούμενοι, ειδικοί, εξορθολογιστές) προς την περιφέρεια (*πλατύ κοινό*: το πραγματικό ή φανταστικό κοινωνικό σύνολο) μέσω των περιφερειακών κέντρων (*μικρό κοινό*: ακόλουθοι, διαμεσολαβητές, αναπαραγωγοί), σύμφωνα με τη *διαβάθμιση* στο βαθμό στερεοτυπίας του λόγου τους.

Οι θεσμικοί φορείς εντάσσονται σε ένα *συγκεντρωτικό* τύπο οργάνωσης, ο οποίος αντανακλά τις *ιεραρχικές σχέσεις* που ισχύουν στο κοινωνικό σύνολο (*εθνικές, ταξικές, φυλετικές, επαγγελματικές, πολιτικές, οικονομικές, θρησκευτικές*). Ο λόγος τους έχει *ιδρυματικό* χαρακτήρα καθώς, ενώ οι ίδιοι παραμένουν *απαράλλακτοι* και *εμβληματικοί*, ο βαθμός στερεοτυπίας του λόγου τους είναι *ιστορικός* και *διαμορφώνεται* κατά *περίσταση* χρόνου, τόπου και κοινού.

Όσο περισσότερο *εξαπλώνεται* ο *ιδεολογικά φορτισμένος λόγος*, τόσο περισσότερη *ιστορία* δημιουργεί. Και όσο περισσότερο *αντλεί* από τη δημιουργημένη ιστορία του, τόσο περισσότερο *αρχίζει* να *μοιάζει* με *νοοτροπία*. Αυτό που ήταν *προϊόν* συλλογισμού κάποιου, γίνεται το *αντανεκλαστικό* κάποιου άλλου. Τώρα, όλο και περισσότεροι σκέφτονται και εκφράζονται όπως Εμείς. Σε λίγο, όλο και περισσότεροι δεν θα χρειάζεται να σκέφτονται καθόλου· αρκεί να εκφράζονται όπως Εμείς.

Ο *ιδεολογικά φορτισμένος λόγος* επιδιώκει να *εντυπωθεί* στο κοινό του από τη νεαρότερη ηλικία, κυρίως μέσω της *εκπαίδευσης*, ώστε αυτό να *αποκτήσει* *συνήθειες* οι οποίες θα «*μορφώσουν*» το νου του. Οι *συνήθειες* αυτές *ενσωματώνουν* τις *κοινωνικές συνθήκες* στις οποίες *διαμορφώνονται*, ώστε να *δημιουργούν* *σχετικά ομοιογενή* σύνολα ατόμων, τα οποία *τείνουν* να *εκφράζονται* με *παρόμοιους τρόπους*. Ο *ιδεολογικά φορτισμένος λόγος* *συγκροτεί* έτσι ένα *δομητικό μηχανισμό* ικανό να *παράγει* *πρακτικές και αντιλήψεις*, ακόμη και σε *πεδία* διαφορετικά από αυτά στα οποία *αρχικά συναντήθηκε*. *Καθοδηγεί* τα άτομα στην *καθημερινή τους ζωή*, *προσανατολίζει* τις *πράξεις* τους, τους *παρέχει* την *αίσθηση της καταλληλότητας*, του *συνανήκειν*. *Le sens pratique* (Pierre Bourdieu).

Ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος αποτελεί ταυτόχρονα μεταφορά κοινωνικού και γνωσιακού περιεχομένου και χάρτη τόσο της κοινωνικής πραγματικότητας, όσο και της ιδιοσυγκρασίας του ομιλητή. Διαμορφώνει συλλογικές ταυτότητες και ατομικές συνειδήσεις, καλύπτει πολιτικά κενά και προσωπικές ανασφάλειες. Είναι η μάσκα. Η μαγεία που κρύβει τη χίμαιρα. Διότι ο καθένας μας δεν μπορεί να αντέξει τον τρόπο του αγνώστου χωρίς να επικαλεστεί το γνωστό ή το φανταστικό, χωρίς να το συνδέσει και να το συνδυάσει στη σκέψη του με κάτι άλλο που ήδη γνωρίζει, ώστε να μπορέσει να το αντιληφθεί.

3.4 Τις εί;

Ποιός είσαι, λοιπόν, του λόγου σου; Πώς συστήνεσαι; Τι θέλεις από εμάς; Γιατί;

Ο λόγος των ιδεολογιών φέρει φορτίο που επιτρέπει στα μέλη μίας ομάδας, όλα μαζί και το κάθε ένα ξεχωριστά, να *αυτοπροσδιοριστούν*. Ο αυτοπροσδιορισμός περιλαμβάνει όλη τη βασική πληροφορία μέσω της οποίας αναγνωρίζονται, ταυτοποιούνται και κατηγοριοποιούνται, ανάλογα με τις δραστηριότητές τους, τους στόχους τους, τις αξίες τους, τα εφόδιά τους, τις σχέσεις τους με τους άλλους εντός κι εκτός της ομάδας. *Νομιμοποιούνται*, πέρα και παρά το νόημα του λόγου, ο οποίος εμφανίζεται εναλλάξ *πληθωρικός, αξιολογικός, ευφημιστικός, διχοτομικός και αυταπόδεικτος*.

α. Μία από τις συνηθέστερες ιδιότητες του λόγου των ιδεολογιών είναι η *πληθωρικότητα*. Ο πληθωρισμός συνίσταται στην παρουσία μεγαλύτερου αριθμού λέξεων από τις απαραίτητες για τη δημιουργία νοήματος, την επιλογή σπάνιων λέξεων και τη γραμματική και συντακτική επιτήδευση. Η πληθωρική μορφή λειτουργεί σε βάρος του νοήματος, ενώ στην καλύτερη περίπτωση το κάνει δυσκολότερο στην κατανόηση και συχνά ασαφέστερο.

Πληθωρικός είναι ο λόγος που χρησιμοποιεί πολλά *συνώνυμα* και χαρακτηρίζεται από μεγάλη συχνότητα ορισμένων τύπων, όπως είναι οι *επιθετικοί προσδιορισμοί*, οι *προθέσεις* και τα *επιρρήματα*. Εμφανίζει μακριές περιόδους και συντακτική περιπλοκή, εξεζητημένη συντακτική δομή, ρητορικές επαναλήψεις, περισσοτεχνία, μεγαληγορία και συνεχείς περιφράσεις.

Ο λόγος αυτός δίνει την εντύπωση της σπανιότητας, με τη συστηματική χρήση των λέξεων εκείνων που δεν ηχούν συνηθισμένα και οικεία. Είναι μία κατασκευασμένη, κατά περίπτωση, σπανιότητα· ένα κράμα *αρχαιοπρέπειας* και *λαϊκισμού*, με *ξενισμούς*, *νεολογισμούς* και *παρασύνθετους ιδιοματισμούς*, είτε κάποτε κι από ένα μίγμα όλων αυτών.

Ο κύριος στόχος του πληθωρισμού στο λόγο, παρά τα φαινόμενα, δεν είναι να πείσει τους δέκτες. Πριν απ' όλα επιδιώκει να επιβεβαιώσει τη συνοχή της κοινωνικής ομάδας στην οποία απευθύνεται σε ένα σύνολο, μιλώντας *εξ ονόματος του συνόλου* (του έθνους, της πατρίδας, της εργατικής τάξης, των προοδευτικών δυνάμεων, της πρωτοπορίας, των επαναστατών, των γυναικών, των μειονοτήτων, της εκκλησίας, του ελεύθερου κόσμου) και όχι να μεταδώσει κάποιο συγκεκριμένο μήνυμα.

Κλειδί του πληθωρικού λόγου είναι η χρήση όρων με πολύ ρευστό σημασιολογικό περιεχόμενο που κάνουν τους δέκτες ανήμπορους είτε να απαιτήσουν την αποκατάσταση της επικοινωνίας, είτε να την αρνηθούν. Η *βία* που ασκεί επιτρέπει να γίνονται δεκτά σαν πληροφορίες μηνύματα που παραβιάζουν τη λογική του νοήματος.

β. Μεγάλο μέρος της δύναμης που έχει ο λόγος των ιδεολογιών εντοπίζεται και στο αξιολογικό του φορτίο. Στο λεξιλόγιο και τη δομή, στην επιλογή των λέξεων, των γραμματικών τύπων ή της σύνταξης λανθάνουν αξιολογήσεις που λειτουργούν δεσμευτικά για τους δέκτες.

Ο λόγος των ιδεολογιών δεν είναι οπωσδήποτε πληθωρικός, αλλά είναι πάντοτε αξιολογικός. Τα μηνύματά του έχουν τη μορφή της αλήθειας και όχι της πληροφορίας· περιέχουν διατυπώσεις που αποκλείουν την αμφισβήτηση, υποκαθιστούν τα τεκμήρια είτε με *ηθικές κατηγορίες* (εντιμότητα, απουσία φανατισμού, καλή πρόθεση), είτε με *αρετές* (ευφυΐα, γνώσεις, συνείδηση), στηρίζονται σε *λέξεις-αξίες* και όχι σε επιχειρήματα και αποδείξεις. Περιέχουν επομένως και την ηθική καταδίκη των δεκτών που ενδέχεται να διαφωνήσουν μαζί τους.

Η αξιολόγηση που λειτουργεί δεσμευτικά οφείλεται συχνά στην αξία που φέρουν ορισμένες λέξεις. Λέξεις με γιγάντια ηθική διάσταση και τόσο μεγάλη συναισθηματική φόρτιση, ώστε το αξιολογικό τους βάρος να λειτουργεί από μόνο του καταστροφικά στο νόημα. Λέξεις που δεν είναι σημασίες αλλά *εξουσίες*, αντιστρόφως ανάλογες προς το νόημα: *ελευθερία*, *δημοκρατία*, *λαός*, *παράδοση*.

Λέξεις-αξίες, λέξεις παγίδες, γιατί αρκεί να αναφερθούν και τα μηνύματα παύουν να χρειάζονται λογική συνοχή, επάρκεια και αποτελεσματικότητα, παύουν να αξιώνουν αιτιολόγηση και αποδεικτικά τεκμήρια. Χάρη στις λέξεις-αξίες, τα μηνύματα μπορούν να περιέχουν κραυγαλέες *αντιφάσεις* και να γίνονται δεκτά σαν συλλογισμός, μπορούν να περιέχουν *ταυτολογίες*, *ανακολουθίες*, ακόμη και παραλογισμούς κι αυτό να μη γίνεται αντιληπτό.

Το αξιακό φορτίο των λέξεων αρκεί από μόνο του ώστε να έχουν τέτοια μηνύματα αποδεικτική δύναμη ανεξαρτήτως νοήματος επειδή η ηθική τους διάσταση, απόλυτα δεσμευτική, υποκαθιστά το νόημα. Οι λέξεις-αξίες, με άλλα λόγια, κατασκευάζουν μηνύματα άτρωτα σε κάθε χειρισμό.

γ. Πέρα από τις αξιολογήσεις, ο λόγος των ιδεολογιών χρησιμοποιεί επιπλέον την ευφημιστική διατύπωση με στόχο την αποσιώπηση του υποκειμένου του ομιλητή. Όλοι οι δικτάτορες στην ιστορία του σύγχρονου κόσμου ονόμασαν τον εαυτό τους *οδηγό*, *σωτήρα* ή *πατέρα*, οι πιο στυγνοί εξ αυτών αυτοπροβλήθηκαν σαν *μετριοπαθείς* και *προσωρινοί*, ενώ αποκάλεσαν τους αντιπάλους τους *εγκληματίες* για να δικαιολογήσουν με τις λέξεις την εξόντωσή τους.

Μερικά από τα συνήθη χαρακτηριστικά του ευφημιστικού λόγου είναι η μετάθεση, η μετωνυμία και τα υπονοούμενα. Ο ομιλητής εκφράζεται στο πρώτο πρόσωπο του πληθυντικού, αντικαθιστώντας το υποκείμενο με ένα γενικευτικό Εμείς. Η αντιπαράθεση με τους Άλλους γίνεται αυτόματα, χωρίς να απαιτείται ο ορισμός τους, ούτε η παράθεση αποδείξεων για τους λόγους αποκλεισμού τους από Εμάς.

Τα υποκείμενα υποκαθιστούν πολλές φορές λέξεις-αξίες, εμφανίζοντας ως πομπούς των μηνυμάτων αφηρημένες έννοιες και ηθικές μορφές, οι οποίες επιβάλλουν τη σιωπή στο δέκτη. Ο καθένας μπορεί να αμφιβάλλει για τον συνάνθρωπό του, αλλά κανείς δεν τολμά να αντιμιλήσει στη *δικαιοσύνη*, στην *πρόοδο*, στο *Θεό* ή στην *ανθρωπότητα* όλη.

Αποτελεσματική είναι επίσης η ευφημιστική αντικειμενοποίηση των συμπερασμάτων όταν, αντί να προκύπτουν από τα τεκμήρια και τις αποδείξεις, τα επιχειρήματα και την ανάλυση, συνάγονται από δυσνόητους συλλογισμούς ή καταφυγή σε *θεωρητικές αυθεντίες*.

Τέλος, το πιο ύπουλο στοιχείο του ευφημιστικού λόγου είναι οι αναφορικοί υπαινιγμοί στο γνωστικό πλούτο του ομιλητή και του κοινού του. Ο ομιλητής *κλείνει το μάτι* σε όσους *ξέρουν*, με ανυπόστατες νύξεις που κατασκευάζουν τη μορφωτική συνενοχή με το μνημένο κοινό· αριστοκρατική διάκριση που παγιδεύει τόσο αυτούς που αγκαλιάζει, όσο και αυτούς που αποκλείει.

δ. Άλλη συνηθισμένη ιδιότητα του λόγου των ιδεολογιών είναι η διχοτόμηση στην οποία στηρίζεται. Ο λόγος κυριαρχείται από τη συνεχή αντιπαράθεση δύο δοσμένων αξιών και κάθε δήλωση κτίζεται μεθοδικά πάνω σε αντιθέσεις *καλού-κακού*, *σωστού-λάθους*, *προοδευτικού-αντιδραστικού*, *ωραίου-άσχημου*, *ηθικού-ανήθικου*.

Η διχοτομική ιδιότητα προβάλλει τη θετική αξία και τη στηρίζει στην αντιπαράθεση με την αντίθετή της, η οποία είναι συνεχώς παρούσα σαν αρνητική φωτογραφία. Έτσι, η θετική αξία εμφανίζεται σαν αποδεικτικός συλλογισμός, ενώ η συνεχής αντιπαράθεση αρκεί για να οδηγηθεί ο δέκτης στο συμπέρασμα ότι η μία όψη του νομίσματος είναι ορθή επειδή η αντίθετη όψη είναι ανάποδη.

Η διχοτομική λογική προϋποθέτει τη μετάδοση μίας αλήθειας απόλυτα στατικής. Το σωστό δεν αποδεικνύεται, δεν στηρίζεται και δεν απευθύνεται στην κρίση του δέκτη. Προϋπάρχει του μηνύματος και προβάλλει με έμφαση την *απαξία* που προκαλεί η άρνησή του. Η διχοτομική μορφή καθιστά μία δήλωση *πανίσχυρη* γιατί εμφανίζεται ορθολογική και *αδιάψευστη*· ο ορίζοντας των εκδοχών είναι *κλειστός* και επιτρέπει μόνο την αποδοχή του *άσπρου* έναντι του *μαύρου*.

ε. Όλα τα παραπάνω συνδυάζονται στη μεγαλύτερη δύναμη και αποτελεσματικότητα του λόγου των ιδεολογιών, την ιδιότητά του να είναι αυταπόδεικτος. Ο λόγος των εξουσιών γίνεται αυταπόδεικτος επειδή είναι πάνω απ' όλα αξιολογικός, ενώ τα μηνύματά του αποτελούν διαβεβαιώσεις οριστικές, ταυτόσημες με την αλήθεια και στατικές. Οι λανθάνουσες αξιολογήσεις στηρίζουν τους συλλογισμούς, παρακάμπτοντας την ανάγκη τεκμηρίωσης και αποδείξεων. Η πειστικότητα των συλλογισμών στηρίζεται με τη σειρά της στην υποβολή της αναμφισβήτητης και οριστικής αξίας των συμπερασμάτων.

Η αυταπόδεικτη ιδιότητα πηγάζει κυρίως από την έμμεση καταφυγή σε πλήθος πηγών νομιμότητας ή εγκυρότητας: την *αυθεντία*, τη *λογική*, τη *γνώση*, αλλά και τη *φύση*, την *παρατήρηση*, τις *υπερφυσικές δυνάμεις* κι ακόμη το *αυτονόητο*, το *αυτόδηλο*, την *κοινοτοπία* και τον *κοινό νο*.

Όπως είδαμε, τα αυταπόδεικτα μηνύματα των θρησκευτικών γραφών, με την καταφυγή τους στην υπέρτατη αυθεντία, απαίτησαν αιώνες πολιτισμικής εξέλιξης και κοσμογονικές κοινωνικές αλλαγές ώστε να μπορέσει να δομηθεί ο λόγος που αμφισβήτησε τη στατική και υπερβατική τους αλήθεια. Σε τελική ανάλυση όμως, προσέφερε κι αυτός τίποτα καλύτερο;

Μέρος Β

Ανάλυση

Κεφάλαιο 4°

Ποιοτική ανάλυση του ιδεολογικού γραπτού λόγου

4.1 Εισαγωγή

Ένα δέντρο πέφτει στο δάσος· η παρουσία μας ή η απουσία μας δεν αλλάζει το γεγονός, αλλά γεννά διαφορετικά ερωτήματα. Η Αφρική πολεμά και υποφέρει· οι επεμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών δεν εξαλείφουν τις γενοκτονίες και το λοιμό, αλλά διαφοροποιούν τους συσχετισμούς δυνάμεων και προκαλούν πρόωρες ισορροπίες που σώζουν ζωές. Επανάσταση και τρομοκρατία μπορεί να είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος· δεν μπορεί κανείς ποτέ να είναι σίγουρος ότι αυτό που πρεσβεύει θα γίνει κατανοητό ακριβώς όπως το εννοεί.

Η γλώσσα, οι έννοιες που χρησιμοποιούμε και οι πεποιθήσεις μας για την τάξη των πραγμάτων επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουμε τον κόσμο. Έτσι και οι παρατηρήσεις ενός μελετητή γίνονται μέσα από ένα εννοιολογικό πρίσμα που είναι συνάρτηση προσωπικών και κοινωνικών συνθηκών που απαρτίζουν το σύνολο των εμπειριών του. Το *τι μελετάμε* εξαρτάται από τις αντιλήψεις μας σε διαπλοκή με την επιστημονική θεωρία και μεθοδολογία που στηρίζει τη μελέτη μας. Τα δεδομένα που συγκεντρώνουμε είναι ήδη *εμποτισμένα εννοιολογικά*.

Η αντικειμενικότητα στη μελέτη δεν είναι επομένως εφικτή. Αυτό δεν σημαίνει ωστόσο ότι θα πρέπει να αφήσει ο μελετητής τη φαντασία του να καλπάζει. “It is as if we were to discover that it is impossible to render an operating-room perfectly sterile and conclude that therefore one might as well do surgery in a sewer...” (Robert Solow)

4.2 Γνωσιακές λειτουργίες

Ο τρόπος με τον οποίο οι ιδεολογίες αναπαρίστανται νοητικά είναι, από πολλές απόψεις, ένα ανοικτό ζήτημα. Μία χρήσιμη προσέγγιση τις τοποθετεί στην *κοινωνική μνήμη*, τμήμα της *μακρόχρονης μνήμης* το οποίο αφορά στις κοινωνικές πρακτικές, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής και της κατανόησης του λόγου (Teun Adrianus van Dijk).

Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, οι ιδεολογίες σχηματοποιούνται σαν μία ομαδική νοητική αυτοαναπαράσταση, μέσω της οποίας τα μέλη της ομάδας αναγνωρίζονται, ταυτοποιούνται και κατηγοριοποιούνται. Ένα παράγωγο της αυτοαναπαράστασης είναι και ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος.

Όλα τα βασικά κριτήρια του *συνανήκειν* επιστρατεύονται σε αυτή τη διαρκή διαδικασία *πόλωσης*, η οποία ακολουθεί μία στρατηγική ταυτόχρονης *θετικής αναπαράστασης του Εαυτού* και *αρνητικής αναπαράστασης του Άλλου* που συνοψίζεται στο παρακάτω ιδεολογικό τετράγωνο αρχών:

- 1 Αποκάλυψη/υπερτίμηση των θετικών στοιχείων Μας
- 2 Αποκάλυψη/υπερτίμηση των αρνητικών στοιχείων Τους
- 3 Συγκάλυψη/υποτίμηση των θετικών στοιχείων Τους
- 4 Συγκάλυψη/υποτίμηση των αρνητικών στοιχείων Μας

Το ιδεολογικό τετράγωνο αρχών αποτελεί το εφαλτήριο για την ανάπτυξη και την αποσαφήνιση ενός *ενοιολογικού μοντέλου αναφοράς* του λόγου των ιδεολογιών μέσω της *θεμελιωμένης θεωρίας* (grounded theory). το ενοιολογικό μοντέλο αναφοράς δεν επιβάλλεται *a priori* στα γραπτά τεκμήρια που αναλύονται, δεν είναι προκαθορισμένο και αμετάβλητο, αλλά *αναδύεται μέσα από το λόγο*.

Η εφαρμογή της θεμελιωμένης θεωρίας ξεκινά με την αρχική κατηγοριοποίηση επιλεγμένων κειμένων μίας συλλογής. Καθώς η επιλογή διευρύνεται, οι κατηγορίες εξετάζονται εκ νέου μέχρι να βρεθεί το *σημείο κορεσμού*, όπου τεκμήρια και κατηγορίες καλύπτουν ικανοποιητικά τα φαινόμενα που ενσωματώνουν.

Στη συνέχεια, ο μελετητής στοχεύει σε ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης, καθώς επιχειρεί τη γενικότερη ενοιολογική διατύπωση της κάθε κατηγορίας μέσω της *συνεχούς συγκριτικής μεθόδου* (constant comparative method). Η ενοιολογική διατύπωση αποτελεί, αφενός μεν το πλαίσιο για την περαιτέρω ανάλυση των τεκμηρίων, αφετέρου δε τη βάση για την ανάπτυξη *ενοιολογικών διασυνδέσεων* μεταξύ των ταξινομικών κατηγοριών.

Μετά το «κλείδωμα» των ταξινομικών κατηγοριών και των διασυνδέσεών τους, η ανάλυση επικεντρώνεται στην συστηματική διερεύνηση του ιδεολογικού γραπτού λόγου στο *σημασιολογικό επίπεδο*. Αυτό προϋποθέτει ότι:

- Τα κείμενα της συλλογής εξετάζονται στην ολότητά τους και όχι επιλεκτικά
- Το εννοιολογικό μοντέλο αναφοράς κοινοποιείται στην ερευνητική κοινότητα ώστε να είναι δυνατές παράλληλες μελέτες, καθώς και ο έλεγχος και η τυχόν επανάληψη των μελετών
- Ορισμένα χαρακτηριστικά των κειμένων εξετάζονται και ποσοτικά, προκειμένου να διαπιστωθεί το ειδικό βάρος που φέρουν στα κείμενα όπου εμφανίζονται, αλλά και συγκριτικά με άλλα κείμενα

Εφόσον καλύπτονται οι παραπάνω προϋποθέσεις, προσδιορίζεται η σημασιολογική *μονάδα καταγραφής* βάσει της οποίας κωδικοποιείται ο ιδεολογικός γραπτός λόγος: η *λέξη*, η *πρόταση* ή το συνολικό *κείμενο*, το *πρόσωπο* ή το *θέμα*. Στο στάδιο της *κωδικοποίησης* (coding), ο μελετητής επικεντρώνεται στο *έκδηλο περιεχόμενο* (manifest content) των κειμένων και τα νοήματα που εκφράζονται *άμεσα* από τα σύμβολα που εμφανίζονται. Η ενασχόληση με το *λανθάνον περιεχόμενο* (latent content) αναβάλλεται για το *ερμηνευτικό* στάδιο, οπότε ο μελετητής είναι ελεύθερος να συνάγει τα *έμμεσα* νοήματα που περικλείονται στη δομή του λόγου.

Η επιτυχία της κωδικοποίησης εξαρτάται τόσο από την καταλληλότητα των ταξινομικών κατηγοριών του εννοιολογικού μοντέλου αναφοράς, όσο και από την επιλογή του *συστήματος μέτρησης* των μονάδων καταγραφής. *Κλίμακες μέτρησης στάσεων* όπως η Right-Wing Authoritarianism (RWA), η Social Dominance Orientation (SDO) και η Attitudes About Reality (AAR) αποτυπώνουν την *ένταση προβολής* των μονάδων: η *ονομαστική μέτρηση* εκφράζει την *παρουσία* ή την *απουσία* των μονάδων, ενώ η *συχνότητα εμφάνισης* προσθέτει μία ποσοτική διάσταση η οποία επιτρέπει *στατιστικά μέτρα σύνδεσης* μεταξύ των μονάδων.

Για την ερμηνεία του ιδεολογικού γραπτού λόγου, ο μελετητής επιστρατεύει εκ νέου το ιδεολογικό τετράγωνο αρχών προκειμένου να αναδείξει τις *εργαλειακές λειτουργίες* των σημασιολογικών δομών των κειμένων.

4.3 Δομές

Οι ερμηνευτικοί στόχοι που θέτει ο μελετητής μετά το στάδιο της κωδικοποίησης είναι η προσέγγιση απαντήσεων στα ερωτήματα:

- *Τι;* → Περιγραφή
- *Ποιός;* → Άτομα, κοινωνικές ομάδες, ρόλοι και αλληλεπιδράσεις
- *Πώς;* → Πλευρές και διαστάσεις
- *Πότε; Για πόσο; Πού;* → Χρόνος, διάρκεια και χώρος
- *Πόσο πολύ;* → Ζητήματα έντασης
- *Γιατί;* → Αιτίες και αναπαραστάσεις
- *Για ποιό λόγο;* → Σκοπιμότητες
- *Με ποιά μέσα;* → Στρατηγικές

Η στενή σχέση που υφίσταται μεταξύ του περιεχομένου και των γλωσσικών μορφών που επιλέγονται κάθε φορά ως μέσα επικοινωνίας, αποτελεί το πεδίο εφαρμογής της *κριτικής ανάλυσης λόγου* (critical discourse analysis). Η κριτική ανάλυση λόγου διερευνά τις σημασιολογικές δομές του γραπτού λόγου αποκαλύπτοντας *ιδεολογικά δίπολα* τα οποία, όχι μόνο αποτυπώνονται στο λόγο, αλλά ταυτόχρονα *παράγονται* και *αναπαράγονται* με το λόγο.

Η χρήση του όρου «λαθρομετανάστης» αντί του όρου «μετανάστης δίχως χαρτιά» δεν είναι ουδέτερη, ούτε αποτελεί μία μορφή που αντιστοιχεί σε μία αντικειμενική και σταθερή κοινωνική πραγματικότητα την οποία απλά αποδίδει γλωσσικά. Αντίθετα, είναι επιβαρημένη με συγκεκριμένα νοηματικά πλέγματα που επιδέχονται ιδεολογικές ερμηνείες, όπως «κίνδυνος», «παραβίαση των συνόρων» και «εγκληματικότητα». Η χρήση της συγκεκριμένης μορφής δεν οδηγεί όμως μόνο στη συναγωγή των ερμηνειών αυτών, αλλά και στην ενίσχυση, εμπέδωση και αναπαραγωγή κοινωνικών, διπολικών σχέσεων κυριαρχίας και ανισότητας, οι οποίες είναι πρωταρχικές πηγές παραγωγής και χρήσης ιδεολογικών λόγων (discours idéologiques).

Ποιά είναι όμως η παλέτα του λόγου των ιδεολογιών και πώς οδηγείται κανείς από τον τελειωμένο πίνακα στο χρωματολόγιο; Η κριτική ανάλυση λόγου προτείνει διαφορετικές θεάσεις, *très général à très gros plan*, ανάλογα με το σημασιολογικό επίπεδο στο οποίο ο μελετάται το κάθε κείμενο.

Οι *θεματικές* ενός κειμένου είναι οι πληροφορίες που τυπικά θυμόμαστε ευκολότερα από αυτό. Έτσι, ένας εύκολος τρόπος υποτίμησης της σημασίας ενός στοιχείου είναι η αναφορά του κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εμφανίζεται εκτός θέματος, άσχετο και περιττό. Αντίθετα, η υπερτίμηση της σημασίας ενός στοιχείου επιτυγχάνεται με την λεπτομερειακή περιγραφή του, ώστε η σύγκριση με τις υπόλοιπες αοριστολογίες να λειτουργεί ευεργετικά για την αποτύπωσή του στη μνήμη μας.

Η *τοπική συνοχή* ενός κειμένου μετρά τη συνέπεια και τη συνέχεια των πληροφοριών που περικλείονται σε αυτό ως προς μία θεματική. Ένα κείμενο έχει *αναφορική* συνοχή εφόσον τα στοιχεία που παρουσιάζει επαληθεύουν τον *εννοιολογικό χάρτη* ο οποίος αντιπροσωπεύει τη συγκεκριμένη θεματική· ο τρόμος που εγγράφεται στη Γαλλική Επανάσταση έχει αναφορική συνοχή με τη θεματική της Ουτοπίας. Ένα κείμενο έχει *ποιητική* συνοχή εφόσον τα στοιχεία που παρουσιάζει επαληθεύονται *μεταξύ τους*· μία πρόταση μπορεί να εξειδικεύει ή να γενικεύει μία άλλη, να αποτελεί παράδειγμα που επιβεβαιώνει μια θεωρία που διατυπώνεται σε άλλη πρόταση. Η φαινομενική συνοχή ωστόσο αποτελεί πρόσκληση συγκάλυψης· στη «δημοκρατική» πρόταση «είναι κομμουνιστές, αλλά πρέπει να απολαμβάνουν την ελευθερία των πολιτικών τους πεποιθήσεων όπως όλοι μας», τα αυτονόητα των μεν δίνονται στην πραγματικότητα μόνο χαριστικά και στους δε.

Η *επιχειρηματολογία* αποτελεί ένα κανονιστικό πλαίσιο για την τοπική συνοχή των κειμένων, όπου είτε αναφέρονται αρχικά οι σημαίνουσες απόψεις και ακολουθούν επιχειρήματα που τις ενισχύουν, είτε αναφέρονται πρώτα τα επιχειρήματα, καταλήγοντας σε σημαίνουσες απόψεις οι οποίες επαληθεύονται απολογιστικά και γίνονται έτσι πιστευτές και αποδεκτές. Αν και σε μεμονωμένα *επιχειρήματα*, *ρητορικά σφάλματα* (fallacies) ή «*Γοργία*» *σχήματα* (figures de style) δεν μπορεί να αποδοθεί συγκεκριμένη σκοπιμότητα, η συστηματική και επαναλαμβανόμενη ομαδική χρήση τους μπορεί να σηματοδοτεί κοινωνικές ανισότητες μεταμφιεσμένες ως *πολιτική ορθότητα* (political correctness).

Τέλος, τα γενικά χαρακτηριστικά της *σύνταξης* ενός κειμένου δεν αποτελούν ικανό δείγμα κρίσης της σημασιολογικής φόρτισης.

Ωστόσο, ορισμένα ειδικά χαρακτηριστικά που εμφανίζονται στο τοπικό συνεχές, όπως διαδομένες *διαδοχές λέξεων* και *προτυποποιημένες εκφράσεις*, η ασυνήθιστη χρήση της *ενεργητικής* ή της *παθητικής φωνής*, οι *ονοματολογίες* και η *σειρά εμφάνισης* των λέξεων σε μία πρόταση ή η σειρά εμφάνισης των προτάσεων σε ένα κείμενο, συνιστούν διαλεκτικούς μηχανισμούς *θεματικοποίησης* (topicalisation). Η σημασία ενός στοιχείου υπερτιμάται όταν αναφέρεται στην αρχή ενός κειμένου, στον τίτλο ή σε κάποια κύρια παράγραφο· το στοιχείο *δίνει τον τόνο* και *καθοδηγεί* τον αναγνώστη. Εναλλακτικά, ένα στοιχείο υποτιμάται όταν αναφέρεται *en passant* σε κάποιο αδιάφορο σημείο του κειμένου, ατονεί και άλλοτε σκόπιμα κουράζει.

4.4 Πολυμεθοδολογία

Στην ποιοτική μελέτη, η έννοια της *εγκυρότητας* (validity) αναφέρεται στο βαθμό αντιστοίχισης των σκοπών της μελέτης, των υποθέσεων εργασίας και των ερωτημάτων που έχουν τεθεί με τα αποτελέσματα της ερευνητικής διαδικασίας, και διακρίνεται σε τέσσερις βασικούς τύπους:

α. *Περιγραφική εγκυρότητα* (descriptive validity): σχετίζεται περισσότερο με τα αρχικά στάδια της ερευνητικής διαδικασίας και την ακρίβεια κατά τη συλλογή των δεδομένων, η οποία ενδέχεται να ελαττώνεται από εσκεμμένα ή μη λάθη και προκαταλήψεις (biases) του μελετητή· προβλήματα τέτοιου τύπου επηρεάζουν το σύνολο της μελέτης, καθώς οδηγούν σε στρεβλώσεις κατά την ανάλυση, λανθασμένα συμπεράσματα και ερμηνείες.

β. *Ερμηνευτική εγκυρότητα* (interpretative validity): εξετάζει την αντιστοιχία των ποιοτικών δεδομένων με τις ερμηνείες και τις αναπαραστάσεις που προκύπτουν από αυτά, διακρίνοντας μεταξύ ορθών και λανθασμένων ερμηνειών των κοινωνικών φαινομένων που αποτυπώνονται στα δεδομένα που έχουν συλλεγεί.

γ. *Θεωρητική εγκυρότητα* (theoretical validity): αφορά στα πιο αφηρημένα επίπεδα της ανάλυσης και στη διαδικασία σχηματισμού και αποκρυστάλλωσης του εννοιολογικού μοντέλου αναφοράς, η οποία έχει ευρύτερες συνέπειες και απήχηση, πέρα από τα στενά πλαίσια μίας συγκεκριμένης μελέτης.

δ. *Αξιολογική εγκυρότητα* (evaluative validity): καλύπτει τις διαφορετικές μεθόδους αξιολόγησης της ερευνητικής διαδικασίας, όπως η *αρχή της διάψευσης* (refutability principle), η *ανάλυση εξαιρετικών περιπτώσεων* (deviant case analysis), ο *συμμετοχικός έλεγχος* μεθόδων και αποτελεσμάτων (peer examination) και ο *τριγωνισμός* (triangulation).

Η έννοια της *αξιοπιστίας* (reliability) αναφέρεται στη *συνέπεια* (consistency) της ερευνητικής διαδικασίας και σχετίζεται με:

- Την ακρίβεια της εννοιολογικής αναπαράστασης των απόψεων, θέσεων, στάσεων και αντιλήψεων που εμφανίζονται στα κείμενα της συλλογής.
- Την εφαρμοσιμότητα των αποτελεσμάτων της μελέτης σε παρόμοιες περιπτώσεις.
- Την ερμηνεία ευρύτερων κοινωνικών φαινομένων και τη θεμελίωση γενικεύσεων που επιτυγχάνεται με το θεωρητικό και ερμηνευτικό πλαίσιο της μελέτης.
- Την επανεξέταση και επιβεβαίωση των συμπερασμάτων της μελέτης.

Εγκυρότητα υπάρχει λοιπόν όταν τα ερωτήματα της μελέτης απαντώνται με ικανοποιητικό τρόπο για τον όγκο των ευρημάτων και τα αποτελέσματα της μελέτης ανταποκρίνονται στους αρχικούς στόχους που είχαν τεθεί· αξιοπιστία, όταν μία μελέτη δίνει τα ίδια ή παρόμοια αποτελέσματα όσες φορές επαναληφθεί με τους ίδιους όρους. Πώς όμως επιτυγχάνεται η μέγιστη εγκυρότητα και αξιοπιστία της μελέτης του λόγου των ιδεολογιών;

Η φύση του αντικειμένου συνάδει στη μεθοδολογική *σύγκλιση* (convergence) με την παράλληλη εφαρμογή ποσοτικών αναλυτικών μεθόδων, προκειμένου να επιβεβαιωθούν ή να βελτιωθούν ως το *ελάχιστο επίπεδο λεπτομέρειας* (fine tuning) τα ευρήματα της ποιοτικής ανάλυσης. Πέρα από την αντιμετώπιση των αδυναμιών της μίας μεμονωμένης μεθοδολογίας, η συνέργεια ποιοτικής και ποσοτικής ανάλυσης αποβλέπει στη *μεθοδολογική ανάπτυξη* (methodological development) αμοφτέρων, καθώς και στη *συμπληρωματικότητά* τους (complementarity) προκειμένου να αυξηθεί το βάθος και το εύρος των αποτελεσμάτων.

Κεφάλαιο 5°

Ποσοπική ανάλυση του ιδεολογικού γραπτού λόγου

5.1 Εισαγωγή

Η μελέτη του λόγου των ιδεολογιών είδαμε ότι αποτελεί ουσιαστικά μελέτη των αρχών της κοινωνικής διακύμανσης ατομικών πολιτισμικών πράξεων, απέναντι στην έλευση του σύγχρονου κόσμου. Μία τέτοια μελέτη προϋποθέτει θεωρητικά και πρακτικά εργαλεία που διευκολύνουν τον εντοπισμό των κοινωνικών μεταβολών, τη σύγκριση των μεταβολών μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και την οριοθέτηση ομοιογενών συνόλων, τη σύλληψη των σχέσεων που συνδέουν αυτές τις μεταβολές και την ερμηνεία των αρχών τους.

Αυτές οι έννοιες σχέσης, σύγκρισης, ερμηνείας, και μεταβολής, βρίσκουν στη στατιστική πρακτικές εκφράσεις και τυποποιήσεις. Έτσι, για παράδειγμα, η έννοια της σχέσης ή του δεσμού εκφράζεται μέσα από τις στατιστικές έννοιες της συσχέτισης, του πίνακα διπλής εισόδου, της ποσοστιαίας σύγκρισης ή του ελέγχου χ^2 . η έννοια της ερμηνείας μπορεί να εκφραστεί πρακτικά με την παλινδρόμηση· η έννοια της μεταβολής απεικονίζεται με τη διακύμανση ή την κατανομή συχνοτήτων.

Με δυο λόγια, η στατιστική προσφέρει στη μελέτη του λόγου των ιδεολογιών τα απαραίτητα εργαλεία ώστε να γίνει επιχειρησιακή.

5.2 Το σκάμμα των λέξεων

Ενώ λοιπόν η γενική στατιστική χρησιμοποιείται στην ανακάλυψη προτύπων κοινωνικών μεταβολών και την αναπαράσταση των μετρήσιμων μεγεθών τους με έναν κατανοητό και αξιοποιήσιμο τρόπο, η πιο εξειδικευμένη εργαλειοθήκη της εξόρυξης γνώσης από κείμενα (text mining) στοχεύει στην ανάλυση με απώτερο σκοπό την πρόβλεψη, στρέφοντας το βλέμμα του μελετητή από το παρελθόν, στο παρόν και το μέλλον.

Η *κατηγοριοποίηση* (classification) αποτελεί μία από τις βασικές εργασίες εξόρυξης γνώσης, κατά την οποία εξετάζονται τα χαρακτηριστικά ενός κειμένου προκειμένου να αντιστοιχιστεί σε ένα προκαθορισμένο σύνολο ταξινομικών κλάσεων. Σκοπός της εργασίας είναι η συγκρότηση *μοντέλων αυτόματης κατηγοριοποίησης* αγνώστων κειμένων στη βάση προκατηγοριοποιημένων παραδειγμάτων. Για τη διαδικασία αυτή χρησιμοποιούνται στατιστικές τεχνικές βασισμένες είτε σε *δέντρα αποφάσεων* (decision trees), είτε σε *νευρωνικά δίκτυα* (neural networks). Και οι δύο τεχνικές συγκροτούν μοντέλα αυτόματης κατηγοριοποίησης μέσω της *εποπτευόμενης μάθησης* (supervised learning) με τη βοήθεια ενός *αντιπροσωπευτικού δείγματος* κειμένων (training set). Η *αναγνώριση προτύπων* (pattern recognition) αποτελεί ένα είδος κατηγοριοποίησης.

Η *συσταδοποίηση* (clustering) είναι η εργασία καταμερισμού ενός ετερογενούς συνόλου κειμένων σε ομοιογενείς *συστάδες* (clusters). Αναφέρεται εναλλακτικά και ως *μη εποπτευόμενη μάθηση* (unsupervised learning) ή *τμηματοποίηση*. Η συσταδοποίηση διαφοροποιείται της κατηγοριοποίησης ως προς την απουσία προκαθορισμένων ταξινομικών κλάσεων. Τα κείμενα ομαδοποιούνται ad hoc, ανάλογα με τις ομοιότητες που παρουσιάζουν μεταξύ τους. Επαφίεται στο μελετητή να καθορίσει τη σημασία καθεμίας από τις ομάδες που προκύπτουν.

Η *εξαγωγή κανόνων συσχέτισης* (association rules) θεωρείται μία από τις σημαντικότερες εργασίες εξόρυξης γνώσης, καθώς παρέχει ένα συνοπτικό τρόπο έκφρασης των *συγγενειών* (affinities) μεταξύ κειμένων. Οι συγγένειες παρουσιάζονται στη μορφή $A \rightarrow B$ όπου το A και το B αναφέρονται σε σύνολα χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που συναντώνται στα υπό ανάλυση κείμενα. Η *ακολουθιακή ανάλυση* (sequential analysis) βασίζεται στις ίδιες αρχές, με τη διαφορά ότι καθορίζει *σειριακά* πρότυπα τα οποία αναπαριστούν τις *χρονικές* συγγένειες μεταξύ κειμένων.

Με την *παρουσίαση συνόψεων* (summarisation) εξάγονται ή παράγονται υποσύνολα κειμένων σύμφωνα με αντιπροσωπευτικά χαρακτηριστικά τους. Η εργασία της *παλινδρόμησης* (regression) χρησιμοποιείται για την πρόβλεψη των αντιπροσωπευτικών χαρακτηριστικών των κειμένων βάσει της σύνδεσής τους με ορισμένη *συνάρτηση* (γραμμική, λογαριθμική) με άλλα γνωρίσματα ή προηγούμενη εμφάνιση των ίδιων γνωρισμάτων.

Με την *ανάλυση χρονολογικών σειρών* (time series analysis) μπορεί να μελετηθεί η μεταβολή αυτών των γνωρισμάτων στο χρόνο.

Για την εφαρμογή των παραπάνω εργασιών εξόρυξης γνώσης, είναι απαραίτητο να ακολουθηθούν τρία διαδοχικά στάδια προετοιμασίας των κειμένων, προκειμένου να αποκτήσουν έναν επεξεργάσιμο μορφότυπο:

- 1 Προεπεξεργασία
- 2 Αναπαράσταση
- 3 Εξαγωγή χαρακτηριστικών γνωρισμάτων

Το στάδιο της *προεπεξεργασίας* κειμένων αφορά στον καθαρισμό τους από τετριμμένες λέξεις (stop-words), όπως είναι τα άρθρα, οι σύνδεσμοι, οι αντωνυμίες, καθώς και συχνά χρησιμοποιούμενες λέξεις που δεν ανήκουν στις ανωτέρω κατηγορίες, αλλά δεν φέρουν ιδιαίτερη σημασιολογική πληροφορία, όπως είναι ορισμένα επιρρήματα. Το στάδιο αυτό αφορά επίσης στην αναγνώριση των ριζών των λέξεων (stemming), ώστε να μην επηρεάζεται η εξαγωγή των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των κειμένων από την πτώση ή το χρόνο που κλίνονται οι λέξεις.

Το στάδιο της *αναπαράστασης* κειμένων, που συνήθως γίνεται σε διανυσματικό χώρο, αφορά στη μετατροπή των κειμένων σε διανύσματα έτσι ώστε να μπορούν να εφαρμοστούν τριγωνομετρικά μέτρα ομοιότητας μεταξύ τους (το συνημίτονο της γωνίας που σχηματίζουν δύο διανύσματα, το εσωτερικό τους γινόμενο), αλλά και να υλοποιηθεί η ευρετηρίαση (indexing) των όρων που περιέχει κάθε κείμενο.

Το στάδιο της *εξαγωγής χαρακτηριστικών γνωρισμάτων* των κειμένων αφορά, τέλος, στην εφαρμογή μέτρων ποιότητας για την επιλογή διατήρησης ορισμένων όρων για κάθε κείμενο, από τους δεκάδες χιλιάδες που περιλαμβάνονται σε μία συλλογή. Το αποτέλεσμα είναι η αναπαράσταση του κάθε κειμένου να γίνεται με ορισμένο πλήθος από k χαρακτηριστικούς όρους, κάτι που φυσικά διευκολύνει την επεξεργασία και την ποσοτική ανάλυσή τους.

5.2.1 Προεπεξεργασία

Πολλές λέξεις σε ένα κείμενο δεν προσφέρουν καμία βοήθεια στην ανάλυση και το χαρακτηρισμό του. Τα άρθρα (ο, το, η), οι σύνδεσμοι (και, όμως), όπως και διάφορες λέξεις που χρησιμοποιούνται ευρύτατα, εάν συμπεριληφθούν στα γνωρίσματά του, λειτουργούν ως θόρυβος και μειώνουν σημαντικά την απόδοση των αλγορίθμων εξόρυξης γνώσης.

Για την υποστήριξη της διαδικασίας απομάκρυνσης των τετριμμένων λέξεων, συνήθως επικαλείται ένας μηχανισμός *αυτόματης αναγνώρισης των συντακτικών μερών* μιας πρότασης (part-of-speech tagger), όπως ο αλγόριθμος Brill, ο οποίος εφαρμόζεται διαδοχικά σε όλα τα κείμενα της συλλογής.

Η παρουσία λέξεων της ίδιας ρίζας («αγώνας», «αγωνιστικός», «αγωνίζομαι») σε διαφορετικές πτώσεις και χρόνους, εμποδίζει το σωστό υπολογισμό της ομοιότητας μεταξύ δύο κειμένων και την εκτίμηση των πιθανοτήτων εμφάνισης συγκεκριμένων λέξεων σε κείμενα.

Η εφαρμογή μηχανισμών αναγνώρισης των ριζών των λέξεων, όπως οι αλγόριθμοι Porter και Lovins, αντιστοιχεί όλες τις εμφανίσεις λέξεων της ίδιας ρίζας, ανεξαρτήτως πτώσης και χρόνου, στη ρίζα τους («αγών»). Μετά το πέρας της διαδικασίας, το σύνολο των ριζών που καταγράφονται στο κείμενο θεωρούνται υποψήφιες για επιλογή ως χαρακτηριστικά γνωρίσματα.

5.2.2 Αναπαράσταση

Η αναπαράσταση των κειμένων σε επεξεργάσιμη μορφή μεταφράζεται στη δημιουργία ενός διανυσματικού χώρου, στον οποίο σε κάθε κείμενο αντιστοιχεί και ένα διάνυσμα. Η αναπαράσταση αυτή ενσωματώνει την αντίληψη ότι το νόημα ενός κειμένου μπορεί να εξαχθεί από το *σύνολο όρων* (bag of words) που το αποτελούν, εφόσον αποδοθεί στον κάθε όρο διαφορετικό βάρος ανάλογα με τη συχνότητα εμφάνισής του ή άλλα κριτήρια.

Επιπρόσθετα, η αναπαράσταση μπορεί να εμπλουτιστεί σημασιολογικά συμπεριλαμβάνοντας στο σύνολο όρων τα *συνώνυμα, υπερώνυμα, υπώνυμα, μερώνυμα και ολώνυμά* τους.

Η διάσταση των διανυσμάτων εξαρτάται από το πλήθος των όρων που περιλαμβάνονται στο τελικό σύνολο όρων του κάθε κειμένου.

Οι δύο βασικοί τρόποι αναπαράστασης ενός διανύσματος κειμένου είναι:

- 1 Δυαδική (Boolean)
- 2 Συναρτησιακή

Με τον πρώτο τρόπο αναπαράστασης, η τιμή που λαμβάνει κάθε διάσταση ενός διανύσματος κειμένου ανήκει στο σύνολο $\{0,1\}$. Για μία διάσταση D_i του διανύσματος, η τιμή 1 υποδηλώνει ότι ο όρος t_i που αντιστοιχεί στη διάσταση D_i περιέχεται στο κείμενο d_i . Σε αντίθετη περίπτωση, η τιμή 0 υποδηλώνει ότι ο όρος t_i δεν περιέχεται στο συγκεκριμένο κείμενο.

Ο πρώτος τρόπος αναπαράστασης γίνεται ευκολότερα κατανοητός με το εξής παράδειγμα:

Ας θεωρήσουμε το κείμενο $d_1 = \{t_1, t_2, t_3, t_4, t_2, t_1, t_5\}$. Το κείμενο περιέχει πέντε διαφορετικούς όρους, τους t_1, t_2, t_3, t_4 και t_5 . Συνεπώς, η αναπαράστασή του στο διανυσματικό χώρο έχει πέντε διαστάσεις ($D=5$). Οι διαστάσεις του είναι οι ίδιοι όροι t_1, t_2, t_3, t_4 και t_5 . Έτσι, το d_1 αναπαρίσταται σαν δυαδικό διάνυσμα ως $d_1 = (1,1,1,1,1)$. Έστω το κείμενο $d_2 = \{t_2, t_3, t_5, t_3\}$. Στον ίδιο διανυσματικό χώρο, το d_2 αναπαρίσταται σαν δυαδικό διάνυσμα ως $d_2 = (0,1,1,0,1)$.

Με το δεύτερο τρόπο αναπαράστασης, η τιμή που λαμβάνει η διάσταση D_i ενός διανύσματος κειμένου προκύπτει είτε ως συνάρτηση του αριθμού εμφανίσεων του αντίστοιχου όρου t_i στο κείμενο d_k $n(d_k, t_i)$, είτε ως συνάρτηση της συχνότητας εμφάνισης του όρου t_i στο κείμενο d_k

$$TF(d_k, t_i) = \frac{n(d_k, t_i)}{\sum_{\tau} n(d_k, \tau)}$$

Ο δεύτερος τρόπος αναπαράστασης γίνεται ευκολότερα κατανοητός επιστρέφοντας στο προηγούμενο παράδειγμα:

Ας θεωρήσουμε τα ίδια κείμενα $d_1 = \{t_1, t_2, t_3, t_4, t_2, t_1, t_5\}$ και $d_2 = \{t_2, t_3, t_5, t_3\}$. Εάν η τιμή στη διάσταση D_i ισούται με την ποσότητα $n(d_k, t_i)$, τότε τα κείμενα αναπαρίστανται στο διανυσματικό χώρο ως $d_1 = (2, 2, 1, 1, 1)$ και $d_2 = (0, 1, 2, 0, 1)$ αντίστοιχα. Ομοίως, εάν η τιμή στη διάσταση D_i ισούται με την ποσότητα $TF(d_k, t_i)$, τότε τα κείμενα αναπαρίστανται στο διανυσματικό χώρο ως $d_1 = (2/7, 2/7, 1/7, 1/7, 1/7)$ και $d_2 = (0, 1/4, 2/4, 0, 1/4)$ αντίστοιχα.

Άλλες συναρτήσεις που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό της συχνότητας $TF(d_k, t_i)$ είναι:

$$TF(d_k, t_i) = \frac{n(d_k, t_i)}{\max_{\tau} n(d_k, \tau)} \quad \text{και} \quad TF(d_k, t_i) = \begin{cases} 0, & \text{αν } n(d_k, t_i) = 0 \\ 1 + \log(1 + \log(n(d_k, t_i))) \end{cases}$$

5.2.3 Εξαγωγή χαρακτηριστικών γνωρισμάτων

Σε μεγάλες συλλογές κειμένων, οι αναπαραστάσεις στο διανυσματικό χώρο είναι αραιές – περιέχουν δηλαδή πολλά μηδενικά – καταλαμβάνοντας τεράστιο αποθηκευτικό χώρο και δεσμεύοντας σημαντικά ποσοστά της επεξεργαστικής ισχύος και της μνήμης των υπολογιστικών συστημάτων που χρησιμοποιούνται.

Είναι απαραίτητη επομένως η εφαρμογή μέτρων ποιότητας για την επιλογή των αντιπροσωπευτικότερων όρων οι οποίοι περιγράφουν το κάθε κείμενο, όπως:

- TF-IDF (Term Frequency – Inverse Document Frequency), το οποίο προκρίνει όρους που εμφανίζονται συχνά σε ένα κείμενο μίας συλλογής αλλά σπάνια στα υπόλοιπα κείμενα της συλλογής.
- IG (Information Gain), το οποίο προκρίνει όρους με το μέγιστο πληροφοριακό κέρδος ενσωμάτωσης στη διαδικασία κατηγοριοποίησης των κειμένων μίας συλλογής.
- MI (Mutual Information) και CHI (χ^2 statistic), τα οποία προκρίνουν όρους σύμφωνα με το βαθμό ανεξαρτησίας τους από επιλεγμένες κατηγορίες κειμένων μίας συλλογής.

5.3 Ένα ερευνητικό τυπολόγιο

Έχοντας ολοκληρώσει και το τελευταίο από τα τρία στάδια προετοιμασίας των κειμένων, ο μελετητής μπορεί πλέον να ανοίξει άφοβα την εξορυκτική του εργαλειοθήκη και να οπλιστεί με τα απαραίτητα ώστε να εντοπίσει, να συγκρίνει, να ερμηνεύσει και να οριοθετήσει, προκειμένου να προβλέψει.

Η ποσοτική ανάλυση του λόγου των ιδεολογιών είναι μία κατεξοχήν ταξινομική πρόκληση, με κύριο στόχο τη διαμόρφωση ενός *ενοιολογικού μοντέλου*, το οποίο να μπορεί να χρησιμεύσει για την εξέταση γραπτών τεκμηρίων σε *επαναλαμβανόμενες έρευνες* (longitudinal studies), οι οποίες να τροφοδοτούνται τακτικά με νέο υλικό, σε όποια μορφή και από όποια πηγή κι αν διατίθεται (Διαδίκτυο, ΒΔ, τοπικά).

Ένα ενοιολογικό μοντέλο χαρακτηρίζεται από προσεκτικά καθορισμένες ταξινομικές κλάσεις, καθώς και ένα σύνολο προ-ταξινομημένων (pre-classified) δειγμάτων κειμένων. Επομένως, τόσο μεθοδολογικά όσο και εργαλειακά, η δημιουργία του αντιμετωπίζεται σαν μία διαδικασία ανάπτυξης, ελέγχου και αναθεώρησης ενός *κατηγοριοποιητή* του γραπτού λόγου (classifier).

Η παραπάνω διαδικασία *επαγωγικής μάθησης* (inductive learning) περιλαμβάνει τρία βήματα:

- 1 Επιλογή αλγορίθμου
- 2 Εποπτευόμενη μάθηση
- 3 Αξιολόγηση μοντέλου

Κατά το πρώτο βήμα, ο μελετητής καλείται να επιλέξει από ένα ευρύ φάσμα υπαρχόντων αλγορίθμων κατηγοριοποίησης ή, εναλλακτικά, να αναπτύξει έναν δικό του αλγόριθμο ακολουθώντας κάποιο διαδεδομένο μοντέλο κατηγοριοποίησης:

- Bayesian: κατηγοριοποιεί κάθε νέο έγγραφο σύμφωνα με τη θεωρία των προτέρων πιθανοτήτων του Bayes. Οι αλγόριθμοι naive Bayes, semi-naive Bayes, μη περιορισμένος Bayes, τα Bayesian Belief Networks, καθώς και αλγόριθμοι που συνδυάζουν τους παραπάνω με αλυσίδες Markov ακολουθούν αυτό το μοντέλο.
- Δέντρα απόφασης: κατηγοριοποιούν κάθε νέο έγγραφο μέσα από μία διαδικασία διαδοχικών ελέγχων σε κάθε κόμβο του δέντρου, ξεκινώντας από τη ρίζα του και καταλήγοντας στα φύλλα του. Οι αλγόριθμοι ID3, C4.5, SLIQ και SPRINT ακολουθούν αυτό το μοντέλο.
- Νευρωνικά δίκτυα: κατηγοριοποιούν κάθε νέο έγγραφο προβάλλοντας μία αρχική, σχεδόν αυθαίρετη, εκτίμηση και βελτιώνοντάς την επαναληπτικά, σε αναλογία με τα βιοηλεκτρικά δίκτυα που δημιουργούνται στον εγκέφαλο ανάμεσα στους νευρώνες και τις συνάψεις. Οι αλγόριθμοι Rprop, BFGS και CG ακολουθούν αυτό το μοντέλο.

- k-Nearest Neighbour (k-NN): κατηγοριοποιεί κάθε νέο έγγραφο βρίσκοντας τα πλέον όμοια με αυτό έγγραφα σύμφωνα με το μέτρο ομοιότητας συνημιτόνου (cosine similarity). Οι αλγόριθμοι k-MSN, Kd-tree, LSH και RBV ακολουθούν αυτό το μοντέλο.
- Support Vector Machine (SVM): κατηγοριοποιεί κάθε νέο έγγραφο επιλύοντας ένα σύνθετο πρόβλημα τριγωνομετρικής βελτιστοποίησης, κατά το οποίο αναζητείται μία επιφάνεια η οποία να διαχωρίζει με το μέγιστο περιθώριο (maximum margin property) ένα σύνολο θετικών εκτιμήσεων (επιτυχίες κατηγοριοποίησης) από ένα σύνολο αρνητικών εκτιμήσεων (αποτυχίες κατηγοριοποίησης). Οι αλγόριθμοι LS-SVM, ν-SVM και TTF-MCSVM ακολουθούν αυτό το μοντέλο.

Κατά το δεύτερο βήμα, ο μελετητής επιλέγει και κατατάσσει ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα δοκιμής από τη συλλογή κειμένων, ορίζοντας έτσι ένα προκαθορισμένο σύνολο ταξινομικών κλάσεων.

Κατά το τρίτο βήμα, ο μελετητής χρησιμοποιεί εκ νέου το δείγμα του για να αξιολογήσει την ακρίβεια του κατηγοριοποιητή, συγκρίνοντας τα αποτελέσματα της εποπτευόμενης μάθησης με τις εκτιμήσεις του κατηγοριοποιητή.

Η διαδικασία επαγωγικής μάθησης επαναλαμβάνεται έως ότου η ακρίβεια του μοντέλου θεωρηθεί αποδεκτή, ώστε να μπορεί πλέον να χρησιμοποιείται για την ταξινόμηση αγνώστων κειμένων.

5.4 Λανθάνοντα

But, what about the big picture?

Όποιες κι αν ήταν οι τεχνικές επιλογές του μελετητή έως αυτή τη στιγμή, η μέθοδος ποσοτικής ανάλυσης που αναπτύχθηκε είναι γεγονός ότι χαρακτηρίζεται από μία σημαντική έλλειψη: έχει εξετάσει το κάθε κείμενο *μεμονωμένα*. Εάν ανήκει ή δεν ανήκει σε μία ταξινομική κλάση, εάν περιέχει ή δεν περιέχει αυτό που αναζητάται.

Ωστόσο, η ταξινόμηση ενός μεμονωμένου κειμένου και η παρουσία ή η απουσία ενός συγκεκριμένου όρου σε αυτό δεν αποδεικνύουν ότι το κείμενο φέρει το επιθυμητό σημασιολογικό φορτίο.

Το ζήτημα της *σημασιολογικής συνάφειας* προκύπτει από τα φαινόμενα *συνωνυμίας* και *πολυσημίας* του λόγου· ταυτόσημες έννοιες αποδίδονται με διαφορετικές λέξεις, ενώ ίδιες λέξεις χρησιμοποιούνται με διαφορετικές έννοιες. Το κλειδί και στις δύο περιπτώσεις βρίσκεται στα *συμφραζόμενα*.

Η σημασιολογική συνάφεια απαιτεί ένα ευρύ δείγμα γραπτού λόγου για να ερευνηθεί ποσοτικά. Επομένως, απαιτεί μία μέθοδο ανάλυσης σε επίπεδο συλλογής. Η *πιθανοτική λανθάνουσα σημασιολογική ανάλυση* (Probabilistic Latent Semantic Analysis) εξετάζει μία συλλογή ως ένα ενιαίο σύνολο, καταγράφοντας κοινούς όρους μεταξύ των κειμένων και υπολογίζοντας *τιμές ομοιότητας* (similarity values) μεταξύ όρων και κειμένων. Όσο περισσότερους όρους μοιράζονται δύο κείμενα, τόσο πιο σημασιολογικά συναφή θεωρούνται.

Το σημασιολογικό κέρδος από την εφαρμογή της μεθόδου PLSA γίνεται ευκολότερα κατανοητό με το παρακάτω παράδειγμα:

Ταξινομούμε μία συλλογή επιστολών των Marx και Engels. Εάν στα κείμενα των επιστολών αυτών οι λέξεις «προλετάριοι», «τάξη» και «Διεθνής» εμφανίζονται μαζί σε αρκετά δείγματα κειμένων (πάνω από κάποια τιμή-όριο), η μέθοδος θα τα ορίσει ως σημασιολογικά συναφή. Έτσι, μία αναζήτηση που θα περιέχει τις λέξεις-κλειδιά «τάξη Διεθνής» θα επιστρέψει τα κείμενα που περιέχουν τις λέξεις αυτές, αλλά και κείμενα που περιέχουν μόνο τη λέξη «προλετάριοι». Παρόλο που η μηχανή αναζήτησης δεν γνωρίζει ότι οι «προλετάριοι» ανήκουν στην «τάξη» των μισθωτών εργατών τους οποίους επιχείρησαν να οργανώσουν οι συγγραφείς στη Διεθνή Ένωση Εργατών, γνωστή και ως Πρώτη «Διεθνής», χάρη στην εξέταση ενός σημαντικού αριθμού κειμένων αναγνωρίζει ότι οι τρεις αυτές λέξεις σχετίζονται.

Η μέθοδος PLSA διαμορφώνει έναν πίνακα (matrix) σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης όρων στα έγγραφα μιας συλλογής και κατασκευάζει μία *σημασιολογική αναπαράσταση* (semantic representation) της συλλογής, όπου στενά συσχετιζόμενοι όροι w και έγγραφα d τοποθετούνται σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους, ανάλογα με την *υπό συνθήκη πιθανότητα συν-εμφάνισής τους* (conditional co-occurrence probability) σε κάθε λανθάνουσα κατηγορία c :

$$P(w, d) = \sum_c P(c)P(d|c)P(w|c) = P(d) \sum_c P(c|d)P(w|c)$$

Οι εσωτερικές λειτουργίες της μεθόδου PLSA γίνονται ευκολότερα κατανοητές επιστρέφοντας στο προηγούμενο παράδειγμα:

Ταξινομούμε μία συλλογή πέντε εγγράφων επιφανών μαρξιστών, με αρίθμηση από το D1 ως το D5 και τους εξής τίτλους:

D1: *the working class movement in America*

D2: *the struggle continues*

D3: *the May 4th movement*

D4: *the struggle against which enemies within the working class movement helped bolshevism develop, gain strength, and become steeled*

D5: *the labour movement and the national struggle*

Η προεπεξεργασία των εγγράφων περιλαμβάνει την αφαίρεση των τετριμμένων λέξεων (*stop-words*) και την αναγνώριση των ριζών των λέξεων (*stemming*). Η τελική λίστα των όρων με βάση το συνολικό βάρος (*global weight*) των όρων στο σύνολο των εγγράφων είναι:

T1: *work (ing)*

T2: *move (ment)*

T3: *class*

T4: *bolshevism*

T5: *struggle*

T6: *strength*

Έχοντας καταλήξει στη τελική λίστα των όρων που εξάγονται από τα έγγραφα, διαμορφώνεται ένας πίνακας A, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης των όρων σε κάθε έγγραφο:

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}$$

Η πρώτη σειρά του πίνακα υποδηλώνει ότι ο όρος T1 περιέχεται στα έγγραφα D1 και D4. Η τιμή 1 υποδηλώνει την εμφάνιση του όρου σε κάποιο έγγραφο, ενώ η τιμή 0 υποδηλώνει τη μη εμφάνιση. Το επόμενο βήμα αφορά στη βελτίωση του πίνακα με τον ορισμό μίας τιμής βάρους (term weight value) για τον κάθε όρο που κάνει τουλάχιστον μία εμφάνιση σε έγγραφο, δηλαδή για όλες τις τιμές 1 του πίνακα A. Ο πίνακας διαμορφώνεται αντικαθιστώντας τις τιμές εμφάνισης των όρων με τα βάρη τους:

$$A1 = \begin{pmatrix} 0.6113 & 0 & 0 & 0.3978 & 0 \\ 0.6113 & 0 & 1.0000 & 0.3978 & 0.6984 \\ 0.6113 & 0 & 0 & 0.3978 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0.3978 & 0 \\ 0 & 1.0000 & 0 & 0.3978 & 0.6984 \\ 0 & 0 & 0 & 0.3978 & 0 \end{pmatrix}$$

Αν υποθέσουμε ότι η κατασκευή του πίνακα και της σημασιολογικής αναπαράστασης σταματούσε εδώ, το μέτρο ομοιότητας (similarity measure) μίας ερώτησης με τη λέξη-κλειδί «working» -η οποία γράφεται με τη μορφή διανύσματος $q = (1 \ 0 \ 0 \ 0 \ 0)$, όπου η τιμή 1 αντιπροσωπεύει τον όρο «working» από τη λίστα των 6 όρων η οποία αποτελεί έναν 6-διάστατο διανυσματικό χώρο- με τα πέντε διανύσματα των εγγράφων του πίνακα, επιστρέφει τα έγγραφα με το βαθμό σχετικότητας ως προς την ερώτηση: 0.6113, 0, 0, 0.3978, και 0. Το πρώτο έγγραφο (D1) επιστρέφεται ως πιο σχετικό με την ερώτηση. Το τέταρτο έγγραφο (D4), που στην πραγματικότητα γίνεται αντιληπτό ότι σχετίζεται με την ερώτηση, δεν επιστρέφεται ως πολύ σχετικό.

Για να αντιμετωπιστεί το παραπάνω πρόβλημα, το βήμα-κλειδί στην τεχνική PLSA είναι η αποσύνθεση (decomposition) του πίνακα A με την εφαρμογή ενός στατιστικού Μοντέλου Λανθανόντων Μεταβλητών (Latent Variable Model). Η παραγοντοποίηση LVM κατακερματίζει τον πίνακα σε τρεις μικρότερους πίνακες, τροποποιεί τον έναν από αυτούς με στόχο τη διατήρηση των υψηλότερων ιδιαιζουσών τιμών και την ταυτόχρονη αποβολή των χαμηλότερων και, στη συνέχεια, ανασυνθέτει τους τρεις πίνακες σε ένα πίνακα ιδίων διαστάσεων με τον αρχικό:

$$A2 = \begin{pmatrix} 0.4889 & 0.0002 & 0.0311 & 0.4791 & 0.0003 \\ 0.5948 & 0.0112 & 0.9847 & 0.3776 & 0.7255 \\ 0.4889 & 0.0002 & 0.0311 & 0.4791 & 0.0003 \\ 0.1932 & 0.0596 & 0.0001 & 0.2937 & 0.0281 \\ 0.0002 & 0.9737 & 0.0112 & 0.4555 & 0.7204 \\ 0.1932 & 0.0596 & 0.0001 & 0.2937 & 0.0281 \end{pmatrix}$$

Το αποτέλεσμα της παραγοντοποίησης είναι η πλήρης έκλειψη των μηδενικών τιμών από τον πίνακα, ώστε κάθε έγγραφο να εμφανίζει τιμές ομοιότητας (similarity values) για κάθε όρο, αλλά και η απουσία αρνητικών τιμών, σε αντίθεση με το μοντέλο LSA όπου αυτές υποδηλώνουν τη μεγάλη σημασιολογική απόσταση μεταξύ ενός όρου και ενός εγγράφου.

Επαναλαμβάνοντας την προηγούμενη ερώτηση με τη λέξη-κλειδί «working», το μέτρο ομοιότητας με τα πέντε διανύσματα των εγγράφων, επιστρέφει τα έγγραφα με το βαθμό σχετικότητας ως προς την ερώτηση: 0.4889, 0.0002, 0.0311, 0.4791, και 0.0003. Τα δύο έγγραφα D1 και D4 έχουν πλέον σχεδόν εξίσου το μεγαλύτερο βαθμό σχετικότητας, όπως άλλωστε αναμενόταν με μία απλή ανάγνωση των εγγράφων.

Κεφάλαιο 6°

Μία οντολογία πολιτισμικών συστημάτων

6.1 Εισαγωγή

Η *Οντολογία* αναφέρεται στο *λόγο περί του όντος*, τη φιλοσοφική αναζήτηση των γενικών αρχών της ύπαρξης και συγκρότησης της ζωής, τη μελέτη της φύσης και της ουσίας των πραγμάτων.

Η έννοια των *οντολογιών* ως *αντιλήψεων* της πραγματικότητας και, κατ'επέκταση, *μίας* οντολογίας (εκ των πολλών) ως εννοιολογικού μοντέλου *μίας* πραγματικότητας (εκ των πολλών), διαχωρίζεται από τις διδαχές του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη και τις παλαιότερες γραπτές αναφορές των Jacob Lorhard (*Theatrum philosophicum*) και Rudolf Göckel (*Lexicon philosophicum quo tanquam clave philosophiae fores aperiuntur, informatum opera et studio*) και διαμορφώνεται σταδιακά με την καντιανή λογική του νεοτερισμού.

Η σύγχρονη τεχνική εφαρμογή μίας οντολογίας ως *τυπικής* (formal), *κατηγορηματικής* (explicit) προδιαγραφής μίας *κοινής αναπαράστασης* (shared conceptualisation) του συνόλου των εννοιών ενός *γνωσιακού πεδίου* και των υφιστάμενων σχέσεών τους, χρησιμοποιείται για την *εννοιολογική οριοθέτηση* του πεδίου και τη *διατύπωση συλλογισμών* (reasoning) εντός του πεδίου.

6.2 Σημασιολογική ολοκλήρωση

Στη γνωσιακή επιστήμη, οι οντολογίες κατασκευάζονται ως *μηχανισμοί διαλειτουργικότητας* ανάμεσα σε *ανθρώπους*, *φορείς* και *συστήματα*. Οι οντολογίες αναλύουν τις *οντότητες* που περιγράφουν τα δεδομένα τους σε ομπρέλες *όρων* και *σημασιών* που εκφράζουν συσχετιζόμενες έννοιες και επιτυγχάνουν την *κωδικοποίηση* του γνωσιακού πεδίου εφαρμογής τους επιβάλλοντας μία σαφή εννοιολογική σύλληψη οποιουδήποτε υλικού εντάσσεται στο πεδίο αυτό.

Τα συστατικά στοιχεία των οντολογιών είναι:

- Άτομα (individuals): στιγμιότυπα ή αντικείμενα (instances).
- Κλάσεις (classes): έννοιες, σύνολα εννοιών ή κατηγορίες αντικειμένων.
- Χαρακτηριστικά (attributes): ιδιότητες και χαρακτηριστικά των ατόμων και των κλάσεων.
- Σχέσεις (relations): τρόποι με τους οποίους συσχετίζονται οι κλάσεις. Στις βασικές σχέσεις που δομούν τις οντολογίες συγκαταλέγονται η σχέση υπωνυμίας (IsA), η σχέση μερωνυμίας (PartOf) και η σχέση αντωνυμίας (Antonym).
- Περιορισμοί (restrictions): δηλώσεις που πρέπει να ισχύουν για την επαλήθευση μίας υπόθεσης εργασίας.
- Κανόνες (rules): δηλώσεις της μορφής If-Then που προκύπτουν από την επαλήθευση μίας υπόθεσης εργασίας που αφορά σε ένα άτομο.
- Αξιώματα (axioms): υποθέσεις εργασίας και κανόνες που ορίζουν τη σημασιολογία των επιμέρους κλάσεων μίας οντολογίας.
- Γεγονότα (events): οι αλλαγές στις ιδιότητες ή στις σχέσεις των ατόμων μίας οντολογίας.

Κατά τα παραπάνω στοιχεία, τα περισσότερα εννοιολογικά μοντέλα υλοποιούν μία *αντικειμενοστραφή* (object-oriented) οπτική του πεδίου εφαρμογής τους. Αναπαριστούν ατομικά αντικείμενα (individual objects), τα οποία συσχετίζουν βάσει – κυρίως δυαδικών – σχέσεων και ομαδοποιούν σε κλάσεις.

Η χρήση εννοιολογικών αναπαραστάσεων των δεδομένων και των σχέσεών τους αποσκοπεί στην εξάλειψη της *σημασιολογικής ετερογένειας* και την *ολοκλήρωση* ενός πεδίου σε επίπεδο *σχήματος* (schema), ενώ προσεγγίζεται με τρεις διαφορετικούς τρόπους:

α. *Μονή οντολογία* (single ontology): μία *καθολική οντολογία* (global ontology) παρέχει ένα *κοινό λεξιλόγιο* (shared vocabulary) για τον *ενιαίο ορισμό* των σημασιών των δεδομένων ενός συγκεκριμένου πεδίου.

β. *Πολλαπλές οντολογίες* (multiple ontologies): κάθε τοπικό σύστημα δεδομένων περιγράφεται από μία *ξεχωριστή τοπική οντολογία* (local ontology).

Η απουσία μίας καθολικής οντολογίας διευκολύνει την αυτόνομη ανάπτυξη εξειδικευμένων οντολογιών, οι οποίες εκφράζουν με συνέπεια τις ιδιαιτερότητες των εννοιών και των σχέσεων κάθε τοπικού συστήματος δεδομένων. Εντούτοις, το θετικό αυτό χαρακτηριστικό αποτελεί παράλληλα και ανοικτό ερευνητικό πρόβλημα, κυρίως αναφορικά με τον ορισμό των κανόνων *ευθυγράμμισης* των τοπικών οντολογιών (ontology alignment).

γ. *Υβριδική οντολογία* (hybrid ontology): συνδυάζει χαρακτηριστικά των δύο προηγούμενων προσεγγίσεων. Κάθε πεδίο περιγράφεται από μία ξεχωριστή τοπική οντολογία η οποία βασίζεται, είτε στις πρωτογενείς έννοιες μίας καθολικής οντολογίας, είτε στην εξαγωγή ενός σχήματος από το τοπικό σύστημα δεδομένων.

Πρωταρχικό κίνητρο για τη χρήση οντολογιών κατά τη μελέτη του λόγου των ιδεολογιών είναι να καταστήσουν δυνατή την ανταλλαγή και τη διασύνδεση πληροφοριών μεταξύ ετερογενών *πολιτισμικών συστημάτων*. Οι οντολογίες μπορούν να παρέχουν τους αναγκαίους σημασιολογικούς ορισμούς και επεξηγήσεις, προκειμένου να μετατρέψουν ανόμοια, τοπικού χαρακτήρα συστήματα δεδομένων σε ένα κατανοητό ερευνητικό μέσο *καθολικής εμβέλειας*.

Μία οντολογία πολιτισμικών συστημάτων αποσκοπεί επομένως στα εξής αποτελέσματα:

- Την πρόκρισή της ως οδηγό *ορθών πρακτικών* (best practices) κατά την εννοιολογική μοντελοποίηση, προκειμένου να δομούνται και να συσχετίζονται πολιτισμικά πληροφοριακά στοιχεία με χρήση συγκεκριμένων μεθοδολογιών που ενσωματώνουν τη χρήση της.
- Την αναγνώρισή της ως *lingua franca* των εμπειρογνομόνων κατά τη διατύπωση προδιαγραφών, για τον ορθό χειρισμό πολιτισμικών πληροφοριακών στοιχείων.
- Τη λειτουργία της ως *τυπική γλώσσα δεδομένων* κατά τον αυτόματο μετασχηματισμό πολιτισμικών πληροφοριακών στοιχείων από τοπικές σε καθολικές δομές, χωρίς απώλεια νοήματος.
- Τη διαμόρφωσή της ως *καθολικό μοντέλο* των βασικών κατηγοριών πολιτισμικών πληροφοριακών στοιχείων και των συσχετισμών τους, με τον τυποποιημένο ορισμό της βάσει της γλώσσας αναπαράστασης γνώσης OWL (Web Ontology Language) και την πλήρη υποστήριξη της διατύπωσης επερωτήσεων τύπου SPARQL (SPARQL Protocol and RDF Query Language).

- Την επέκτασή της σε μοντέλο *επεξεργασίας της φυσικής γλώσσας* (natural language processing), για την αντιστοίχιση του ελεύθερου λόγου σε τυπικές λογικές μορφές και την ανάλυσή τους μέσω αλγορίθμων εξόρυξης γνώσης από κείμενα.

6.3 Μεταδιαδικαστικά

Ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος κυοφορείται και κυκλοφορεί στα μέσα επικοινωνίας των ανθρώπινων κοινοτήτων. Η μελέτη του αντιλαμβάνεται επομένως τα πολιτισμικά συστήματα ως *έκφραση, συνδετικό κρίκο και ταυτότητα* της μίας ή άλλης ομάδας, ως εσωτερικό διάυλο επικοινωνίας των ατόμων-μελών όλων αυτών των ομάδων και *μηχανισμό άμυνας*: μία προστατευτική ασπίδα από τα μηνύματα που αποστέλλονται με σκοπό:

- 1 Την αλλοίωση του ιδιαίτερου τρόπου που χρησιμοποιείται από μια κοινωνική ομάδα για να ταξινομεί και κατανοεί τον περιβάλλοντα κόσμο.
- 2 Την προσαρμογή του τρόπου αυτού στους ρυθμιστικούς κανόνες του πολιτισμικού συστήματος που ανήκει στον αποστολέα των μηνυμάτων.

Η παραπάνω αντίληψη περί πολιτισμικών συστημάτων προσανατολίζει στην επιλογή μίας υβριδικής οντολογίας, η οποία συνδυάζει:

α. Την ευρύτητα μίας *άνωτερης οντολογίας* (upper ontology) των *ανθρώπινων γνωσιακών λειτουργιών*.

β. Τις περιγραφικές δυνατότητες μίας *θεμελιώδους οντολογίας* (foundation ontology) της *πολιτισμικής γνώσης*.

γ. Την εξειδίκευση μίας *οντολογίας πεδίου* (domain ontology) για τα *γλωσσολογικά δεδομένα*.

α'. Η *Descriptive Ontology for Linguistic and Cognitive Engineering* (DOLCE) είναι μία ανώτερη οντολογία με σαφή γνωσιακό προσανατολισμό· κύριος σκοπός της DOLCE είναι η αποτύπωση των ταξινομικών κατηγοριών που διέπουν την *ανθρώπινη έκφραση*, τους *κοινούς τόπους*, τις *προκαταλήψεις* και το *αυτονόητο*.

Η DOLCE δεν δεσμεύεται ωστόσο από μία αυστηρή μεταφυσική αιτίαση της εγγενούς φύσης του κόσμου. Αντιθέτως, οι κατηγορίες που εισάγει μπορούν να θεωρηθούν ως γνωσιακά αντικείμενα, η τελική μορφή των οποίων είναι προϊόν *ανθρώπινης αντίληψης, πολιτισμικών εντυπώσεων και κοινωνικών συμβάσεων*. Επιπλέον, η DOLCE εισάγει την έννοια της *κοινωνικής οντότητας* (social entity) για την περιγραφή ανθρώπινων οργανώσεων, συλλογικοτήτων, σχεδίων, προτύπων και πολιτισμικών πληροφοριακών στοιχείων.

β'. Το *CIDOC Conceptual Reference Model* (CIDOC CRM) είναι μία επεκτάσιμη θεμελιώδης οντολογία των *πολιτισμικών γνωσιακών ανταλλαγών*. κύριος σκοπός του CIDOC CRM είναι η κοινή εννοιολογική θεώρηση, διασύνδεση και ολοκλήρωση πληροφοριών που αφορούν στην *πολιτιστική κληρονομιά* (cultural heritage).

Το CIDOC CRM περιορίζεται στην καταγραφή των λογικών δομών της πολιτισμικής γνώσης και των χαρακτηριστικών σχέσεων που τις διέπουν, επιδιώκοντας να περιγράψει και όχι να υπαγορεύσει τη σημασιολογία των πολιτισμικών συστημάτων.

γ'. Η *General Ontology for Linguistic Description* (GOLD) είναι μία τυπική οντολογία πεδίου για την *περιγραφική γλωσσολογία* (descriptive linguistics). κύριος σκοπός της GOLD είναι η αποτύπωση των βασικών ταξινομικών κατηγοριών και σχέσεων που χρησιμοποιούνται κατά την *ανάλυση του λόγου* (discourse analysis).

Πρόθεση της GOLD είναι η μοντελοποίηση των μεθόδων και τεχνικών εργασίας ενός εκπαιδευμένου γλωσσολόγου. Επομένως, η GOLD αντιμετωπίζεται ως μία προσπάθεια ολοκληρωμένης *κωδικοποίησης της γνώσης* του γλωσσολογικού επιστημονικού πεδίου. Οι βασικές αρχές της κωδικοποίησης αποσκοπούν στη διευκόλυνση της *αυτοματοποιημένης διατύπωσης συλλογισμών* (automated reasoning) εντός του πεδίου και την ενσωμάτωση γλωσσικών εργαλείων *ανάκτησης γνώσης* (knowledge retrieval).

6.4 Ένα παράδειγμα, χίλιες λέξεις

Ένας ερευνητής επιθυμεί να μελετήσει τον *κατακερματισμό της ταυτότητας* (identity fragmentation) του σύγχρονου ανθρώπου. Επιλέγει την έννοια του *Οριενταλισμού* (Orientalism) ως προτεινόμενο εφαλτήριο και λαμβάνει μία σειρά διασυνδεδεμένων κειμένων.

Το πρώτο κείμενο αφορά στην πρώτη χρήση του όρου «Οριενταλισμός» από τον Edward Said κατά το έτος 1978, όπως αναφέρεται σε μεταγενέστερο κείμενο του Močnik. Το δεύτερο κείμενο αφορά στη σύγκριση της έννοιας του Οριενταλισμού με την έννοια του *Βαλκανισμού* (Balkanism), στο ίδιο κείμενο του Močnik. Τέλος, το τρίτο κείμενο αποτελεί μία γενική αναφορά στην έννοια του Βαλκανισμού από τον Ditchev.

According to Edward Said, Orientalism is a conceptual scheme, which ideologically mediates the domination of the West upon the Orient.

(...)

Contrary to Orientalism, where the logic of domination is imposed by colonial rule, in Balkanism, it is the immanent logic of self-constitution itself that generates the incapacity to conceive of oneself in other terms than from the point of view of the dominating other.

In the case of semi-independent states like those in the Balkans, national actors are constantly torn between the need, on the one hand, to fit into the schemes of the geopolitical sponsors, abiding by general keywords, norms, and narratives, and the need on the other, to differentiate themselves and acquire an existence of their own in the universal imaginary of modernity.

Ο παρακάτω ψευδοκώδικας αποτελεί ένα μερικό παράδειγμα εφαρμογής της υβριδικής οντολογίας πολιτισμικών συστημάτων που προκύπτει από την ευθυγράμμιση των οντολογιών DOLCE, CIDOC CRM και GOLD, η οποία μπορεί να αναζητηθεί στο Παράρτημα Α.

Το αντικείμενο της κατηγορίας Concept:

|Orientalism|

αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E29 Design or Procedure

και σχετίζεται με τη σχέση P69 is associated with

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Concept*:

|Balkanism|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E29 Design or Procedure*

και σχετίζεται με τη σχέση *P103 was intended for*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *WrittenLinguisticExpression*:

|Representation|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E55 Type*

και σχετίζεται με τη σχέση *P137 is exemplified by*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Orthographic Phrase*:

|a conceptual scheme, which ideologically mediates the domination of the West upon the Orient|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E33 Linguistic Object*

και σχετίζεται με τη σχέση *P2 has type*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *SubordinateClause*:

|a conceptual scheme|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E62 String*

και σχετίζεται με τη σχέση *P72 has language*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *WrittenLanguage*:

|English|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E56 Language*

και σχετίζεται με τη σχέση *P94 was created by*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Theory*:

|definition|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E65 Creation Event*

και σχετίζεται με τη σχέση *P2 has type*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Noun*:

|Orientalism|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E62 String*

και σχετίζεται με τη σχέση *P4 has time-span*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Task*:

|publication|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E52 Time-Span*

και σχετίζεται με τη σχέση *P2 has type*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Action*:

|publication date|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E55 Type*

και σχετίζεται με τη σχέση *P78 is identified by*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Numeral*:

|1978|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E50 Date*

και σχετίζεται με τη σχέση *P14 carried out by*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *NaturalPerson*:

|Edward Said|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E21 Person*

και σχετίζεται με τη σχέση *P106 is composed of*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Root*:

|concept|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E33 Linguistic Object*

και σχετίζεται με τη σχέση *P2 has type*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Stem*:

|conceptual|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E62 String*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Root*:

|schem|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E33 Linguistic Object*

και σχετίζεται με τη σχέση *P2 has type*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Stem*:

|scheme|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας *E62 String*

με το αντικείμενο της κατηγορίας *Root*:

|ideolog|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E33 Linguistic Object

και σχετίζεται με τη σχέση P2 has type

με το αντικείμενο της κατηγορίας Stem:

|ideologically|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E62 String

με το αντικείμενο της κατηγορίας Root:

|mediat|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E33 Linguistic Object

και σχετίζεται με τη σχέση P2 has type

με το αντικείμενο της κατηγορίας Stem:

|mediates|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E62 String

με το αντικείμενο της κατηγορίας Root:

|dominat|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E33 Linguistic Object

και σχετίζεται με τη σχέση P2 has type

με το αντικείμενο της κατηγορίας Stem:

|domination|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E62 String

και σχετίζεται με τη σχέση P129 is about

με το αντικείμενο της κατηγορίας Concept:

|Command|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E29 Design or Procedure

και σχετίζεται με τη σχέση P69 is associated with

με το αντικείμενο της κατηγορίας Concept:

|Control|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E29 Design or Procedure

με το αντικείμενο της κατηγορίας Root:

|West|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E53 Place

και σχετίζεται με τη σχέση P87 is identified by

με το αντικείμενο της κατηγορίας Community:

|Western Europe|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E44 Place Appellation

και σχετίζεται με τη σχέση P70 is documented in

με το αντικείμενο της κατηγορίας Lexicon:

|UNESCO Thesaurus|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E32 Authority Document

και σχετίζεται με τη σχέση P67 refers to

με το αντικείμενο της κατηγορίας LexicalItem:

|databases.unesco.org/thesaurus/|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E31 Document

με το αντικείμενο της κατηγορίας Root:

|Orient|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E53 Place

και σχετίζεται με τη σχέση P87 is identified by

με το αντικείμενο της κατηγορίας Community:

|Middle East|

αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E44 Place Appellation

και σχετίζεται με τη σχέση P70 is documented in

με το αντικείμενο της κατηγορίας Lexicon:

|Getty Thesaurus of Geographic Names|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E32 Authority Document

και σχετίζεται με τη σχέση P67 refers to

με το αντικείμενο της κατηγορίας LexicalItem:

|www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/tgn/|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E31 Document

και σχετίζεται με τη σχέση P106 forms part of

με το αντικείμενο της κατηγορίας DiscourseUnit:

|The Balkans as an Element in Ideological Mechanisms|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E73 Information Object

και σχετίζεται με τη σχέση P128 is carried by

με το αντικείμενο της κατηγορίας Configuration:

|Balkan as Metaphor|

το οποίο αποτελεί στιγμιότυπο της κατηγορίας E84 Information Carrier.

Μέρος Γ

Εφαρμογή

Κεφάλαιο 7°

Αναγνωστικό ιδεολογιών

Poets, not otherwise than philosophers, painters, sculptors, and musicians, are, in one sense, the creators, and, in another, the creations, of their age.

Percy Bysshe Shelley, Preface to Prometheus Unbound, London: C. and J. Ollier, 1820

7.1 Εισαγωγή

Ο ποιητής Κωστής Παλαμάς κατέχει ξεχωριστή θέση στη σύγχρονη διανόηση. Δούλεψε και δημιούργησε στο φώτισμα της νεοτερικής εποχής στην Ελλάδα, στο διάστημα σοβαρών γεγονότων και μίας αποφασιστικής στροφής στη νεοελληνική κοινωνία. Ο Παλαμάς στάθηκε πάνω στο πέρασμα από το παλιό στο καινούριο και δεν έμεινε έξω από τα ζητήματα αυτά. Το αντίθετο μάλιστα. Τα είδε, τα ένιωσε, τα έζησε και τα εξέφρασε.

Ο «Δωδεκάλογος του Γύφτου» είναι το πιο ολοκληρωμένο και το πιο προσωπικό έργο του ποιητή. Μέσω αυτού μας ξεσκεπάζει όλη του την εσωτερική πάλη. Και μέσω αυτού μας επιτρέπει να νιώσουμε και να κρίνουμε, καλύτερα από κάθε άλλο έργο, την εποχή του. Ο «Δωδεκάλογος του Γύφτου» είναι μία μηχανή του χρόνου, που μεταφέρει το μελετητή του λόγου των ιδεολογιών στις συνθήκες που τον γέννησαν· προσφέρει απλόχερα το απόσταγμα του κοινωνικού αναβρασμού που δεν άφηνε ανθρώπινη ψυχή σε ησυχία. Ο νους να περπατάει παραδέρνοντας και να πηγαίνει, από της πικρής άρνησης τα πειράγματα και τα μοιρολόγια, στα θριαμβευτικά σαλπίσματα της πίστης· από την αμφιβολία και το μηδενισμό, στο διαλλάγμα της ενέργειας, της προκοπής, της αγάπης, της πεποίθησης για το ωραίο και τα μελλούμενα των καινούριων κοινωνικών δυνάμεων.

Ο «Δωδεκάλογος του Γύφτου» αφηγείται σε δώδεκα, κι ένα στερνό δεκατρείς, λόγους την περιπλάνηση ενός ανθρώπου *καταδικασμένου* να γκρεμίσει όσα παλιά είναι άχρηστα, τα σκιάχτρα, τα δεσμά, που τόσες καταστροφές μαζέψανε και να ανορθώσει, πάνω στη βάση της *σύγχρονης πραγματικότητας*, στον αρραβώνα της *φύσης* με την *επιστήμη* και με τη συμμετοχή της *κοινωνίας*, κάτι το καινούριο, το αληθινό, έναν ανώτερο *πανανθρώπινο πολιτισμό*.

Ο Γύφτος νιώθει βαθιά μέσα του την παρόρμηση να εξαλείψει την υποταγή στο νεκρό παρελθόν, που δεν αφήνει τον άνθρωπο να βιώσει το ζωντανό παρόν και να δημιουργήσει το αγέννητο μέλλον, ισάξιο και ανώτερο από την ιστορία του. Με τη φωτιά και το νερό καθαρίζει τις παλιές πληγές, τις παλιές αξίες, που κάποτε κυριάρχησαν χάρη στην πρόληψη και στην αμάθεια. Εκθρονίζει άφοβα αθάνατους θεούς που εξουσιάζονται πια από θνητούς ανθρώπους. Μοιράζει απλόχερα την κληρονομιά του σε όλη την ανθρωπότητα, μακριά από καπηλευτές και σκοταδιστές. Κινητοποιεί τους λαούς του κόσμου να δουν πέρα από τα φαντάσματα που τους χωρίζουν, να δώσουν τα χέρια και να ξαναγίνουν κύριοι της ζωής τους.

Ο Γύφτος δεν στέκεται αιώνια πουθενά και όλα τα αντιλαμβάνεται από το γέννημά τους, στο ωρίμασμα και το χαμό τους. Πανόπτης μίας ρευστής πραγματικότητας, αναγνωρίζει πως το απόλυτο, το αμετάβλητο και το μονολιθικό είναι καταδικασμένα, μαζί με όσους συνδέουν την τύχη τους με αυτά. Ωστόσο, σε καθετί παλιό βλέπει το σπόρο του καινούριου, σε μία *αέναη πάλη ζωής, θανάτου και ανάστασης*. Έτσι, τίποτα δεν είναι ικανό να τον κρατήσει προσηλωμένο μοιρολατρικά στην απώλεια, στην αποτυχία, στο τέλος. Στη ματιά του λάμπει η *amor fati* και περισσεύει η *wille zum leben*. Η συλλογική μοίρα των ανθρώπων δεν είναι όμως κισμέτ· μοίρα σημαίνει *μέρισμα* κάποιας παλιάς περιουσίας που αφήνει νέες *ατομικές ευθύνες* στο μεγάλο έργο, το *συντροφικό*.

7.2 Οντολογία της αλλοτρίωσης

«Τόν ποιητήν δέοι, εἴπερ μέλλει ποιητής εἶναι, ποιεῖν μύθους ἄλλ'οὐ λόγους.» (Πλάτων)

Ο «Δωδεκάλογος του Γύφτου» είναι έργο *καθολικό*. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι όλα τα ιδεολογικά ρεύματα του νεοτερικού ελληνισμού επιχείρησαν να το στρατεύσουν προς όφελός τους, ερμηνεύοντας τον ποιητικό στίχο κατά το δοκούν, ενώ έσπευσαν να αγκαλιάσουν τη *βαριά σκιά* του δημιουργού του όσο αυτός ήταν στη ζωή, αλλά και μετά το θάνατό του.

Ο ποιητής όμως στέκεται στο έργο του επιβλητικός απέναντι σε πανανθρώπινα προβλήματα του καιρού του, χωρίς να ανήκει σε κανέναν άλλο πέρα από τον εαυτό του. Ντύνεται με τα ρούχα του ήρωά του, δανείζεται τη φύση του με όλες τις όψεις της· την ευχή της *συνειδητοποίησης* και την κατάρα της *αλλοτρίωσης*.

Ο λόγος του Γύφτου, φορτισμένος και επίκαιρος, είναι οδηγός για τη μελέτη των ιδεολογιών της νεοτερικότητας. Ενώ στο έργο κυκλοφορεί εννοιολογικά ελεύθερος σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της ανθρώπινης σκέψης, ο ιδεολογικός λόγος που επιχειρεί να δανειστεί από τους προβληματισμούς του δεν μπορεί παρά να τον στερεοποιήσει σε ένα, ευδιάκριτο πλέον, σύστημα ιδεών, την *εννοιολογία της αλλοτρίωσης*.

Ο Γύφτος, δέσμιος της συνειδητοποίησης του κόσμου που τον περιβάλλει και της ανθρώπινης φύσης του, οφείλει να εκφραστεί πηγαία για όλους και για όλα. Αντίθετα, ο ιδεολογικός λόγος που αγγίζει την ίδια *θεματολογία της αλλοτρίωσης* δεν μπορεί παρά να είναι φανερά *μεροληπτικός*. Κτίζει επιλεκτικά στους ίδιους *τόπους* που ο Γύφτος γκρεμίζει οικουμενικά για να ευδαιμονίσει.

Η γλώσσα του Γύφτου ανήκει στον κόσμο της ποίησης. Το μαρτυρούν οι εκφραστικοί *τρόποι* της, οι εικόνες, οι δείκτες και τα σύμβολά της. Όταν ο ιδεολογικός λόγος μεταπλάθει τους συγκεκριμένους ποιητικούς τρόπους σε ορθολογικές ενότητες, με ιστορικότητα, χρονική διάσταση και απήχηση επιχειρησιακά καθορισμένες, επικαλείται επιτηδευμένα τη *μυθολογία της πτώσης* και προδίδεται.

Κατά τη μυθολογία της πτώσης, ο Γύφτος είναι ο σύγχρονος *Σίσυφος*. Ο πιο έξυπνος κι ο πιο ανήσυχος συνάμα των θνητών, αποκαλύπτει τα μυστικά των θεών για την ευλογία της φύσης και της επιστήμης. Νικά το θάνατο και αφήνεται στη δύναμη της επιθυμίας για ζωή. Χαρίζει στην ανθρωπότητα το όραμα ενός άφθαρτου κόσμου και καταδικάζεται σε μία αιωνιότητα αγώνα δίχως τέλος. Υπάρχει όμως τιμωρία για έναν *αλλοτριωμένο* ήρωα;

«Οι μύθοι φτιάχνονται για να τους ζωογονεί η φαντασία. Στο μύθο του Σίσυφου βλέπουμε την προσπάθεια ενός τεντωμένου κορμιού να ανασηκώσει την πελώρια πέτρα, να τη γυρίσει και να την κάνει να αναρριχηθεί σε μια πλαγιά που έχει ανεβοκατέβει εκατό φορές. Βλέπουμε το συσπασμένο πρόσωπο, το κολλημένο πάνω στην πέτρα μάγουλο, τον ώμο που δέχεται το λασπωμένο όγκο, το πόδι που τον στηρίζει, τη διαστολή των μυώνων, την ανθρώπινη σιγουριά δυο χεριών γεμάτων γη. Στο έπακρο αυτής της τρομερής προσπάθειας, της μετρημένης με το χωρίς ουρανό διάστημα και το χωρίς βάθος χρόνο, *ο σκοπός εκπληρώνεται*.

Ο Σίσυφος τότε, κοιτάζει την πέτρα να κατηφορίζει σε μερικές στιγμές προς αυτόν το χαμηλό κόσμο από όπου θα πρέπει να την ανεβάσει πάλι στην κορυφή. Ξανακατεβαίνει στην πεδιάδα. Αυτή η ώρα που είναι σαν μια αναπνοή και ξανάρχεται το ίδιο σίγουρα με τη δυστυχία του, αυτή η ώρα, είναι η ώρα της *συνείδησης*. Σε κάθε μια από τις στιγμές της, από τότε που αφήνει την κορυφή και κατευθύνεται σιγά-σιγά προς τις τρώγλες των θεών, ο Σίσυφος είναι υπέροχος μέσα στη μοίρα του. Είναι πιο δυνατός από το βράχο του.

Εάν αυτός ο μύθος είναι τραγικός, είναι γιατί ο ήρωάς του έχει συνείδηση. Πράγματι, πού θα βρισκόταν ο πόνος του, εάν σε κάθε του βήμα τον ενθάρρυνε η ελπίδα της απόλυτης επιτυχίας; Ο σύγχρονος εργάτης όλες τις μέρες της ζωής του κάνει την ίδια δουλειά και αυτή η μοίρα δεν είναι λιγότερο παράλογη. Αλλά δεν είναι τραγικός, παρά στις σπάνιες στιγμές που αποκτά συνείδηση. Ο Σίσυφος, προλετάριος των θεών, *ανίσχυρος αλλά επαναστατημένος*, ήξερε όλη την έκταση της άθλιας ύπαρξής τους· είναι εκείνη που σκέφτεται όσο διαρκεί η κατάβασή του. Η σύνεση με την οποία δέχεται το μαρτύριό του συμπληρώνει την ίδια στιγμή τη νίκη του. *Δεν υπάρχει μοίρα που να μη νικιέται με την περιφρόνηση*.

Κρίνω πως όλα είναι καλά, λέει, κι αυτή η φράση είναι ιερή. Αντηχεί στη βάρβαρη και περιορισμένη από τους ίδιους τους ανθρώπους ζωή. Δείχνει πως τίποτα δεν ήταν και τίποτα δεν είναι εξαντλημένο. Διώχνει από τον κόσμο τους θεούς που μπήκαν με απληστία και με τη γεύση των ανώφελων πόνων. Από το πεπρωμένο δημιουργεί μια *ανθρώπινη υπόθεση* που πρέπει οπωσδήποτε να ρυθμιστεί ανάμεσα στους ανθρώπους.

Όλη η βουβή χαρά του Σίσυφου βρίσκεται εκεί. *Το πεπρωμένο του τού ανήκει*. Ο βράχος είναι η πραγματικότητά του. Όμοια, ο παράλογος άνθρωπος όταν μελετάει το μαρτύριό του, κάνει όλα τα είδωλα να βουβαθούν. Στο ξαφνικά παραδομένο στη σιωπή του σύμπαν, υψώνονται οι χιλιάδες μικρές έκθαμβες φωνές της γης. Ασυνείδητες και μυστικές επικλήσεις, προσκλήσεις προς όλα τα πρόσωπα, αποτελούν την αναγκαία επιστροφή και το τίμημα της νίκης. Δεν υπάρχει ήλιος χωρίς σκιά και εμείς πρέπει να γνωρίσουμε τη νύχτα.

Αφήνουμε το Σίσυφο στους πρόποδες του βουνού. Πάντα ξαναβρίσκει κανείς το φορτίο του. Ο Σίσυφος όμως συμβολίζει την ανώτερη πίστη που αρνείται τους θεούς κι ανυψώνει τους βράχους. Κι εκείνος κρίνει πως όλα είναι καλά.

Αυτό το σύμπαν, αδέσποτο στο εξής, δεν του φαίνεται άκαρπο ούτε μάταιο. Ο κάθε κόκκος της πέτρας, η κάθε λάμψη αυτού του γεμάτου νύχτα βουνού πλάθει, μονάχα για εκείνον, τη μορφή ενός κόσμου. Ακόμα και ο ίδιος ο αγώνας προς την κορυφή φτάνει για να γεμίσει μια ανθρώπινη καρδιά. *Πρέπει να φανταστούμε το Σίσυφο ευτυχισμένο.*» (Albert Camus)

Προσωπική ασφαλώς η κρίση του Σίσυφου, είναι άραγε και ελεύθερη; Δεν μοιάζει σπάνιο στην κοινωνική ιστορία να γίνεται καταναγκασμός το υπαρξιακό ψέμα. Η εκδοχή του *ανύπαρκτου σαν υπαρκτού*, η σωματική της πρόσληψη, η πραγμάτωσή της στη συμπεριφορά του ατόμου, η αφομοίωσή της στον τρόπο σκέψης και αξιολόγησης, λανσάρεται σαν αυτονόητη *προϋπόθεση συμμετοχής* στη συλλογικότητα. Τότε και το πραγματικά υπαρκτό απωθείται στο κοινωνικό περιθώριο και όσοι αντιστέκονται στην *κυρίαρχη αλλοτρίωση* εξουδετερώνονται σαν γραφικοί, οπισθοδρομικοί και σκοταδιστές.

Η αλλοτρίωση μπορεί να γίνει *εργαλείο* για την καταδυνάστευση των πολλών από τα συμφέροντα των λίγων. Όταν ο άνθρωπος υποχρεώνεται να παραιτηθεί από τη δημιουργική του ικανότητα, ψευτίζει την ύπαρξή του. Πουλάει την εργασία του για να κερδίσει την επιβίωσή του και η εργασία του γίνεται ξένη προς τον εαυτό του. Καθώς άλλοι καθορίζουν τις σκοπιμότητες και τον τρόπο της παραγωγής, η εργασία γίνεται για τον εργάτη πραγματική απώλεια του εαυτού του, απώλεια της ανθρώπινης ιδιαιτερότητάς του. Μονάχα η συνειδητοποίηση της αλλοτρίωσής του είναι ικανή να προκαλέσει και να δικαιώσει την επανάστασή του.

Ο δρόμος για τη συνειδητοποίηση ξεκινά ωστόσο με την *απολύτρωση* του ανθρώπου από την *στυγνή ατομικότητα* και τον *εγωκεντρισμό*. Το *εγώ* για να υπάρξει, πρέπει να εκπληρώνεται η απαραίτητη προϋπόθεση της ύπαρξης του *εσύ*. Μέσα από τη διαδικασία απομάκρυνσης του ατόμου από τον εαυτό του, επιχειρείται η υπέρβαση, η ένωση με τον κόσμο και την ουσία του. Έτσι, η αλλοτρίωση γίνεται το *βασικό συστατικό της ύπαρξης* και το πρώτο βήμα για τη συνειδητοποίηση.

Η αλλοτρίωση είναι επομένως μια *λανθάνουσα φάση* που οδηγεί στη συνειδητοποίηση.

Αν αυτή η συνειδητοποίηση παύσει να εξυπηρετεί τον άνθρωπο και, αντίθετα, χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την εξυπηρέτηση άλλων σκοπών, τότε ο άνθρωπος εκπίπτει στην κατάσταση της *ειδολογικής αντικειμενοποίησης*. Η συνειδητοποίηση δεν διαχωρίζεται τότε από την ευτελή *Ersatz*, μηχανιστική και ανολοκλήρωτη ως προς το σκοπό της: ένας *μηχανισμός καταπίεσης*.

Η κοινωνική φύση του ανθρώπου, σε αντιδιαστολή με την επιδίωξη της ατομικής του ελευθερίας και η επακόλουθη σύγχυση του μέσου και του σκοπού της συνειδητοποίησης, άνοιξε το δρόμο για την *ιδεολογική εκμετάλλευση* της έννοιας της αλλοτρίωσης στα χρόνια της νεωτερικότητας. Η ανάλυση του Δωδεκάλογου του Γύφτου είναι το πρώτο βήμα στη μελέτη της λειτουργίας της αλλοτρίωσης ως *ιδεολογήματος* στο νεωτερικό λόγο.

7.2.1 Η ψυχή του Γύφτου

Ο λυρικός λόγος υπακούει πάντοτε στον νόμο του *πολλαπλού συμβολισμού*. Το σύμβολο, στην ενότητά του, καλύπτει ταυτόχρονα πολλά στρώματα της έμπνευσης, πολλές στιγμές της ποιητικής δημιουργίας, πολλές διαφορετικές διαθέσεις του ποιητή. Στόχος της ανάλυσης είναι επομένως να αποκαλύψει, πίσω από τον μύθο και πριν από το λόγο, τις αφετηρίες που ανεξάρτητα από κάθε θέληση, από κάθε συνείδηση και από κάθε διδακτική διάθεση, καθόρισαν την τελειωμένη μορφή του έργου. Να ξαναβρεθεί το δράμα του ποιητή όπως το γνωρίζει ο αναγνώστης στη βάση του ολοκληρωμένου έργου.

Το δικαίωμα σε μια τέτοια προσπάθεια δίνεται από τον ίδιο τον ποιητή: «γιατί σταμάτησα στο γύφτο θα πει πως είμαι κι ένας γύφτος· η ψυχή μου είναι και τέτοια». Ακόμη κι αν έλειπε όμως η προλογική δήλωση του ποιητή, αρκεί η ίδια η φύση του έργου για να τον αναζητήσουμε σε ένα ποίημα που έχει ουσία του την προσωπική εξομολόγηση· μέσα στο Δωδεκάλογο μιλάει η ίδια η ψυχή του ποιητή, αφηγείται τα πάθη της και περιγράφει τη λύτρωσή της.

Ο πρώτος λόγος του Δωδεκάλογου έχει χαρακτήρα καθαρά εισαγωγικό· είναι η παρουσίαση του ήρωα, *πολλαπλού και ενιαίου ταυτόχρονα*, μαζί με μια αμυδρή χρονική τοποθέτηση, γύρω στα χρόνια της Άλωσης και μια πολύ σαφέστερη χωρική τοποθέτηση της σκηνής στη Θράκη, που είναι κατά τα λόγια του ποιητή «πηγή λαών και χρόνων».

Από το δεύτερο λόγο μπαίνουμε φανερά στην θέση του δράματος. Ο ήρωας περνάει μια σειρά από *δοκιμασίες* που το όνομά τους μας το δίνουν οι τίτλοι των λόγων· κάθε δοκιμασία θα είναι και μια καινούρια απογοήτευση για τον Γύφτο. «Δουλευτής», θα σταθεί ανήμπορος να υποτάξει το *εγώ* του στις απαιτήσεις της κοινωνίας και θα φανεί ανίκανος για την *κοινωνική ζωή*.

Και όταν ήρθαν και με σκόλασαν
με τους οικοδόμους οικοδόμο,
και όταν μου είπαν: «Γύφτε, τράβα δρόμο!»
Κι όταν τράβηξα ασυντρόφιαστος
το δικό μου δρόμο πάλι,
γνώρισα μια θλίψη μέσα μου,
θλίψη ασώπαστη μεγάλη!

Παρόμοια απογοήτευση θα του δώσει η *αγάπη*, που την είχε πιστέψει σαν λύτρωση ιδανική· μόνο την απόλαυση βρήκε εκεί που περίμενε να βρει μια μυστική χαρά.

Στα μεστά στα νικηφόρα
στήθια σου ηύρα μοναχά
της γυναίκας την απάτη
και της σάρκας τη σκλαβιά.

Ο τίτλος του τέταρτου λόγου καθώς κι ο τίτλος του πέμπτου δεν αφήνουν κανένα δισταγμό για την αύξουσα απογοήτευση του Γύφτου και την αύξουσα *επαναστατικότητα* του· είναι «ο Θάνατος των Θεών» και ο «Θάνατος των Αρχαίων». Όπως στην δουλειά, όπως στην αγάπη, έτσι και μπροστά στους θεούς και μπροστά στους αρχαίους, ο ήρωας παρουσιάζεται *αντιθετικά*. Τα αιώνια τούτα σύμβολα έχουν φανερωθεί σαν θέση από πριν· ο άνθρωπος, από την ώρα που θα σταθεί μπροστά τους, κληρονομεί το *χρέος της υποταγής* σε αυτά ή βρίσκει μέσα του τη *δύναμη της ανατροπής* τους. Ο Γύφτος βλέπει τους θεούς σαν είδωλα και τους αρχαίους σαν λείψανα.

Ξένος έμεινα κι ασκλάβωτος
από σέβας, δέηση, τάμα·
είμ' εγώ των άθεων ο προφήτης...

Οι θεοί πρέπει να πέσουν· αλλά αντίστοιχα βαριά είναι και η καταδίκη των αρχαίων.

Όρνια γίνανε μπαλσαμωμένα,
λείψανα λυπητερά.

Ο έκτος λόγος, «Γύρω σε μια φωτιά», ξαναπαίρνει το ίδιο μοτίβο· μπροστά στην προσπάθεια των εθνικών να ξαναζωντανέψουν την αρχαία θρησκεία και των χριστιανών να περισώσουν την παράδοσή τους σώζοντας την πίστη τους, ο Γύφτος, γκρεμιστής άλλη μια φορά, προβαίνει να κηρύξει το δικό του «πιστεύω».

Μήτε η Σπάρτη, μήτ' η Αθηνά, μήτε η Πόλη!
την Αθήνα την αφιόνισε μια Εβραία
μέσ' απ' το Γεσθημανί·
- Πού είν' η Σπάρτη; δεν την ξέρω. Ξέρω
το Μυστρά. Κ' η Πόλη η κοσμοζάκουστη
τώρα τούρκισσα κι αυτή.

.....
Πολεμάτε. Θα περάσετε γοργά,
ζωντανόνεκροι, πολύθεοι, χριστιανοί,
των ειδώλων ω προσκυνητάδες,
από σπάρτα ευωδιαστές κι απ' αγριοθύμαρα
θα φυσήξουν οι βουνίσσιες οι πνοές,
και θα σβύσουν οι ευκολόσβυστες λαμπάδες.

Με τον έβδομο λόγο πραγματοποιείται ο θάνατος των πατρίδων· αφού διαδοχικά είδαμε να πέφτουν όλα τα *σύμβολα* που δένουν τον άνθρωπο και μαζί τον υποβαστάζουν, η *δουλειά*, η *αγάπη*, η *θρησκεία*, η *μελέτη*, τώρα έρχεται και η σειρά της *πατρίδας*. Κανένας τόπος δεν χωράει το Γύφτο, καμιά πατρίδα δεν έχει αρκετές χάρες για να τον κρατήσει.

Είμασ' εμείς οι απάτριδοι κ' οι αγιάτρευτοι

.....

κ' οι Πολιτείες λημέρια των ακάθαρτων,

κ' οι Πολιτείες ταμπούρια των κιοτήδων·

.....

η μάντρα είν' ο αφίλιωτος οχτρός μας.

Ο «Προφητικός», όχι μόνο δεν είναι εμβόλιμος λόγος, αλλά βρίσκεται στο επίκεντρο του έργου· ο τίτλος του αναγγέλλει με φρίκη κάτι που ακόμη δεν είναι φανερό στα μάτια μας, μα που μαθαίνουμε ότι έρχεται *νομοτελειακά*. Ο *λόγος του προφήτη* σε όλη του τη βιβλική μεγαλοπρέπεια φανερώνει την τελευταία *κάθοδο* στους κύκλους της απογοήτευσης, αλλά ενέχει μέσα του και μια υπόσχεση για *λύτρωση*.

Στην αρχή του λόγου, δεν βλέπουμε φως από πουθενά. Ο ήρωας που έχασε τα πάντα, πρέπει τώρα να χάσει και την ελπίδα· η ψυχή του πουθενά δεν θα μπορέσει να βρει τη γαλήνη.

Και θα φύγης κι απ' το σάπιο το κορμί,

ω Ψυχή παραδαρμένη από το κρίμα,

και δε θάβρη το κορμί μια σπιθαμή

μέσ' στη γη για να την κάμη μνήμα...

Μα στο τέλος του λόγου, στο τελευταίο σκαλί της απελπισίας και το απόλυτο σκοτάδι που βλέπει μονάχα μπροστά του ο προφήτης, κάποιο φως αρχίζει να χαράζει.

Όσο να σε λυπηθή
της αγάπης ο Θεός,
και να ξημερώση μίαν αυγή,
και να σε καλέση ο λυτρωμός,
ω Ψυχή παραδαρμένη από το κρίμα!

Τη μορφή που θα πάρει η *λύτρωση* μάς δίνει ο επόμενος λόγος που επιγράφεται «Το βιολί». Το βιολί, σύμβολο της *συνείδησης*, είναι το μέσο που θα επιτρέψει στο Γύφτο να σταθεί ξανά μέσα στην κοινωνία, να υψώσει ξανά τις δυνάμεις τις οποίες γκρέμισε κάποτε με τα ίδια του τα χέρια.

Η θέση του λόγου αυτού στην μέση ακριβώς της ψυχολογικής διάρθρωσης του έργου, φανερώνει την σημασία του· πριν, όπου περάσει και όπου γυρίσει, ο Γύφτος σπέρνει την *άρνηση* και την *καταστροφή*. Τα τελευταία λόγια του προηγούμενου λόγου προφητεύουν την *ανάσταση*, για να ακολουθήσει αμέσως το βιολί, το *όργανο της ανάστασης*.

Χτύπα, δοξάρι μου, και χτίζε,
ο κόσμος γίνεται από μένα
μέσα στα χέρια μου τα δυο.

Από «Το βιολί» και πέρα, έχουμε μία αδιάκοπη *άνοδο* προς τη *δημιουργία*, αρμονική με την κάθοδο των λόγων που προηγήθηκαν. Ενδεικτική, άλλωστε, της μυστικιστικής σημασίας που έχει το βιολί μέσα στον Δωδεκάλογο, είναι και η προέλευσή του από τον *ασκητή*, τον άνθρωπο τον τέλεια λυτρωμένο, τον απογυμνωμένο από καθετί ανθρώπινο, τον *απόλυτα συνειδητοποιημένο*· από εκείνον μόνο μπορεί να ξεκινήσει η *πλάση του καινούριου κόσμου*.

Πραγματικά, από τον επόμενο λόγο, τον «Αναστάσιμο», βλέπουμε την εσωτερική μουσική της συνείδησης, την κληρονομιά του ασκητή, να ξαναζωντανεύει με τη δική της και μόνο δύναμη ό,τι είχαν ρίξει τα χέρια του Γύφτου αρνητή.

Τους αθάνατους που πέθαναν,
και τους είχα θάψει εγώ,
τους αθάνατους που πέθαναν
πας για να τους αναστήσης,
της ανάστασης εσύ
Μουσική!

.....

Περιβόλια, ανοίχτε στην Αγάπη,
και βροντήστε κάστρα, να η πατρίδα!
Στυλωθήτε, των Θεών βωμοί!
Και ταθάνατα είν' αυτά και οι κοσμοπλάστες,
κοσμοπλάστρα Μουσική!

Η πατρίδα που την είχε απαρνηθεί η μαχητική ψυχή του Γύφτου γίνεται *ιδέα της πατρίδας*. Οι θεοί θronιάζονται κι αυτοί στην *ιδέα του απόλυτου*.

...στην υπέρτατη κορφή,
στην *Ιδέα*.

Η αγάπη γίνεται και εκείνη *ιδεαλιστική*. Ο Γύφτος παύει να είναι το κύριο πρόσωπο· η συνείδησή του ζει αυτόνομη και παίρνει το δικό της δρόμο, το δρόμο της δημιουργίας.

«Το Παραμύθι του Αδάκρυτου», ένα ακόμη αφήγημα της *ακόρεστης δίψας* για ζωή του Σίσυφου, μας φέρνει προς την λύση του έργου, συμπληρώνοντας τον «Αναστάσιμο» σαν *μύθος μέσα στο μύθο*.

Ο κύκλος κλείνει στον τελευταίο λόγο, τον «Κόσμο», που μας φέρνει και πάλι στη Θράκη, τη *Σισύφεια κορυφή*.

Μέσ' στη θύμησή μας ξύπνησες
το δικό μας βασιλέα,
των πιο θείων θεών τον πλάστη
και των ήχων· τον Ορφέα,
Με την όψη, με τανάστημα,
με το νου, με το βιολί,
να η Θρακιώτισσα των όλων
ζωντανεύτρα μουσική!

Το τέρμα της *ανθρώπινης προσπάθειας*, που είναι η κυριαρχία επάνω στον εσωτερικό του κόσμο, η κατοχή των μυστικών του, το δίνει στο Γύφτο το βιολί, η συνείδηση. Με τη μουσική της συνείδησης ξανακτίζει ο Γύφτος τον κόσμο τον οποίο είχε γκρεμίσει και τον υψώνει ψηλότερο από πριν.

7.2.2 Ο χαμένος παράδεισος

Από όλες τις θεμελιώδεις αντιθέσεις που οικοδομούν το πεπρωμένο και την επιστήμη του ανθρώπου, η πιο σημαντική σύμφωνα με το Γύφτο, αλλά και τον Claude Lévi-Strauss, είναι αυτή της Φύσης και του Πολιτισμού.

Στα μύχια της ύπαρξης και της ιστορίας του, ο άνθρωπος είναι ένα διαιρεμένο σύνθετο σώμα από στοιχεία βιολογικά και στοιχεία κοινωνικά. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στους βιολογικούς περιορισμούς αφενός και τους κοινωνικοπολιτισμικούς μεταβλητούς παράγοντες αφετέρου, καθορίζει την κατάσταση της ανθρωπότητας. Η αλληλεπίδραση αυτή είναι σε όλα τα σημεία της δυναμική καθώς, όπως το περιβάλλον έρχεται σε σύγκρουση με την ανθρώπινη βιολογία, μεταβάλλεται και αυτό από τις κοινωνικές δραστηριότητες του ανθρώπου.

Η διπολική αντίθεση Φύση/Πολιτισμός οδηγεί σε μία ουσιώδη αμφισημία, ενίοτε και τραγωδία· στη γέννηση της ανθρώπινης συνείδησης. Έχοντας αλλάξει τις δυαδικές αντιθέσεις του φωτός και του σκοταδιού, της ζέστης και του κρύου, της νύχτας και της μέρας, ο άνθρωπος αναπτύσσει μία αφύσικη δύναμη απέναντι στο περιβάλλον του και τις ζωικές καταβολές του.

Η διάζευξη από τη φυσική κατάσταση τιμωρείται με την απομόνωση, την εξωτερική αποξένωση αλλά, πολύ περισσότερο, την εσωτερική αλλοτρίωση.

Η ανθρωπότητα, κυριευμένη από αρχέτυπη λύσσα για τον αποκλεισμό της από τον κήπο της Εδέμ και θολωμένη από τη βασανιστική ανάμνηση της ατίμωσης, σκαλίζει παντού αναζητώντας τα ίχνη του Παραδείσου και, όπου τα βρίσκει, τα ξεπαστρεύει. Η εμμονή της συστηματικής έρευνας, της ανάλυσης, της ταξινόμησης προϋποθέτει την καθυπόταξη, την ψυχολογική και τεχνική υπεροχή.

Μοιραία, η αέναη αναζήτηση νοθεύει τη ζωντάνια του αντικειμένου της. Έτσι, έχοντας αφανίσει κάθε υπόλειμμα του χαμένου Παραδείσου, ο άρπαγας αναγκάζεται να στραφεί εναντίον του εαυτού του.

«Δεν απόκειται στον άνθρωπο να διαλέξει ανάμεσα στην ύπαρξη και τη μη ύπαρξη. Είναι υποχρεωμένος, λόγω του ενσωματωμένου στην ιστορία του πνευματικού μόχθου, ο οποίος θα σταματήσει μόνο όταν ο άνθρωπος χαθεί από το σύμπαν, να επωμιστεί αυτές τις δύο αντιφατικές πραγματικότητες. Η πάλη ανάμεσα στην ύπαρξη και τη μη ύπαρξη είναι η κινητήριος δύναμη της ανθρώπινης σκέψης. Στην προσπάθεια να εξουδετερωθεί η αντίθεσή τους, γεννάται μία απεριόριστη σειρά επιπρόσθετων δυαδικών διακρίσεων που, χωρίς να γεφυρώσουν την πρωταρχική αντίθεση, την αναπαράγουν και τη διαιωνίζουν σε επιμέρους κλίμακες. Έχουμε την πραγματικότητα της ύπαρξης, την οποία ο άνθρωπος βιώνει στα μύχια της ψυχής του, καθώς είναι ο μόνος που μπορεί να προσδώσει λογική και νόημα στην καθημερινή του δραστηριότητα, στην ηθική και συναισθηματική ζωή του, στις πολιτικές του επιλογές, στη συνάφεια με τον κοινωνικό και φυσικό κόσμο, στις καθημερινές ασχολίες και στα επιστημονικά του επιτεύγματα. Συγχρόνως, ωστόσο, έχουμε την πραγματικότητα της μη ύπαρξης την οποία ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται ως ενιαία με την ύπαρξη, μια και η μοίρα του είναι να ζει και να αγωνίζεται, να σκέφτεται και να πιστεύει και, προπάντων, να διατηρεί το θάρρος του, δίχως να αποχωρίζεται ποτέ την αντίξοχη βεβαιότητα ότι στο παρελθόν δεν ήταν παρών σε τούτη τη γη, ότι η παρουσία του εδώ δεν θα διαρκέσει αιώνια και ότι, με την αναπόφευκτη εξαφάνισή του από την επιφάνεια ενός επίσης καταδικασμένου να χαθεί πλανήτη, ο μόχθος του, τα βάσανά του, οι χαρές, οι ελπίδες και τα έργα του θα είναι σαν να μην υπήρξαν ποτέ. Καμία συνείδηση δεν θα επιβιώσει ώστε να διατηρήσει την ανάμνηση της εφήμερης δράσης του, πέρα από μερικά ίχνη που γρήγορα σβήνουν.

Έχοντας εξαλειφθεί από έναν κόσμο με πρόσωπο στο εξής αδιάφορο, όλα αυτά δεν θα είναι παρά μια σύντομη μαρτυρία της αλλοτινής παρουσίας του· εν ολίγοις, δεν θα υπάρχει τίποτα.» (Claude Lévi-Strauss)

Ποτέ άλλοτε δεν είχαμε μια πιο δυνατή, πιο σαφή προειδοποίηση απέναντι στην αδυναμία του ανθρώπου να τηρήσει τη συμφωνία απέναντι στη Φύση και το μυστήριο της δημιουργίας και μια απειλή για την ίδια τη δανεισμένη ύπαρξή του σε έναν κόσμο τον οποίο θα έπρεπε να φυλά και να διατηρεί, σε έναν κήπο που του δόθηκε για να τον καλλιεργήσει και όχι να τον καταστρέψει.

Αυτή η αναζήτηση του Χαμένου Παραδείσου είναι που οδηγεί τον Karl Marx να θέσει τον εαυτό του στην *υπηρεσία της ανθρωπότητας*, απαλλαγμένο από τα βάρη της *ιδιοτελούς άνετης ζωής* και των *ιδεολογικών προκαταλήψεων*.

If we have chosen the position in life in which we can most of all work for mankind, no burdens can bow us down, because they are sacrifices for the benefit of all; then we shall experience no petty, limited, selfish joy, but our happiness will belong to millions, our deeds will live on quietly but perpetually at work, and over our ashes will be shed the hot tears of noble people.

(Karl Marx, Letter to his Father, 1835)

Έχοντας ζήσει από μικρός στην πνευματική θalπωρή μιας ευκατάστατης οικογένειας με φιλελεύθερο κύκλο γνωριμιών και συνεπή ιδεολογικό ρεαλισμό - με τον πατέρα του και τη μητέρα του να ασπάζονται το *κυρίαρχο δόγμα* του λουθηρανισμού προκειμένου να διευκολυνθεί η σταδιοδρομία της οικογένειας στην Πρωσία - ο Marx επιλέγει να *ενεργοποιηθεί* σταδιακά ως *σκεπτόμενος επαναστάτης* ενάντια στο *κατεστημένο*.

Κατεστημένο πολιτικό, το οποίο διατηρούσε την Πρωσία σε καθεστώς *οικονομικής και θρησκευτικής ανισότητας, κυβερνητικού ελέγχου και λογοκρισίας. Κατεστημένο φιλοσοφικό*, το οποίο διακήρυττε σε όλους τους τόνους το *τέλος της ιστορίας* με την εκπλήρωση της *Πρωσικής κοινωνίας*, ενώ παράλληλα εκδίωκε τον αντίλογο, όπως στην περίπτωση της αποβολής του δασκάλου και μέντορά του Bruno Bauer.

Ο ακτιβισμός του Marx και οι σκέψεις του σχετικά με την επαναστατική διαδικασία αναπτύχθηκαν και εξελίχθηκαν καθ'όλη τη διάρκεια της ενεργής ζωής του. Επηρεάστηκαν ωστόσο στο μέγιστο βαθμό από τις επαναστατικές πράξεις του εργατικού κινήματος στην Ευρώπη του 1848-49 και κυρίως από την *Παρισινή Κομμούνα* του 1871.

Δύο κρίσιμα κείμενα για την κατανόηση της επαναστατικής σκέψης του Marx και την παρακολούθηση του λόγου που την αποτυπώνει στο χαρτί, είναι επομένως το *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος* και *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία*. Από αυτά, το δεύτερο αντιπροσωπεύει μία πιο ώριμη θεωρητική δήλωση, ενώ το πρώτο αποτελεί πρωτίστως μία νομοτελειακή πρόβλεψη εξελίξεων με ιστορική ερευνητική βάση. Η αλλαγή σκέψης ακολουθεί τις εξελίξεις, καθώς το εργατικό κίνημα έχει πλέον φτάσει στο σημείο της αυθόρμητης δημιουργίας ενός νέου θεσμού: της *κοινότητας*.

Στην εισαγωγή της επανεκτύπωσης του Μανιφέστου το 1872, αναγνωρίζει την επίδραση της Παρισινής Κομμούνας στην αναθεώρηση των πρώιμων προβλέψεών του:

In view of the gigantic strides of Modern Industry since 1848, and of the accompanying improved and extended organization of the working class, in view of the practical experience gained, first in the February Revolution, and then, still more, in the Paris Commune, where the proletariat for the first time held political power for two whole months, this programme has in some details been antiquated.

(Karl Marx, Manifesto of the Communist Party, Preface to the German Edition of 1872)

Πολύ αργότερα και μετά το θάνατο του Marx, ο Engels θα αναφέρει την Παρισινή Κομμούνα ως τη φωτεινή ενσάρκωση της *δικτατορίας του προλεταριάτου*, σε μία προσπάθεια να ανασκευάσει τις εντυπώσεις που δημιουργούσε εξ αρχής η *ορολογία του θεσμού*, σε αντίθεση με τη φύση του:

Of late, the Social-Democratic philistine has once more been filled with wholesome terror at the words: Dictatorship of the Proletariat. Well and good, gentlemen, do you want to know what this dictatorship looks like? Look at the Paris Commune. That was the Dictatorship of the Proletariat.

(Frederick Engels, Introduction to Karl Marx, The Civil War in France, 1891)

Το αντικείμενο της επαναστατικής σκέψης του Marx περιστρέφεται εξάλλου γύρω από την εγκαθίδρυση αυτού του θεσμού, όπως αναφέρει στην ιδιωτική επιστολογραφία του:

What I did that was new was to prove: 1) that the existence of classes is only bound up with particular historical phases in the development of production, 2) that the class struggle necessarily leads to the dictatorship of the proletariat, 3) that this dictatorship itself only constitutes the transition to the abolition of all classes and to a classless society.

(Karl Marx, Letter to Joseph Weydemeyer)

Η Παρισινή Κομμούνα αποτέλεσε για τον ίδιο ένα «σημείο εκκίνησης παγκόσμιας ιστορικής σημασίας», μία εμπειρική απάντηση στα ανοικτά ερωτήματα του Μανιφέστου: *ποιά θα είναι η μορφή μιας εργατικής κυβέρνησης, πώς θα χρησιμοποιήσει τον κρατικό μηχανισμό για την περαιτέρω ανάπτυξη του σοσιαλισμού, ποιά θα είναι η αντίδραση των υπολοίπων τάξεων στην εγκαθίδρυση μιας εργατικής κυβέρνησης, γιατί απέτυχαν οι προηγούμενες επαναστάσεις;* Η Παρισινή Κομμούνα είναι λοιπόν ένα σημαντικό κλειδί για την ουσιαστική κατανόηση της σκέψης και την ανάλυση του λόγου του Marx.

Παρά το γεγονός ότι η Παρισινή Κομμούνα ήταν μία πρωτοφανής μορφή διακυβέρνησης, χωρίς πολιτικό προσανατολισμό, ο *συμμετοχικός χαρακτήρας* της δίνει την ευκαιρία στο Marx να την *οικειοποιηθεί* ως σοσιαλιστική, διατυπώνοντας παράλληλα τους οικονομικούς όρους που αποδεικνύουν το *κοινό μυστικό*:

The multiplicity of interpretation to which the Commune has been subjected, and the multiplicity of interests which construed it in their favour, show that it was a thoroughly expansive political form, while all previous forms of government had been emphatically repressive. Its true secret was this: It was essentially a working class government, the produce of the struggle of the producing against the appropriating class, the political form at last discovered under which to work out the economical emancipation of labour. Except on this last condition, the Communal Constitution would have been an impossibility and a delusion. The political rule of the producer cannot co-exist with the perpetuation of his social slavery. The Commune was therefore to serve as a lever for uprooting the economical foundation upon which rests the existence of classes, and therefore of class rule. With labor emancipated, every man becomes a working man, and productive labor ceases to be a class attribute.

(Karl Marx)

Με το συμμετοχικό χαρακτήρα της, η Παρισινή Κομμούνα αναίρεσε την πολιτική και γραφειοκρατική διαπλοκή που χαρακτήριζε το υφιστάμενο πολίτευμα, χρησιμοποιώντας τα όργανα του συστήματος προς όφελος της κοινότητας:

The Commune was formed of the municipal councilors, chosen by universal suffrage in the various wards of the town, responsible and revocable at short terms. The majority of its members were naturally working men, or acknowledged representatives of the working class. The Commune was to be a working, not a parliamentary body, executive and legislative at the same time. Instead of continuing to be the agent of the Central Government, the police was at once stripped of its political attributes, and turned into the responsible, and at all times revocable, agent of the Commune. So were the officials of all other branches of the administration. From the members of the Commune downwards, the public service had to be done at workman's wage. The vested interests and the representation allowances of the high dignitaries of state disappeared along with the high dignitaries themselves. Public functions ceased to be the private property of the tools of the Central Government. Not only municipal administration, but the whole initiative hitherto exercised by the state was laid into the hands of the Commune.

(Karl Marx)

Η εργατική τάξη είχε πλέον την ευχέρεια να καταλύσει τα διαχρονικά, *φυσικά και πνευματικά μέσα εξουσίας* του συστήματος, τις *δυνάμεις καταστολής* και τη *θρησκευτική ιδεοληψία*:

The first decree of the Commune, therefore, was the suppression of the standing army, and the substitution for it of the armed people.

Having once got rid of the standing army and the police - the physical force elements of the old government - the Commune was anxious to break the spiritual force of repression, the "parson-power", by the disestablishment and disendowment of all churches as proprietary bodies. The priests were sent back to the recesses of private life, there to feed upon the alms of the faithful in imitation of their predecessors, the apostles. The whole of the educational institutions were opened to the people gratuitously, and at the same time cleared of all interference of church and state. Thus, not only was education made accessible to all, but science itself freed from the fetters which class prejudice and governmental force had imposed upon it.

(Karl Marx)

Φυσικά, ένας λαϊκός στρατός κι ένα σοσιαλιστικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι εξίσου, αν όχι ακόμη περισσότερο, ικανά να ασκήσουν φυσική και πνευματική καταπίεση. Αυτό ωστόσο δεν μπορούσε να το προβλέψει ο Marx, καθώς οι υποθέσεις του αφορούν μόνο στην ιδεατή μελλοντική λειτουργία του νέου μοντέλου διακυβέρνησης, προκειμένου να κερδίσει την υποστήριξη των κατοίκων της υπαίθρου και των υπολοίπων αστικών τάξεων. Έτσι, περιγράφεται ένα υποτιθέμενο εθνικό σχέδιο οργάνωσης, σύμφωνα με το οποίο το συμμετοχικό μοντέλο του Παρισιού θα εξελισσόταν σε ένα αποκεντρωμένο μοντέλο αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας:

The Paris Commune was, of course, to serve as a model to all the great industrial centres of France. The communal regime once established in Paris and the secondary centres, the old centralized government would in the provinces, too, have to give way to the self-government of the producers.

In a rough sketch of national organization, which the Commune had no time to develop, it states clearly that the Commune was to be the political form of even the smallest country hamlet, and that in the rural districts the standing army was to be replaced by a national militia, with an extremely short term of service. The rural communities of every district were to administer their common affairs by an assembly of delegates in the central town, and these district assemblies were again to send deputies to the National Delegation in Paris, each delegate to be at any time revocable and bound by the mandat impératif of his constituents. The few but important functions which would still remain for a central government were not to be suppressed, as has been intentionally misstated, but were to be discharged by Communal and thereafter responsible agents.

(Karl Marx)

Σε μία μακροσκελή, διαδοχική παράθεση παραστατικών μεταφορών, ο Marx περιγράφει πώς το Κοινοτικό Σύνταγμα θα απελευθέρωνε τις κοινωνικές δυνάμεις από τους αιμοδιψείς δυνάστες τους, επιτυγχάνοντας έτσι την πηγαία έκφραση κοινωνικής δικαιοσύνης και την αναγέννηση της Γαλλίας:

The Communal Constitution would have restored to the social body all the forces hitherto absorbed by the state parasite feeding upon, and clogging the free movement of, society. By this one act, it would have initiated the regeneration of France.

The Commune would have delivered the peasant of the blood tax - would have given him a cheap government - transformed his present blood-suckers, the notary, advocate, executor, and other judicial vampires, into salaried communal agents, elected by, and responsible to, himself. It would have freed him of the tyranny of the garde champetre, the gendarme, and the prefect; would have put enlightenment by the schoolmaster in the place of stultification by the priest. And the French peasant is, above all, a man of reckoning. He would find it extremely reasonable that the pay of the priest, instead of being extorted by the tax-gatherer, should only depend upon the spontaneous action of the parishioners' religious instinct. Such were the great immediate boons which the rule of the Commune - and that rule alone - held out to the French peasantry.

(Karl Marx)

Ο λόγος του Marx γίνεται πλέον ακόμη πιο *μυθικός*, υψώνοντας τη *διεθνική διάσταση* της επαναστατικής διακυβέρνησης σε *αθάνατο σκοπό*:

If the Commune was thus the true representative of all the healthy elements of French society, and therefore the truly national government, it was, at the same time, as a working men's government, as the bold champion of the emancipation of labor, emphatically international. Within sight of that Prussian army, that had annexed to Germany two French provinces, the Commune annexed to France the working people all over the world.

The Commune admitted all foreigners to the honor of dying for an immortal cause. Between the foreign war lost by their treason, and the civil war fomented by their conspiracy with the foreign invader, the bourgeoisie had found the time to display their patriotism by organizing police hunts upon the Germans in France. The Commune made a German working man its Minister of Labor. Thiers, the bourgeoisie, the Second Empire, had continually deluded Poland by loud professions of sympathy, while in reality betraying her to, and doing the dirty work of, Russia. The Commune honored the heroic sons of Poland by placing them at the head of the defenders of Paris. And, to broadly mark the new era of history it was conscious of initiating, under the eyes of the conquering Prussians on one side, and the Bonapartist army, led by Bonapartist generals, on the other, the Commune pulled down that colossal symbol of martial glory, the Vendome Column.

(Karl Marx)

Η ηρωική Παρισινή Κομμούνα είχε τους απροσδόκητους, σκιώδεις πρωταγωνιστές της, το γυναικείο πληθυσμό που αφυπνίστηκε από το αληθινό επαναστατικό κάλεσμα και έπαιξε τον κρίσιμο, ανατρεπτικό του ρόλο:

On March 18th, the soldiers were ordered by M. Thiers, the head of the reactionary government, to transport the cannon of Paris to Versailles. The milkmaids, who were on the streets before dawn, saw what was afoot and thwarted the treacherous plans of the reactionary government. They surrounded the soldiers and prevented them from carrying out Theirs' orders. Although the men had not yet come into the streets on this early morning, and although the women were not armed, they held their own. As in every real peoples' revolution, new strata of the population were awakened. This time it was the women who were to act first. When reveille was sounded, all of Paris was in the streets. Theirs' spies barely escaped with the information that it was impossible to inform on who the leaders of the uprising were, since the entire population was involved.

On the first day of the Commune, 18 March, women played a crucial role in neutralizing the troops sent by Theirs to seize the cannons of the National Guard. At Montmartre General Lecomte gave the order to fire. At this the women spoke to the soldiers: "Will you fire upon us? On your brothers? Our husbands? Our children?" Faced with this unexpected intervention, the soldiers hesitated. A warrant officer stood in front of his company and shouted: "Mutiny!" Thereupon the 88th battalion fraternized with the crowd. The soldiers arrested their general.

(Karl Marx)

Ο μυθικός λόγος του Marx ντύνει με θαυμαστή αρχαιοπρέπεια και εισάγει στο ιδεολογικό πάνθεο τις γυναίκες της επανάστασης και τον ακατάπαυστο, ενθουσιώδη μόχθο της γέννησης μίας νέας κοινωνίας, την ίδια στιγμή που ο ανθρωποφάγος εχθρός βρίσκεται προ των πυλών:

The real women of Paris showed again at the surface - heroic, noble, and devoted, like the women of antiquity. Working, thinking fighting, bleeding Paris - almost forgetful, in its incubation of a new society, of the Cannibals at its gates - radiant in the enthusiasm of its historic initiative!

(Karl Marx)

Την εγγενή καλοσύνη και μεγαλοθυμία των επαναστατών, με την άρνηση της Κεντρικής Επιτροπής να οργανώσει επίθεση κατά των Βερσαλλιών, εκμεταλλεύτηκε ο εχθρός με ιδιαίτερο μένος και εκδικητικότητα, ώστε να οδηγήσει τελικά την Παρισινή Κομμούνα στην πτώση:

In their reluctance to continue the civil war opened by Thiers' burglarious attempt on Montmartre, the Central Committee made themselves, this time, guilty of a decisive mistake in not at once marching upon Versailles, then completely helpless, and thus putting an end to the conspiracies of Thiers and his Rurals.

If they are defeated only their good nature will be to blame. They should have marched at once on Versailles, after first Vinoy and then the reactionary section of the Paris National Guard had themselves retreated. The right moment was missed because of conscientious scruples. They did not want to start the civil war, as if that mischievous abortion Thiers had not already started the civil war with his attempt to disarm Paris.

(Karl Marx)

Φυσικά, το ιδεολογικό δράμα θα ήταν ημιτελές εάν δεν συμπληρωνόταν με την υποχθόνια δράση των εσωτερικών εχθρών της επανάστασης. Ξεπεσμένα είδωλα προηγούμενων αγώνων, απολειφάδια της λαϊκής παράδοσης και ξύλινοι πολιτικοί του γλυκού νερού, είναι μονάχα μερικές από τις εκφράσεις που χαρακτηρίζουν τους αντιήρωες του Παρισιού που δεν πρόλαβαν οι ήρωες να ξεκάνουν:

In every revolution there intrude, at the side of its true agents, men of different stamp; some of them survivors of and devotees to past revolutions, without insight into the present movement, but preserving popular influence by their known honesty and courage, or by the sheer force of tradition; others mere brawlers who, by dint of repeating year after year the same set of stereotyped declarations against the government of the day, have sneaked into the reputation of revolutionists of the first water. After March 18, some such men did also turn up, and in some cases contrived to play pre-eminent parts. As far as their power went, they hampered the real action of the working class, exactly as men of that sort have hampered the full development of every previous revolution. They are an unavoidable evil: with time they are shaken off; but time was not allowed to the Commune.

(Karl Marx)

Έτσι, η πολιτική ανωριμότητα και η έλλειψη ικανής ηγεσίας που ανέτρεψαν την πρόσκαιρη επιτυχία μίας κοινωνικής επανάστασης του 19ου αιώνα, *μεταγράφηκαν στα χέρια του Marx με όρους εποποιίας*. Ο Χαμένος Παράδεισος όμως υπήρξε.

7.2.3 Στο μυαλό του Marx

Ο επαναστατικός λόγος του Marx οδηγήθηκε με το πέρασμα των χρόνων σε ολοένα αυξανόμενο βαθμό *στερεοτυπίας*, κατά τη διαδικασία συγκρότησης της *μαρξιστικής συλλογικότητας*.

Ο μαρξισμός, από τη στιγμή που κατόρθωσε να κερδίσει ένα ευρύ κοινό και να εδραιώσει τη λειτουργία του στη δημόσια ζωή της Ευρώπης, να γίνει δηλαδή μαζικό κίνημα, αποτέλεσε το σημείο συνάντησης φιλοσοφικών, πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών ιδεών, οι οποίες στέκονται απέναντι στην άνοδο και την κυριαρχία της αστικής τάξης στο πεδίο της πολιτικής και της οικονομίας.

Τα έντυπα μέσα επικοινωνίας της εποχής, εφημερίδες και περιοδικά, γίνονται για πρώτη φορά βασικοί δίαυλοι της μαζικής επικοινωνίας του μαρξιστικού λόγου στα γραμματισμένα στρώματα του πληθυσμού. Τα πρόσωπα που διαμορφώνουν τους όρους της μαζικής επικοινωνίας είναι, αφενός τα επιτελεία που παράγουν τον ειδησεογραφικό και επιμορφωτικό λόγο, αλλά και πολλά άλλα είδη κειμένου, και αφετέρου τα ακροατήρια που τον προσλαμβάνουν και τον ερμηνεύουν. Η μεταξύ τους σχέση είναι ιδιόμορφη, καθώς υπαγορεύεται από την τεχνική φύση και τον κοινωνικό ρόλο των μέσων· η δύναμη συλλογική παραγωγή του μαρξιστικού λόγου, η ρητή ή υπόρρητη έκφραση της ιδεολογικής ταυτότητας κάθε μέσου, το μεγάλο πλήθος και η διασπορά των ακροατηρίων, αλλά και η περιοδικότητα εκπομπής και λήψης μηνυμάτων, είναι οι κυριότερες συνιστώσες αυτής της πρώιμης μαζικής επικοινωνίας.

Σε αντιδιαστολή προς τις περισσότερες μορφές επικοινωνίας, όπου ο παραγωγός του λόγου είναι ένα πρόσωπο, ο μαρξιστικός λόγος υπό μελέτη εκπορεύεται από έναν πομπό πολυπρόσωπο και ιεραρχημένο.

Αυτό σημαίνει ότι ενυπόγραφα και ανυπόγραφα κείμενα που φαίνονται να ξεκινούν από τη γραφίδα ενός συντάκτη, στην πραγματικότητα ελέγχονται και πιθανόν τροποποιούνται από το επιτελείο του μέσου, είτε ως προς το περιεχόμενό τους, είτε ως προς το ύφος και την οργάνωσή τους. Έτσι, ο λόγος αυτός είναι στη βάση του πολυφωνικός· τόσο με την έννοια της διακειμενικότητας, καθώς το κείμενο τροφοδοτείται από άλλα κείμενα τεκμηρίωσης, όσο και με την έννοια της διαστρωμάτωσης, με τις τυχόν επανεγγραφές και παρεμβάσεις που έχει δεχθεί ως την τελική του μορφοποίηση.

Η ιδεολογική φόρτιση του μαρξιστικού λόγου διαμορφώνεται άλλοτε ως δηλωμένη προγραμματική πρόθεση των πιο μαχητικών κειμένων και άλλοτε ως φαινομενική αμεροληψία των κειμένων εκείνων που απευθύνονται σε ένα αδιαφοροποίητο κοινό. Η υπόρρητη έκφραση της ιδεολογίας κωδικοποιείται σε συγκεκριμένες γραμματικές και λεξικές επιλογές των συντακτών, όπως:

- Στη χρήση λόγιων λέξεων (όλεθρος, ανέλεγκτος, ολισθαίνω) οι οποίες θεωρείται ότι προσδίδουν έναν τόνο σοβαρότητας και εγκυρότητας στον λόγο.
- Στη χρήση ορολογίας (μονοπώλιο, κεφαλαιοκρατία, φιλελευθερισμός) η οποία υπαγορεύει την ιδέα του αυστηρού επιστημονικού και τεχνικού πνεύματος·
- Στη χρήση της ενεργητικής σύνταξης («ο στρατηγός Καρντένα διέταξε την εθνικοποίηση» αντί της παθητικής σύνταξης «ολοκληρώθηκε η εθνικοποίηση») η οποία αποκαλύπτει δρώντα πρόσωπα, υπεύθυνα για ευχάριστα ή δυσάρεστα γεγονότα.
- Στην εστίαση σε αξιολογικά επίθετα (λικβινταριστές, τροτσικιστές-συμβιβαστές, γκολοσοφικοί, μουντιστές-οπορτουμιστές) τα οποία εξυπηρετούν ιδιαίτερα τη διατύπωση κρίσεων και σχολίων.
- Στη διχαστική χρήση αντωνυμιών (η ομάδα του Εμείς ως έκφραση της ιδεολογικής συμπαράταξης απέναντι στην ομάδα του Αυτοί ως έκφραση του αντίπαλου συνασπισμού).
- Στις μεταφορές (ο αχόρταγος ιμπεριαλισμός, η σιδερένια γροθιά του φασισμού) και τις μετωνυμίες (οι Βερσαλλίες, η Διεθνής, ο Άξονας, το Μόναχο), καθιερωμένα εργαλεία μιας διεθνοποιημένης αργκό.
- Στην υποδηλωτική χρήση της στίξης (τα συνθήματα των «φτωχών», «αντιπλουτοκρατικών» (!) χωρών) και στο σκόπιμο παρατονισμό (εκείνο που διαρκεί είναι ΜΟΝΟ το προσωρινό).

Παράλληλα, στο παραδειγματικό επίπεδο του λόγου, και ιδιαίτερα στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας, ανάλογο ρόλο παίζουν ορισμένες αξιολογικές παραδοχές γύρω από συναισθηματικά φορτισμένες έννοιες όπως ο λαός, το έθνος, η οικογένεια, η παράδοση, η ιστορία, η δημοκρατία και η γλώσσα. Οι παραδοχές αυτές, αν και επίμαχες, συχνά εξυπακούονται, ώστε να προκύπτουν συμπεράσματα που το κοινό μπορεί να δεχτεί αδιαμαρτύρητα ή, τουλάχιστον, να κατανοήσει χωρίς να απαιτείται η λεπτομερής στήριξή τους με επιχειρήματα.

Το ακροατήριο του μαρξιστικού λόγου υπό μελέτη έχει μια φυσιγνωμία ασυνήθιστη σε άλλες περιστάσεις επικοινωνίας. Είναι γενικά πολυπληθές, όπως δηλώνει και ο φαινομενικά αθροιστικός, στην πραγματικότητα όμως βαθιά περιφρονητικός χαρακτηρισμός «μαζικό», ετερόκλητο, μεταβαλλόμενο σε αριθμό και σύνθεση, και ουσιαστικά άγνωστο ως προς την κοινωνική και δημογραφική του ταυτότητα στους συντάκτες των κειμένων. Στα μάτια των τελευταίων πρόκειται για πολλαπλά δυνητικά ακροατήρια, γεγονός που καθορίζει την οργάνωση του περιεχομένου και την υφολογική ποικιλία του λόγου. Ωστόσο, η ανάγνωση μίας εφημερίδας ή ενός περιοδικού είναι κανονικά μοναχική, δηλαδή υπεύθυνη πράξη, κάτι που σημαίνει ότι η προσδοκία των πολλαπλών ακροατηρίων είναι λειπή, αν δεν συνυπολογιστεί και η σκοπιά του αποδέκτη· η επιλογή ενός μέσου, η πρόσληψη και η ερμηνεία της ύλης του, είναι σε τελική ανάλυση προσωπική υπόθεση.

Ο μαρξιστικός λόγος βρίσκεται υποχρεωμένος να ακροβατεί ανάμεσα στο γραμμικό χρόνο των ιστορικών γεγονότων και το μυθικό χρόνο της περιοδολογίας του, παρακολουθεί την επικαιρότητα και συνδέεται με τις συνήθειες και τις προτιμήσεις που αναπτύσσει το κοινό για την ποιότητα, την ποσότητα και τη μορφή των πληροφοριών που δέχεται, ενώ παράλληλα διαμορφώνει νέες προσδοκίες και στερεοποιείται. Ο κατατεμαχισμός του χρόνου άλλοτε επιτρέπει το καταστάλαγμα των γεγονότων και άλλοτε επιτάσσει τον άμεσο, εν θερμώ σχολιασμό. Ο ασθμαίνων, ελλειπτικός και υποδηλωτικός, συνθηματολογικός και έντονα συναισθηματικός λόγος, σύμμετρος με τον ταχύτατα εκφερόμενο λόγο της καθημερινής συνομιλίας, εναλλάσσεται τότε με τον άνετο, πληθωρικό, επεξεργασμένο με προσοχή, λεπτομερειακό και αποδεικτικό λόγο της δοκιμιογραφίας.

Στο συνταγματικό επίπεδο, η περιοδικότητα του λόγου οδηγεί σε ορισμένα χαρακτηριστικά φαινόμενα, όπως:

- Στην αντιστροφή της σειράς Υποκείμενο-Ρήμα, που σε γλώσσες όπως η νέα ελληνική δεν είναι η πλέον αναμενόμενη και χρησιμοποιείται για να προβληθεί η καινούρια πληροφορία μιας πρότασης (Ηλθαν οι πόλεμοι οι βαλκανικοί του 1912-1913).
- Στην πρόταξη επιρρηματικών, που φέρνει στο προσκήνιο συστατικά της καινούργιας πληροφορίας, όπως ο χώρος ή ο χρόνος των συμβάντων (Προτού μιλήσουμε για το τι ζητούν οι οργανώσεις μας).
- Στην εκτεταμένη χρήση τροποποιητών (προσδιορισμών) πριν ή μετά την κεφαλή μιας ονοματικής φράσης (ουσιαστικό) και, μάλιστα, αξιολογικών επιθέτων που φορτίζουν συναισθηματικά τον λόγο (Καθαρή φαντασιοκοπία η θεωρία του νομιμόφρονος σοσιαλισμού).
- Στη χρήση της ενεργητικής σύνταξης που εναρμονίζεται με το προσωπικό, άμεσο και διεκδικητικό ύφος, το οποίο υιοθετείται κατεξοχήν στους τίτλους (Επιθυμούν οι διεθνιστές το σχίσμα;).
- Στην ονοματοποίηση, δηλαδή τη μετατροπή μιας ρηματικής φράσης σε ονοματική, όπου το ρήμα έχει αντικατασταθεί από ομόρριζο μεταβατικό ουσιαστικό (συγκεντρώνω πολιτικά → πολιτική συγκεντροποίηση), σύνταξη που επίσης χρησιμοποιείται ως στρατηγική υψηλού ύφους.
- Στις ελλειπτικές δομές (για παράδειγμα, η παράλειψη του άρθρου ή του ρήματος της πρότασης), που κυριαρχούν στους τίτλους (Χρεοκοπία των πατριωτικών ιδανικών) και καθιερώνουν ένα λόγο συνθηματολογικό και υπαινικτικό.

Στο επίπεδο του λεξιλογίου, η περιοδικότητα του λόγου οδηγεί σε άλλα χαρακτηριστικά φαινόμενα, όπως:

- Σε πλήθος νέων και ασυνήθιστων συνθέτων-ζευγών (σχέδιο-ουτοπία, Κάιν-Στάλιν, κράτος-ανέκδοτο).
- Σε πλήθος αξιολογικών επιθέτων που λειτουργούν ως ποιοτικά υπερθετικά (ανελέητος, πύρινος, αδιανόητος, σατανικός, εφιαλτικός).
- Στην προτίμηση των εκφραστικών κλισέ (Ένα βήμα πριν από..., υπάρχει άμεσος κίνδυνος να..., ραγδαίες εξελίξεις σε...).
- Στον εκτεταμένο δανεισμό ιδιαίτερα από τη γερμανική (δάνεια μεταφραστικά, όπως ιμπεριαλισμός, ή δάνεια αναφομοιώτα, όπως λούμπεν, gestalt).

- Στην επιμονή σε τεχνικό οικονομικό λεξιλόγιο (υποτίμηση, διολίσθηση, αποθέματα, μεταπτώσεις).
- Στις μεταφορές (η μολυσματική επαφή με τον καπιταλισμό, ανάχωμα στο κεφάλαιο, υψώνουμε τη σημαία της επανάστασης).
- Στη μίμηση της άτυπης καθημερινής γλώσσας (ορκιζόμαστε σε θεούς και δαίμονες ότι είμαστε εχθροί, όποιος υποστηρίζει την ομαδούλα του) αλλά και η πομπώδης γλώσσα (διατυπώνοντας αυτό το σύνθημα ως ένα ειλικρινές πολιτικό μήνυμα, το κύριο και θεμελιώδες καθήκον μας είναι να διευκολύνουμε την πολιτική ανάπτυξη).
- Σε ένα μεγάλο φάσμα λέξεων που εισάγουν παραθέματα ή αφηγήσεις (είπε, επανέλαβε, δήλωσε, ομολόγησε).

Πόση σχέση όμως έχουν τα παραπάνω *ποιοτικά χαρακτηριστικά* του μαρξιστικού λόγου με το λόγο του Marx;

Η *ποσοτική ανάλυση* επιβεβαιώνει ότι ο Marx και οι συνεχιστές του προσδιορίζουν τη συλλογικότητά τους με τους ίδιους *όρους συμμετοχής* (communism, socialism, international, party, union), *δραστηριοτήτων* (struggle, work, labour), *στόχων* (revolution, war, strike, govern, organise, move, fight, force, lead), *αξιών* (country, democracy, policy, develop, people) και *σχέσεων* (capital, bourgeois, proletariat, mass). Αυτό που διαφοροποιείται ωστόσο, είναι η *ιδεολογική λειτουργία της αλλοτρίωσης* στη μαρξιστική συλλογικότητα.

Θεωρούμε ότι η διαφοροποίηση πηγάζει από το γεγονός ότι ο Marx, σε αντίθεση με τους περισσότερους μαρξιστές που *χρησιμοποιούν* την εννοιολογία της αλλοτρίωσης *εργαλειακά, βιώνει την αλλοτρίωση σε προσωπικό, συναισθηματικό επίπεδο*.

Οι επιστολές του προς τον Engels κατά την περίοδο 1850-1863 αποκαλύπτουν τις δύο σημαντικότερες αιτίες εκδήλωσης της διάστασης αυτής: η *οικογενειακή ζωή των Marx* και η *ειρηνική εναλλακτική του χαρτιστικού κινήματος* (chartist movement).

Η περίοδος 1850-1863 καλύπτει το πρώτο διάστημα της εξορίας των Marx στο Λονδίνο και ξεκινά αμέσως μετά την προσωπική του μαρτυρία των αποτυχιών των journées de Juin στο Παρίσι του 1848 και τη δικαστική περιπέτεια για το έργο του στη Neue Rheinische Zeitung στην Κολωνία του 1849. Ολοκληρώνεται λίγο πριν οι Marx κληρονομήσουν τις καταθέσεις και την ακίνητη περιουσία του Wilhelm Wolff το 1864, οπότε και άλλαξε οριστικά η καθημερινότητα της οικογένειας σε μια πιο άνετη αστική ζωή.

Έχοντας σκόπιμα απαρνηθεί τις εγκόσμιες ανέσεις που του προσέφερε η ανατροφή του ίδιου και της γυναίκας του, προκειμένου να μη γεύεται τις «μικροπρεπείς, περιορισμένες, εγωιστικές χαρές» που θα τον επιβάρυναν στο πανανθρώπινο έργο του, ο Marx έρχεται καθημερινά αντιμέτωπος με το κόστος αυτών των θυσιών.

Μόνιμος χρεώστης μικρών και μεγάλων προμηθευτών της οικογένειας, ο Marx αναγκάζεται συστηματικά να επιστρατεύσει το βιομηχανικό κεφάλαιο του αστού φίλου του προκειμένου να επιλεύσει οικονομικά. Στα διάφορα ψυχοσωματικά συμπτώματα που ταλαιπωρούν το Marx και τη Jenny, έρχονται να προστεθούν μακρές περιόδους ασθενείας εξαιτίας των κακουχιών, των ανθυγιεινών συνθηκών διαβίωσης και του υποσιτισμού. Η οικογένεια χάνει συνολικά τέσσερα από τα παιδιά της σε αυτή την περίοδο, τον Guido (1850), την Franziska (1852), τον Edgar (1855) και ένα αβάπτιστο μωρό (1857) από διάφορες παθολογικές αιτίες.

Ο Marx εκμυστηρεύεται στον Engels τα έντονα προσωπικά συναισθήματα που τον διχάζουν ανάμεσα στην επιλογή που έκανε στα 17 του χρόνια και την αδυσώπητη πραγματικότητα της οικογενειακής ζωής του στο Λονδίνο 15 χρόνια αργότερα, σε συνδυασμό με την απαξίωση του συγγραφικού του έργου από εκδότες και αναγνώστες, που δεν αγοράζουν τα βιβλία του «ούτε για μια δεκάρα»:

(1851)

Full of moral indignation, she addresses me in the most insolent terms, declaring positively that she will protest any bill I draw on her. So when 21 April comes round I shall have to expect the very worst from a thoroughly incensed old Simon Bamberger. At the same time my wife was brought to bed on 28 March. Though the confinement was an easy one, she is now very ill in bed, the causes being domestic rather than physical. And thereby I have verbalement not a farthing in the house.

(1854)

Engels, once again I must come knocking at your door, much though I detest doing so, but compelled by pressure from without. I cannot draw my bills for a few weeks yet, since in consequence of some unpleasantness he has had with Bischoffsheim in this connection, Freiligrath is no longer drawing bills of less than £25. On the whole, too, this is preferable, for while the constant drawing of small sums may cover the dette flottante, the fixed debt increases. On top of that, I shall have to deduct £8 for Freund from the next bill since, under the present circumstances, my wife will need rather more care. The extraordinary means to which the family is wont to resort at times of crisis are again exhausted and, just as in the case of the Spanish Budget everything is in pawn.

(1855)

Dear Engels, from day to day I have put off sending you a bulletin because the ups and downs of the illness were such that I changed my opinion almost hourly. Latterly, however, the illness has assumed the character, hereditary in my family, of an abdominal consumption, and even the doctor seems to have given up hope. For the past week emotional stress has made my wife iller than ever before. As for myself, though my heart is bleeding and my head afire, I must, of course, maintain my composure.

The news of this new loss has revived in my wife such vivid memories of the death of our only little son that her state of mind does not permit of her writing to you just now. She is weeping and lamenting like a child. Consolation I will not venture to offer you since I myself am and shall remain inconsolable for the loss of a friend who was more dear to me personally than any other. Grief such as this cannot be alleviated, but only shared.

(1857)

While I was upstairs busy writing my last letter to you, my wife down below was besieged by hungry wolves all of whom used the pretext of the 'heavy times' to dun her for money which she had not got. Luckily £15 arrived from Germany a few days afterwards, thus enabling us to shift off the evil day for a week or a fortnight.

(1858)

The general unpleasantness has made a nervous wreck of my wife, because I have to waste most of my time running round in fruitless attempts to raise money, and partly because my abstract thinking - due rather, perhaps, to my being physically run down - is no longer a match for domestic miseries.

(1859)

But I have got to pursue my object through thick and thin and not allow bourgeois society to turn me into a money-making machine. Mr Cluss was over here last May. I happened to be staying with Engels in Manchester at the time. Cluss called on my wife and accepted an invitation for the following day; and who failed to put in an appearance? Why, Cluss! He disappeared from London and never showed his face again. Instead he sent my wife a scrawl to which embarrassment had given an uncouth tournure. He didn't turn up in Manchester either.

(1861)

My wife is now convalescing. Her illness resulted in my falling seriously ill myself; and, at present, I am suffering from inflammation of the liver. And a very nice New Year's gift too! Hitherto, the complaint has merely been chronic. Now it is becoming acute. This is the explanation for my silence.

This created a vast amount of trouble, as did raising enough money for me to get away at all. Have paid quite small sums on account to the most pressing creditors; in the case of others such as the grocer, I invoked the American crisis and obtained a respite, but only on condition that my wife paid weekly during my absence. In addition, she has to pay £2 in rates next week.

(1862)

The fellow has wasted my time and, what is more, the dolt opined that, since I was not engaged upon any business just now, but merely upon a theoretical work, I might just as well kill time with him! In order to keep up certain dehors vis-à-vis the fellow, my wife had to put in pawn everything that wasn't actually nailed or bolted down! Had I not been in this appalling position and vexed by the way this parvenu flaunted his money bags, he'd have amused me tremendously.

The idea of pouring out my misère to you again sickens me, but que faire? Every day my wife says she wishes she and the children were safely in their graves, and I really cannot blame her, for the humiliations, torments and alarms that one has to go through in such a situation are indeed indescribable.

I won't say anything about what, in London, is the truly parlous situation of being without a centime for 7 weeks - since for us it is a chronically recurring state of affairs. But from your own experience, you will at any rate know that, all the time, there are current expenses that have to be paid in cash. This has been done by putting back in pawn the stuff that had been redeemed at the end of April. But that source was exhausted weeks ago, so much so that, a week ago, my wife attempted to sell some books of mine in vain. I feel all the more sorry for the unfortunate children in that all this is happening during the Exhibition Season, when their friends are having fun, whereas they themselves live in dread lest someone should come and see them and realise what a mess they are in. For the rest, I myself, by the by, am working away hard and, strange to say, my grey matter is functioning better in the midst of the surrounding misère than it has done for years.

(1863)

The landlord had put a broker in my house, the butcher had protested a bill, coal and provisions were in short supply, and little Jenny was confined to bed. Generally, under such circumstances, my only recourse is cynicism. What particularly enraged me was the fact that my wife believed I had failed to give you an adequate account of the real state of affairs.

The waste of precious time and the keeping up of false appearances is as harmful to myself as it is to the children. Since then we have been through three weeks such as have at last induced my wife to fall in with a suggestion I had made long ago and which, for all the unpleasantness it involves, not only represents the only way out, but is also preferable to the life we have led for the past three years, the last one in particular.

Over and over again, I told my wife that the mess we were in was as nothing to me compared with the fact that these bourgeois pinpricks and her peculiar exasperation had, at such a moment, rendered me capable of assailing you with my private needs instead of trying to comfort you. Domestic peace was consequently much disrupted, and the poor woman had to suffer for something of which she was in fact innocent, for women are wont to ask for the impossible.

She did not, of course, have any inkling of what I had written, but a little reflection should have told her that something of the kind must be the result. Women are funny creatures, even those endowed with much intelligence.

Ο ιδιωτικός, προσωπικός λόγος του Marx που συναντούμε σε αυτές τις επιστολές, συνοδεύεται κατά το ίδιο χρονικό διάστημα από τη διαφοροποίηση του δημόσιου λόγου του, ο οποίος αποκτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά *κυνισμού* και *σκεπτικισμού* στα όρια αυτού που αργότερα ονομάστηκε *ρεβιζιονισμός*. Ο Marx αναθεωρεί πρώιμες απόψεις του στη βάση των αποτυχιών του εργατικού κινήματος του 1848-49 και επικεντρώνεται στην έννοια της *ιστορικής αναγκαιότητας* σε μία προσπάθεια να ερμηνεύσει την *ανθεκτικότητα του συστήματος απέναντι στην επαναστατική δράση*.

Hegel remarks somewhere that all great world-historic facts and personages appear, so to speak, twice. He forgot to add: the first time as tragedy, the second time as farce. Caussidiere for Danton, Louis Blanc for Robespierre. Precisely in such epochs of revolutionary crisis they anxiously conjure up the spirits of the past to their service, borrowing from them names, battle slogans, and costumes in order to present this new scene in world history in time-honored disguise and borrowed language.

Men make their own history, but they do not make it as they please; they do not make it under self-selected circumstances, but under circumstances existing already, given and transmitted from the past.

(Karl Marx, The Eighteenth Brumaire of Louis Napoleon, 1852)

Ο λόγος του περιέχει πλέον στοιχεία *αμφιβολίας* απέναντι σε ένοπλα κινήματα που, στην προσπάθειά τους να εκμεταλλευτούν ιδεολογικά το ένδοξο ιστορικό επαναστατικό παρελθόν του 1789, αναβίωσαν και την αντεπαναστατική του κατάληξη, με την ανάδειξη στην εξουσία του Napoleon III ως κακέκτυπο του Napoleon I. Υπήρχε λοιπόν *ειρηνική εναλλακτική* στην επαναστατική δράση;

Η καθημερινή επαφή του Marx με το *χαρτιστικό κίνημα*, στο οποίο ο Engels ήταν θετικά προσκείμενος από το 1845, μετά την εγκατάστασή του στο Λονδίνο, τον οδήγησε στο συμπέρασμα ότι υπήρχε κοινοβουλευτική εναλλακτική στην ένοπλη δικτατορία του προλεταριάτου, τουλάχιστον για τις πλέον προηγμένες - με όρους καπιταλισμού - χώρες της Ευρώπης.

Οι χαρτιστές θεωρούσαν ότι ο οικονομικός ταξικός αγώνας ενάντια στο κεφάλαιο δεν αρκούσε για να τους προστατέψει από τις νέες μορφές καταπίεσης και αυξανόμενης εκμετάλλευσης. Το καπιταλιστικό σύστημα είχε αποδείξει ότι οι νίκες επιτυγχάνονται με *πολιτική δράση* και κατάληψη της *κοινοβουλευτικής εξουσίας*. Η απάντηση έμοιαζε απλή: με την ψήφιση των αντιπροσώπων της, η νέα κοινοβουλευτική δύναμη θα μπορούσε να αξιοποιηθεί προς όφελος της εργατικής τάξης.

Το αίτημα για ένα *Λαϊκό Χάρτη* (Λαϊκό Σύνταγμα) έξι σημείων που θα δημιουργούσε τις δημοκρατικές συνθήκες εκλογής των εργατικών εκπροσώπων στο κοινοβούλιο, έδωσε στο κίνημα το όνομά του:

- 1 Γενικό εκλογικό δικαίωμα για όλους τους άντρες από το 21ο έτος της ηλικίας τους (στο πρώτο σχέδιο του Χάρτη, είχε προβλεφθεί και το εκλογικό δικαίωμα των γυναικών, το οποίο αναρέθηκε κατά τη διάρκεια της συζήτησης που ακολούθησε).
- 2 Μυστική ψηφοφορία (εφαρμόστηκε το 1872).
- 3 Πληρωμή επιδομάτων στους βουλευτές, ώστε να δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής απόρων εργατών στις εργασίες του κοινοβουλίου (εφαρμόστηκε το 1911).
- 4 Κατάργηση του κριτηρίου έγγειας ιδιοκτησίας για τους βουλευτές, το οποίο όριζε ως εκλέξιμους μόνο τους υποψήφιους που κατείχαν γαίες αξίας 300 λιρών (το 1918 καταργήθηκε κάθε κριτήριο ιδιοκτησίας στο αγγλικό εκλογικό δίκαιο).

- 5 Καταμερισμός σε όμοιες εκλογικές περιφέρειες, καθώς υπήρχαν εκλογικές περιφέρειες με ελάχιστους ή καθόλου κατοίκους - οι επονομαζόμενες σάπιες περιφέρειες (rotten boroughs) - οι οποίες ωστόσο μπορούσαν να εκλέξουν τον ίδιο αριθμό βουλευτών με τις πλέον πυκνοκατοικημένες εργατικές συνοικίες του Λονδίνου (το αίτημα αυτό έγινε πράξη σταδιακά από το 1885 μέχρι το 1915).
- 6 Ετήσιες βουλευτικές εκλογές (αυτό το μη ρεαλιστικό αίτημα δεν μπόρεσε ποτέ να πραγματοποιηθεί).

«Αυτά τα έξι σημεία, που περιορίζονται όλα στη σύνθεση της Κάτω Βουλής μπορεί να μοιάζουν αθώα, αλλά ωστόσο αρκούν για να συντρίψουν το αγγλικό Σύνταγμα με τη Βασίλισσα και την Άνω Βουλή μαζί.» (Engels, Condition of the Working Class in England, 1845)

Για το αναλυτικό πνεύμα του Marx, οι μελλοντικές δημοκρατικές επιτυχίες του κινήματος ήταν θέμα χρόνου και η σύμπραξη του μία *ιστορική επιταγή*. Ταυτόχρονα όμως με τον *ενθουσιασμό της ειρηνικής εναλλακτικής*, εκφράζεται η *αίσθηση της προδοσίας* προς τις αρχές του ένοπλου αγώνα που οδήγησαν στα γεγονότα του 1848-49.

(Karl Marx, άρθρο στην εφημερίδα The New York Tribune, 1852)

The Chartist Movement

While the Tories, the Whigs, the Peelites—in fact, all the parties we have hitherto commented upon—belong more or less to the past, the Free Traders (the men of the Manchester School, the Parliamentary and financial reformers) are the official representatives of modern English society, the representatives of that England which rules the market of the world. They represent the party of the self-conscious bourgeoisie, of industrial capital striving to make available its social power as a political power as well, and to eradicate the last arrogant remnants of feudal society. This party is led on by the most active and most energetic portion of the English bourgeoisie—the manufacturers.

What they demand is the complete and undisguised ascendancy of the bourgeoisie, the open, official subjection of society at large under the laws of modern bourgeois production, and under the rule of those men who are the directors of that production. By Free Trade they mean the unfettered movement of capital, freed from all political, national and religious shackles. The soil is to be a marketable commodity, and the exploitation of the soil is to be carried on according to the common commercial laws. There are to be manufactures of food as well as manufactures of twist and cottons, but no longer any lords of the land.

There are, in short, not to be tolerated any political or social restrictions, regulations or monopolies, unless they proceed from "the eternal laws of political economy," that is, from the conditions under which capital produces and distributes. The struggle of this party against the old English institutions, products of a superannuated, an evanescent stage of social development, is resumed in the watchword: Produce as cheap as you can, and do away with all the faux frais of production (with all superfluous, unnecessary expenses in production). And this watchword is addressed not only to the private individual, but to the nation at large principally.

Royalty, with its "barbarous splendours," its court, its Civil List and its flunkeys—what else does it belong to but to the faux frais of production? The nation can produce and exchange without royalty; away with the crown. The sinecures of the nobility, the House of Lords? faux frais of production. The large standing army? faux frais of production. The Colonies? faux frais of production. The State church, with its riches, the spoils of plunder or of mendicity? faux frais of production. Let parsons compete freely with each other, and everyone pay them according to his own wants. The whole circumstantial routine of English law, with its Court of Chancery? faux frais of production. National wars? faux frais of production. England can exploit foreign nations more cheaply while at peace with them.

You see, to these champions of the British bourgeoisie, to the men of the Manchester School, every institution of old England appears in the light of a piece of machinery as costly as it is useless, and which fulfils no other purpose but to prevent the nation from producing the greatest possible quantity at the least possible expense and to exchange its products in freedom. Necessarily their last word is the bourgeois republic, in which free competition rules supreme in all spheres of life; in which there remains altogether that minimum only of government which is indispensable for the administration, internally and externally, of the common class-interest and business of the bourgeoisie, and where this minimum of government is as soberly, as economically, organised as possible. Such a party in other countries would be called democratic.

But it is necessarily revolutionary, and the complete annihilation of Old England as an aristocratic country is the end which it follows up with more or less consciousness. Its nearest object, however, is the attainment of a Parliamentary reform which should transfer to its hands the legislative power necessary for such a revolution.

But the British bourgeois are not excitable Frenchmen. When they intend to carry a Parliamentary reform they will not make a Revolution of February. On the contrary. Having obtained, in 1846, a grand victory over the landed aristocracy by the repeal of the Corn Laws, they were satisfied with following up the material advantages of this victory, while they neglected to draw the necessary political and economical conclusions from it, and thus enabled the Whigs to reinstate themselves into their hereditary monopoly of government.

During all the time from 1846 to 1852, they exposed themselves to ridicule by their battle-cry—broad principles and practical (read small) measures. And why all this? Because in every violent movement they are obliged to appeal to the working class. And if the aristocracy is their vanishing opponent, the working class is their arising enemy. They prefer to compromise with their vanishing opponent rather than to strengthen the arising enemy, to whom the future belongs, by concessions of more than apparent importance. Therefore, they strive to avoid every forcible collision with the aristocracy; but historical necessity and the Tories press them onwards. They cannot avoid fulfilling their mission, battering to pieces Old England, the England of the past, and the very moment when they will have conquered exclusive political dominion, when political dominion and economical supremacy will be united in the same hands, when, therefore, the struggle against capital will no longer be distinct from the struggle against the existing government—from that very moment will date the social revolution of England.

We now come to the Chartists, the politically active portion of the British working class. The six points of the Charter which they contend for contain nothing but the demand of universal suffrage and of the conditions without which universal suffrage would be illusory for the working class: such as the ballot, payment of members, annual general elections. But universal suffrage is the equivalent for political power for the working class of England, where the proletariat form the large majority of the population, where, in a long, though underground civil war, it has gained a clear consciousness of its position as a class, and where even the rural districts know no longer any peasants, but landlords, industrial capitalists (farmers) and hired labourers. The carrying of universal suffrage in England would, therefore, be a far more socialistic measure than anything which has been honoured with that name on the Continent.

Its inevitable result here, is the political supremacy of the working class.

I shall report, on another occasion, on the revival and reorganisation of the Chartist Party. For the present I have only to treat of the recent election.

To be a voter for the British Parliament, a man must occupy, in the Boroughs, a house rated at £10 to the poor's rate, and, in the counties he must be a freeholder to the annual amount of 40 shillings or a leaseholder to the amount of £50. From this statement alone it follows that the Chartists could take, officially, but little part in the electoral battle just concluded. In order to explain the actual part they took in it, I must recall to mind a peculiarity of the British electoral system: Nomination day and Declaration day! Show of hands and Poll!

When the candidates have made their appearance on the day of election, and have publicly harangued the people, they are elected, in the first instance, by the show of hands, and every hand has the right to be raised, the hand of the non-electors as well as that of the electors. For whomsoever the majority of the hands are raised, that person is declared by the returning officer to be (provisionally) elected by show of hands. But now the medal shows its reverse.

The election by show of hands was a mere ceremony, an act of formal politeness toward the "sovereign people," and the politeness ceases as soon as privilege is menaced. For if the show of hands does not return the candidates of the privileged electors, these candidates demand a poll; only the privileged electors can take part in the poll, and whosoever has there the majority of votes is declared duly elected. The first election, by show of hands, is a show satisfaction allowed, for a moment, to public opinion, in order to convince it, the next moment, the more strikingly of its impotency.

It might appear that this election by show of hands, this dangerous formality, had been invented in order to ridicule universal suffrage, and to enjoy some little aristocratic fun at the expense of the "rabble" (expression of Major Beresford, Secretary of War). But this would be a delusion, and the old usage, common originally to all Teutonic nations, could drag itself traditionally down to the nineteenth century, because it gave to the British class Parliament, cheaply and without danger, an appearance of popularity.

The ruling classes drew from this usage the satisfaction that the mass of the people took part, with more or less passion, in their sectional interests as its national interests. And it was only since the bourgeoisie took an independent station at the side of the two official parties, the Whigs and the Tories, that the working masses stood up, on the nomination days in their own name. But in no former year has the contrast of show of hands and poll, of Nomination day and Declaration day, been so serious, so well-defined by opposed principles, so threatening, so general, upon the whole surface of the country as in this last election of 1852.

And what a contrast! It was sufficient to be named by show of hands in order to be beaten at the poll. It was sufficient to have had the majority at a poll, in order to be saluted, by the people, with rotten apples and brick-bats.

The duly elected members of Parliament, before all, had a great deal to do, in order to keep their own parliamentary bodily-selves in safety. On one side the majority of the people, on the other the twelfth-part of the whole population, and the fifth-part of the sum total of the male adult inhabitants of the country. On one side enthusiasm, on the other side bribery. On one side parties disowning their own distinctive signs, Liberals pleading the conservatism, Conservatives proclaiming the liberalism of their views; on the other, the people, proclaiming their presence and pleading their own cause. On one side a worn-out engine which, turning incessantly in its vicious circle, is never able to move a single step forward, and the impotent process of friction by which all the official parties gradually grind each other into dust; on the other, the advancing mass of the nation, threatening to blow up the vicious circle and to destroy the official engine.

I shall not follow up, over all the surface of the country, this contrast between nomination and poll, of the threatening electoral demonstration of the working class, and the timid electioneering manoeuvres of the ruling classes. I take one borough from the mass, where the contrast is concentrated in a focus: the Halifax Election. Here the opposing candidates were: Edwards (Tory), Sir Charles Wood (late Whig Chancellor of the Exchequer, brother-in-law to Earl Grey), Frank Crossley (Manchester man), and finally Ernest Jones, the most talented, consistent and energetic representative of Chartism.

Halifax being a manufacturing town, the Tory had little chance. The Manchester man, Crossley, was leagued with the Whigs. The serious struggle, then, lay only between Wood and Jones; between the Whig and the Chartist.

Sir Charles Wood made a speech about half-an-hour, perfectly inaudible at the commencement, and during its latter half, to the disapprobation of the immense multitude. His speech, as reported by the reporter, who sat close to him, was merely a recapitulation of the Free Trade measures passed, and an attack on Lord Derby's government, and a laudation of "the unexampled prosperity of the country and the people"! ("Hear, hear.") He did not propound one single new measure of reform, and but faintly, in very few words, hinted at Lord John Russell's bill for the franchise.

I give a more extensive abstract of Ernest Jones's speech, as you will not find it in any of the great London ruling-class papers. Ernest Jones, who was received with immense enthusiasm, then spoke as follows:—

"Electors and non-electors, you have met upon a great and solemn festival. To-day the Constitution recognises universal suffrage in theory that it may, perhaps, deny it in practice on the morrow. To-day the representatives of two systems stand before you, and you have to decide beneath which you shall be ruled for seven years. Seven years—a little life! I summon you to pause upon the threshold of those seven years; to-day they shall pass slowly and calmly in review before you; to-day decide, you 20,000 men! that perhaps five hundred may undo your will to-morrow. ("Hear, hear.")

"I say the representatives of two systems stand before you. Whig, Tory and moneymongers are on my left, it is true; but they are all as one. The moneymonger says, buy cheap and sell dear. The Tory says, buy dear, sell dearer. Both are the same for labour. But the former system is in the ascendant, and pauperism rankles at its root. That system is based on foreign competition. Now, I assert, that under the buy cheap and sell dear principle, brought to bear on foreign competition, the ruin of the working and small trading classes must go on. Why? Labour is the creator of all wealth. A man must work before a grain is grown, or a yard is woven. But there is no self-employment for the working man in this country. Labour is a hired commodity—labour is a thing in the market that is bought and sold; consequently, as labour creates all wealth, labour is the first thing bought—'Buy cheap, buy cheap! Labour is bought in the cheapest market. But now comes the next: 'Sell dear, sell dear!' Sell what? Labour's produce. To whom?—to the foreigner—aye! and to the labourer himself—for labour, not being self-employed, the labourer is NOT the partaker of the first-fruits of his toil.

"'Buy cheap, sell dear.' How do you like it? 'Buy cheap, sell dear.' Buy the working man's labour cheaply and sell back to that very working man the produce of his own labour dear! The principle of inherent loss is in the bargain.

The employer buys the labour cheap—he sells, and on the sale he must make a profit; he sells to the working man himself—and thus every bargain between employer and the employed is a deliberate cheat on the part of the employer. Thus labour has to sink through eternal loss, that capital may rise through lasting fraud.

"But the system stops not here. This is brought to bear on foreign competition—which means, we must ruin the trade of other countries, as we have ruined the labour of our own. How does it work? The high-taxed country has to undersell the low-taxed. Competition abroad is constantly increasing—consequently cheapness must increase constantly also. Therefore, wages in England must keep constantly falling. And how do they effect the fall? By surplus labour. And how do they obtain the surplus labour? By monopoly of the land which drives more hands than are wanted into the factory. By monopoly of machinery which drives those hands into the street—by woman labour which drives the man from the shuttle—by child labour which drives the women from the loom. Then planting their foot upon that living base of surplus they press its aching heart beneath their heel and cry—'Starvation. Who will work? A half-loaf is better than no bread at all'—and the writhing mass grasps greedily at their terms. (Loud cries of "Hear, hear.")

"Such is the system for the working man. But, electors! how does it operate on you? How does it affect home trade, the shopkeeper, poor's rate and taxation? For every increase of competition abroad, there must be an increase of cheapness at home. Every increase of cheapness in labour is based on increase of labour surplus, and this surplus is obtained by an increase of machinery. I repeat, how does this operate on you? The Manchester Liberal on my left establishes a new patent and throws three hundred men as a surplus in the streets. Shopkeepers! Three hundred customers less. Ratepayers! Three hundred paupers more! (Loud cheers.)

"But, mark me. The evil stops not there. These three hundred men operate first to bring down the wages of those who remain at work in their own trade. The employer says: 'Now I reduce your wages.' The men demur. Then he adds: 'Do you see these three hundred men who have just walked out you may change places if you like, they are sighing to come in on any terms, for they are starving.' The men feel it, and are crushed. Oh! you Manchester Liberal! Pharisee of politics! Those men are listening—have I got you now?

"But the evil stops not yet. Those men, driven from their own trade, seek employment in others when they swell the surplus and bring wages down. The low-paid trades of to-day were the high paid once—and the high-paid of to-day will be the low-paid soon.

Thus the purchasing power of the working classes is diminished every day, and with it dies home trade. Mark it, shopkeepers, your customers grow poorer and your profits less, while your paupers grow more numerous and your poor's rates and your taxes rise. Your receipts are smaller, your expenditure is more large. You get less and pay more. How do you like the system? On you the rich manufacturer and landlord throws the weight of poor's rate and taxation. Men of the middle class! You are the tax-paying machine of the rich. They create the poverty that creates their riches, and they make you pay for the poverty they have created. The landlord escapes it by privilege, the manufacturer by repaying himself out of the wages of his men, and that reacts on you. How do you like the system?

"Well, that is the system upheld by the gentlemen on my left. What then do I propose? I have shown the wrong. That is something. But I do more. I stand here to show the right, and prove it so." (Loud cheers.)

Ernest Jones then went on to expose his own views on political and economical reform, and continued as follows:—

"Electors and non-electors! I have now brought before you some of the social and political measures, the immediate adoption of which I advocate now, as I did in 1847. But, because I tried to extend YOUR liberties, MINE were curtailed. ('Hear, hear:') Because I tried to rear the temple of freedom for you all, I was thrown into the cell of a felon's jail; and there, on my left, sits one of my chief jailers. (Loud and continued groans, directed towards the left.) Because I tried to give voice to truth, I was condemned to silence. For two years and one week he cast me into a prison in solitary confinement on the silent system, without pen, ink or paper, but oakum picking as a substitute. Ah! (turning to Sir Charles Wood), it was your turn for two years and one week; it is mine this day. I summon the angel of retribution from the heart of every Englishman here present. (An immense burst of applause.) Hark! You feel the fanning of his wings in the breath of this vast multitude. (Renewed cheering, long continued.) You may say this is not a public question. But it is. ("Hear, hear.") It is a public question, for the man who cannot feel for the wife of the prisoner, will not feel for the wife of the working man. He who will not feel for the children of the captive, will not feel for the children of the labour slave. ("Hear, hear," and cheers.) His past life proves it, his promise of to-day does not contradict it. Who voted for Irish coercion, the gagging bill and tampering with the Irish Press? The Whig—there he sits; turn him out! Who voted fifteen times against Hume's motion for the franchise; Locke King's on the counties; Ewart's for short Parliaments; and Berkeley's for the ballot? The Whig—there he sits; turn him out! Who voted against the release of Frost, Williams and Jones? The Whig—there he sits; turn him out!

Who voted against reducing the Duke of Cambridge's salary of £12,000, against all reductions in the army and navy; against the repeal of the window tax, and forty-eight times against every other reduction of taxation, his own salary included? The Whig—there he sits; turn him out! Who voted against the repeal of the paper duty, the advertisement duty, and the taxes on knowledge? The Whig—there he sits; turn him out! Who voted for the batches of new bishops, vicar rare, the Maynooth grant, against its reduction and against absolving dissenters from paying Church rates? The Whig—there he sits; turn him out! Who voted against all inquiry into the adulteration of food? The Whig—there he sits; turn him out! Who voted against lowering the duty on sugar, and repealing the tax on malt? The Whig—there he sits; turn him out! Who voted against shortening the nightwork of bakers, against inquiry into the condition of frame-work knitters, against medical inspectors of workhouses, against preventing little children from working before six in the morning, against parish relief for pregnant women of the poor and against the Ten Hours Bill? The Whig—there he sits; turn him out! Turn him out in the name of humanity and of God! Men of Halifax! Men of England! The two systems are before you. Now judge and choose!"

It is impossible to describe the enthusiasm kindled by this speech, and especially at the close; the voice of the vast multitude, held in breathless suspense during each paragraph, came at each pause like the thunder of a returning wave, in execration of the representative of Whiggery and class-rule. Altogether it was a scene that will long be unforgotten. On the show of hands being taken, very few and those chiefly of the hired or intimidated, were held up for Sir C. Wood; but almost everyone present raised both hands for Ernest Jones, amidst cheering and enthusiasm it would be impossible to describe.

The Mayor declared Mr. Ernest Jones and Mr. Henry Edwards to be elected by show of hands. Sir. C. Wood and Mr. Crossley then demanded a poll.

What Jones had predicted took place; he was nominated by 20,000 votes; but the Whig (Sir Charles Wood) and the Manchester man (Crossley) were elected by 500 votes.

(Karl Marx, Γράμμα στον Engels, 1856)

The day before yesterday a little banquet took place to celebrate the anniversary of The People's Paper. On this occasion, the times seeming to require it, I accepted the invitation, the more so since I alone of the whole emigration was invited, and the first toast also fell to me. I was asked to propose one to the souveraineté du prolétariat dans tous les pays. So I made a short speech in English, which, however, I shall not allow to appear in print. The end I sought has been achieved. Mr Talandier, who had to pay 2/6d for his ticket, is now convinced, like the rest of the French and other émigré crews, that we are the Chartists' only intimate allies and that, though we may hold aloof from public demonstrations and leave it to the Frenchmen to flirt openly with Chartism, it is always in our power to resume the position already allotted to us by history.

As for us, the worst of it is that, looming in the future, I see something that looks like 'high treason'. Whether we are forced into the same kind of position as the Mainz Clubbists in the old revolution will largely depend on the tournure things take in Berlin. Ça sera dur. We, who are so enlightened about our good frères from across the Rhine! The whole thing in Germany will depend on whether it is possible to back the Proletarian revolution by some second edition of the Peasants war. In which case the affair should go swimmingly.

Ωστόσο, η πρόσκαιρη αποτυχία των χαρτιστών στις επιδιώξεις τους έως το 1864, που οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στις εσωτερικές διαμάχες του κινήματος που άγγιξε τη διάλυση, καθώς και η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Marx κατά την ίδια περίοδο, άλλαξαν δραματικά τον τρόπο εκδήλωσης της εσωτερικής του διαμάχης. Δεν θα αναθεωρούσε παρά μονάχα στα τελευταία χρόνια της ζωής του, έπειτα από τις πρώτες επιτυχίες του κινήματος.

Για το 1864 και την επόμενη δεκαετία όμως, ο Marx στρατεύεται εκ νέου, ιδρύοντας και υποστηρίζοντας τη Διεθνή Εργατική Ένωση ως βάση πολιτικής δράσης και δική του οδό διαφυγής από την «απραξία των προαστίων». Ο δημόσιος λόγος του ριζοσπαστικοποιείται. Ο Marx γίνεται μαρξιστής.

7.3 Το μαρξιστικό ιδεολόγημα της αλλοτρίωσης

Σύμφωνα με τον Feuerbach, το μόνο που χωρίζει τις υποθέσεις ενός φιλοσόφου από το φως της πραγματικότητας, είναι η *στροφή της ματιάς του από τον εσωτερικό του κόσμο στον εξωτερικό*. Ο Marx βασίστηκε στην θεώρηση αυτή, διατυπώνοντας την αλλοτρίωση του ανθρώπου ως μια *απρόσωπη κοινωνική διεργασία*. Πραγματικά, η φιλοσοφία του Marx μπορεί να θεωρηθεί υπό αυτό το πρίσμα ως αντιστροφή της φιλοσοφίας του Hegel. Σε γενικές γραμμές, η σχέση μεταξύ τους μπορεί να περιγραφεί ως εξής: ο Hegel αναπαριστά το σύμπαν ως υποκειμενική διεργασία· ο Marx, ανατρέποντας αυτό το σύστημα, καταλήγει να αναπαριστά μία υποκειμενική διεργασία ως σύμπαν, τον κοινωνικό κόσμο.

Έχοντας φτάσει σε αυτό το σημείο, ο Marx υποστήριξε ότι είχε προχωρήσει πέρα από τη φιλοσοφία. Ωστόσο, προς ποιά κατεύθυνση είχε προχωρήσει; Ο Marx ισχυρίστηκε ότι πέτυχε την απόλυτη απεικόνιση της πραγματικότητας και, για το λόγο αυτό, η δική του καταγραφή διατυπώθηκε με όρους θετικών επιστημών. Είναι γεγονός ότι ο Marx συνέλαβε κάτι αληθινό. Δεν μπορεί να εξηγηθεί διαφορετικά η ευρύτατη επιρροή που άσκησε και ασκεί, ούτε η ευλάβεια με την οποία τον μελετούν ακόμη και οι αναθεωρητικοί οπαδοί του. Ωστόσο, η πραγματικότητα που συνέλαβε και απεικόνισε ο Marx ήταν μία *εσωτερική πραγματικότητα*.

Οι δυνάμεις που αναγνώρισε ήταν υποκειμενικές δυνάμεις, δυνάμεις της *ανθρώπινης αλλοτρίωσης*. Στο βαθμό που αυτή η εσφαλμένη αντίληψη καθόρισε τη σκέψη του, ο Marx προχώρησε πέρα από τη φιλοσοφία, στο μύθο· καθώς το κύριο χαρακτηριστικό της *μυθικής σκέψης* είναι η βίωση και η απεικόνιση του *εσωτερικού δράματος του ανθρώπου σαν γεγονός του έξω κόσμου*.

Σε μια αποφασιστική στιγμή της σύγχρονης ιστορίας λοιπόν, ο Marx πραγματοποίησε τη μετάβαση στο μυθικό τρόπο σκέψης. Η υποκειμενική διεργασία της *Entfremdungsgeschichte* ενσωματώθηκε σε μια εικόνα της κοινωνίας, με το Marx να επεξεργάζεται στη συνέχεια την υλιστική αντίληψη της ιστορίας, ως το *δογματικό περίβλημα ενός μυθικού αφηγήματος* στο οποίο ο δυϊσμός των αλληλοσυγκρουόμενων δυνάμεων της αλλοτρίωσης προσεγγίζεται σαν δυϊσμός κοινωνικών δυνάμεων, μια ταξική πάλη στην κοινωνία, ένας ανελέητος πόλεμος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου.

Για τη σύλληψη αυτού του *ιδεολογήματος*, ο Marx είχε ως εφελτήριο την κοινωνία των πολιτών του Hegel αποτελούμενη από εγωιστικά ανθρώπινα όντα σε διαρκή ανταγωνισμό. Στη συνέχεια, αναζήτησε την ανατομία της κοινωνίας των πολιτών στην πολιτική οικονομία, αλλά η ανατομία της πολιτικής οικονομίας, με τη σειρά της, συμυκνώθηκε στην ιδέα της *πολιτικοοικονομικής αλλοτρίωσης*. Η αλλοτριωμένη ανθρωπότητα χωρίστηκε από τον Marx σε δύο μεγάλες κατηγορίες ανθρώπων, των εργαζομένων και των κεφαλαιούχων, ενώ η *αλλοτριωμένη εργασία* απεικονίστηκε σαν κοινωνικό έργο ζωής, την παραγωγική δύναμη του οποίου ενσαρκώνουν οι εργαζόμενοι, προς όφελος και αδιάκοπη αύξηση του κεφαλαίου των κεφαλαιούχων.

Στο Κεφάλαιο, ο Marx εξελίσσει το παραπάνω ιδεολόγημα με την ενοποίηση των κεφαλαιούχων και των εργαζομένων σε δύο *αντιμαχόμενες συλλογικότητες*, οι οποίες *προσωποποιούν* την αέναη μάχη του κεφαλαίου με την εργασία. Αναδύεται έτσι ο μυθικός *Ερμάρης* της ταξικής κοινωνίας, αποτελούμενος από δύο αντιμαχόμενους ταξικούς εαυτούς: τον άπληστο, δεσποτικό, εκμεταλλευτή, φαύλο, βρικόλακα εαυτό του Κεφαλαίου (*Kapitalseele*) από τη μία πλευρά, και τον εκμεταλλευμένο, βασανισμένο, δούλο, παραγωγικό αλλά επαναστατικό συνάμα εαυτό της Εργασίας από την άλλη.

Ο Marx έχει διαλέξει πλευρά σε αυτή την αναμέτρηση, καθώς ειρωνεύεται τη συλλογική προσωπικότητα του Κεφαλαίου, απευθυνόμενος σε αυτή ως Κύριε Κεφάλαιο (*Monsieur Capital*) ή Άρχοντά μου Κεφάλαιο (*My Lord Capital*). Στη συλλογική προσωπικότητα της Εργασίας απευθύνεται ως Συλλογικό Εργαζόμενο (*Gesamtarbeiter*): αποτελείται από το σύνολο του εργατικού δυναμικού της κοινωνίας, με τον κάθε εργαζόμενο να είναι όργανο του Συλλογικού Εργαζόμενου.

Το ιδεολόγημα παίρνει ζωή στο έργο του Marx με την προβολή του εσωτερικού δράματος ως κοινωνικό δράμα. Οι *dramatis personae* είναι ο *Άρχοντας Κεφάλαιο* και ο *Συλλογικός Εργαζόμενος*. Αυτοί είναι και οι μόνοι πρωταγωνιστές στο κοινωνικό σύμπαν του Marx. Η κοινωνική σκηνή είναι μια αρένα, στο χώμα της οποίας η συλλογική προσωπικότητα του Κεφαλαίου και η συλλογική προσωπικότητα της Εργασίας δίνουν μάχη γύρω από ζητήματα όπως η διάρκεια της εργάσιμης ημέρας.

Ο Άρχοντας Κεφάλαιο διψά για το ζεστό αίμα των εργαζομένων. Έχει μία ακόρεστη επιθυμία να το ρουφήξει μέχρι την τελευταία του ρανίδα. Δεν υπάρχει τίποτα που να τον εμποδίζει να αντλήσει λίγη ακόμη από την ενέργεια του Συλλογικού Εργαζόμενου, μέσα στην ασταμάτητη επεκτατική ορμή του.

Αλλά ο Άρχοντας Κεφάλαιο υπονομεύει το σκοπό του: «φανατικά προσηλωμένος στο κυνήγι του κέρδους, οδηγεί ακατάπαυστα τους εργαζόμενους στην παραγωγή για την παραγωγή, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη της κοινωνικής παραγωγικότητας και τη δημιουργία των κατάλληλων υλικών συνθηκών παραγωγής που αποτελούν το έναυσμα για την άνθιση μίας ανθρώπινης κοινωνίας υψηλότερου τύπου, θεμελιώδης αρχή της οποίας είναι η πλήρης και ελεύθερη ανάπτυξη του κάθε ατόμου.» (Karl Marx)

Με την αδιάκοπη παραγωγή, υπό τον αδυσώπητο καταναγκασμό του Άρχοντα Κεφαλαίου να κυνηγά την υπεραξία, ο Συλλογικός Εργαζόμενος καταβαραθρώνεται ολοένα και βαθύτερα σε μια άβυσσο δυστυχίας, σύμφωνα με τον απόλυτο γενικό νόμο της συσσώρευσης κεφαλαίου, που διατυπώνεται ως εξής: «η συσσώρευση του πλούτου στον ένα πόλο της κοινωνίας συνεπάγεται την ταυτόχρονη συσσώρευση της φτώχειας, του μαρτυρίου της εργασίας, της δουλείας, της άγνοιας, της αποκτήνωσης και της ηθικής αποδόμησης στον αντίθετο πόλο - όπου κατοικεί η τάξη που παράγει το δικό της προϊόν, με τη μορφή κεφαλαίου.» (Karl Marx)

Το σημείο καμπής του αφηγήματος προσεγγίζεται όταν η αυθαιρεσία του Κεφαλαίου καταστεί πλέον απολύτως αφόρητη. Τότε έρχεται η ώρα να σημάνει τελεσίδικα το τέλος της ιδιοκτησίας· ο Συλλογικός Εργαζόμενος αρπάζει τον ξένο πλούτο από τα χέρια του Άρχοντα Κεφαλαίου, το τέρας νικάται και όλες οι εχθροπραξίες σταματούν. Απελευθερωμένη από την επεκτατική ορμή του Κεφαλαίου, η Εργασία παύει να είναι Εργασία και μετατρέπεται σε αυθόρμητη ανθρώπινη παραγωγική ζωή. Ο ιστορικός κόσμος του Κεφαλαίου και της Εργασίας μεταμορφώνεται, στο happy end, σε έναν κόσμο που δεν γνωρίζει ούτε κεφάλαιο ούτε εργασία, έναν κόσμο πλήρους και ελεύθερης ανάπτυξης για κάθε άτομο.

Αυτό είναι το μαρξιστικό αφήγημα του πολέμου της Εργασίας με το Κεφάλαιο.

Πρόκειται για ένα ηθοπλαστικό ιδεολόγημα, ένα αφήγημα καλού και κακού, μία εξιστόρηση του αγώνα μεταξύ των προοδευτικών και των καταστροφικών δυνάμεων για την κατοχή του κόσμου. Η θεματολογία του αφορά στον εσωτερικό διχασμό του ανθρώπου, την αλλοτρίωσή του υπό την τυραννία της απληστίας και την τελική χειραφέτηση του ίδιου και της παραγωγικής του δραστηριότητας, με την κατάργηση της ιδιοκτησίας.

Είναι εύκολα κατανοητό υπό αυτό το πρίσμα γιατί ο Marx απέρριπτε το σύνθημα της δίκαιης κατανομής ως παρωχημένο, ενώ δεν μπορούσε να δεχτεί ότι οι κοινωνικοί αγώνες μαίνονται με σκοπό την απονομή κάποιας μορφής δικαιοσύνης στην κατανομή του πλούτου. Ο όρος δικαιοσύνη συνυποδηλώνει μία νόμιμη ισορροπία, την οριοθέτηση αμοιβαίων απαιτήσεων, μία συμβιβαστική λύση. Αυτή η ιδέα φάνταζε εντελώς ανεφάρμοστη στον εμπόλεμο κόσμο του μαρξιστικού αφηγήματος.

Είναι απόλυτα φυσικό επομένως να βρίσκει ο Marx γελοία τα σοσιαλιστικά συνθήματα της εποχής του («ένα δίκαιο μεροκάματο, για μια δίκαιη εργάσιμη ημέρα») και να διακωμωδεί την έννοια της δικαιοσύνης. Ο Marx επέμενε ότι ο αγώνας μεταξύ Εργασίας και Κεφαλαίου ήταν ένας αγώνας θανάτου, ο οποίος μπορούσε να λάβει τέλος μονάχα με την ολοκληρωτική καταστροφή του Κεφαλαίου. Το ζήτημα για τον Marx δεν ήταν η δικαιοσύνη, αλλά η αλλοτρίωση του ανθρώπου υπό το ζυγό της *unmenschliche macht* και η *ανάκτηση του εαυτού του* με τη συντριβή αυτής της δύναμης. Η αναίρεση των υλικών στερήσεων των εργαζομένων ήταν απλά συμπτωματική στον πραγματικό στόχο, την αναίρεση της αλλοτρίωσής τους.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της μυθικής σκέψης είναι ότι ο στοχαστής δεν αντιλαμβάνεται ότι σκέπτεται μυθικά. Για εκείνον, η σκέψη του αποτελεί αποκάλυψη της εμπειρικής πραγματικότητας. Το όραμα της πραγματικότητας που κέντρισε τον Marx είχε τη μορφή ενός κινήματος του κοινωνικού κόσμου· «ένα πραγματικό ιστορικό κίνημα το οποίο θα ανατρέψει τον κόσμο» και «ένα πραγματικό κοινωνικό κίνημα το οποίο ήδη, σε όλες τις πολιτισμένες χώρες, διακηρύσσει την έλευση μίας τρομερής ανατροπής». Η ανατροπή στην οποία αναφέρεται δεν είναι άλλη από το σημείο καμπής, ο κρίσιμος σπασμός της ιστορίας όπου ο Συλλογικός Εργαζόμενος εγείρεται με τρομερό μίσος και καταστρέφει οριστικά τον Άρχοντα Κεφάλαιο.

Το όραμα του κινήματος είναι ολοζώντανο «μπροστά στα μάτια του». Αναφέρεται σε αυτό συνεχώς με αυτή ακριβώς την έκφραση, η οποία συναντάται ολοένα και συχνότερα στα γραπτά του από το 1844 και έπειτα. Στο Μανιφέστο μιλά για «μια ιστορική κίνηση που λαμβάνει χώρα μπροστά στα ίδια μας τα μάτια»· στην Ένδεια της Φιλοσοφίας συμβουλεύει τους σοσιαλιστές να μην ασχολούνται με την εκπόνηση μελλοντικών πολιτικών προγραμμάτων, αλλά «να περιοριστούν στην καταγραφή των όσων συμβαίνουν μπροστά στα μάτια τους και να τα χρησιμοποιήσουν για την επιτυχία του σκοπού τους». Στον Κύριο Vogt πάλι, γράφει πως «δεν επιδιώκουμε να δημιουργήσουμε κάποιο ουτοπικό ή άλλο νέο σύστημα, παρά μονάχα να συμμετέχουμε συνειδητά στην ιστορική επαναστατική κοινωνική διεργασία, η οποία λαμβάνει χώρα μπροστά στα μάτια μας».

Τόσο ακαταμάχητα ζωντανό και συναρπαστικό είναι το όραμα του Marx, που φοβάται ότι η τελική ανατροπή θα πραγματοποιηθεί προτού προλάβει να ολοκληρώσει την περιγραφή της στο Κεφάλαιο. «Εργάζομαι σαν τρελός, ξάγρυπνος όλες τις νύχτες, για την ολοκλήρωση των οικονομικών μελετών μου, ώστε να έχω τουλάχιστον σκιαγραφήσει ένα περίγραμμα προτού έρθει ο κατακλυσμός», επιστολογραφεί ο Marx στον Engels στις 8 Δεκεμβρίου 1857. Σε άλλη επιστολή του 1858, γράφει: «έχω ένα προαίσθημα ότι τώρα ακόμη, όταν μετά από δεκαπέντε χρόνια μελέτης έχω προχωρήσει αρκετά στη σύλληψη του αντικειμένου ώστε να το αντιλαμβάνομαι καλά, θα παρέμβει καταιγίδα γεγονότων ανατρέποντας τα πάντα. Δεν πειράζει όμως. Εάν αργοπορήσω τόσο πολύ, που δεν βρεθεί πλέον κανείς στον κόσμο να ενδιαφερθεί για όσα έχω να πω, το σφάλμα θα είναι προφανώς μόνο δικό μου».

Οι δηλώσεις αυτές, γραμμένες στη σχετικά ήσυχη δεκαετία του 1850, δεν λένε πολλά για τα τεκταινόμενα των Ευρωπαϊκών κοινωνιών εκείνης της εποχής. Αποκαλύπτουν ωστόσο σε μεγάλο βαθμό την αναταραχή στον εσωτερικό κόσμο του Marx, την οποία ο ίδιος εξωτερίκευε τόσο γλαφυρά.

Η Ευρώπη του 1850 δεν παρουσιάζει ωστόσο μία εικόνα απόλυτης νηνεμίας. Μετά τα επαναστατικά γεγονότα του 1848, στην περίοδο που ακολούθησε έλαβαν χώρα απεργίες και ταραχές στο χώρο των εργαζομένων, εμπορικές κρίσεις και διεθνή πολιτικά επεισόδια, κυρίως όμως ήσσοнос σημασίας συμβάντα. Έχει ιδιαίτερη σημασία ότι ο Marx παραδέχθηκε και τόνισε μάλιστα αυτό το γεγονός· για εκείνον, κάθε ήσσοнос σημασίας συμβάν ήταν σημείο και σύμβολο της αλήθειας που περικλείει το όραμα.

Στην ομιλία του στη δεξίωση για την 4^η επέτειο της ίδρυσης της Εφημερίδας του Λαού το 1856, χρησιμοποίησε μία εξαιρετικά εύστοχη γεωλογική μεταφορά για να μεταδώσει αυτή την πεποίθησή του: «Οι λεγόμενες επαναστάσεις του 1848 δεν ήταν παρά ήσσονος σημασίας· μικρές ρήξεις και ρωγμές στον ξηρό φλοιό της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Εντούτοις προανήγγειλαν την άβυσσο. Κάτω από τη φαινομενικά στέρεη επιφάνεια φανέρωσαν ωκεανούς που χρειαζόταν μόνο να επεκταθούν για να θρυμματίσουν ηπείρους ολάκερες από πέτρα. Προκαλώντας θόρυβο και σύγχυση κήρυξαν τη χειραφέτηση του προλετάριου, ήτοι το μυστικό του 19^{ου} αιώνα, και της επανάστασης αυτού του αιώνα.»

Το Κεφάλαιο περιέχει πληθώρα τεκμηρίων που αντλήθηκαν από τα αρχεία της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας του πρώιμου καπιταλισμού. Ο Marx δεν είναι φειδωλός στη χρήση τους, συσσωρεύοντας αποσπάσματα από αναφορές επιθεωρητών Βρετανικών εργοστασίων, καθώς και συμπεράσματα ερευνών για τις συνθήκες εργασίας και την κατάσταση των βιομηχανιών και των βιομηχανικών πόλεων στην Αγγλία του 19^{ου} αιώνα. Οι συνθήκες αυτές ήταν τόσο τρομακτικές, ώστε να δικαιολογούν το χαρακτηριστικό σχολιασμό του Marx, όπως σε αυτό το απόσπασμα που αναφέρεται στην παιδική εργασία σε ένα εργοστάσιο σπירתων: «Ο Δάντης θα συμφωνούσε πως οι χειρότερες φρικαλεότητες της Κολάσεως του ωχριούν μπροστά σε όσα συμβαίνουν σε αυτή τη βιοτεχνία».

Το αποτέλεσμα της μεθοδικής συρραφής των στοιχείων αυτών είναι μία εικόνα απόλυτου τρόμου που, αφενός, εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την έλξη που άσκησε το κείμενο στο κοινό του και, αφετέρου, δικαιολογεί τη φαινομενική αξιοπιστία του. Το πραγματικό θέμα του Κεφαλαίου δεν είναι κάποια εξωτερική Κόλαση, αλλά η εσωτερική Κόλαση του αλλοτριωμένου ανθρώπου. Με την εικονογράφησή του όμως με αρχειακά τεκμήρια της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας της Βιομηχανικής Επανάστασης, το κείμενο αποκτά επιστημονική, καταγγελτική βάση και ανάγεται σε δύναμη πολιτικής επιρροής στο νεότερο κόσμο.

Έχοντας προβλέψει τη σύγκρουση μεταξύ των εκμεταλλευτών και των εκμεταλλευμένων, ο Marx παρουσιάζεται εξαιρετικά δεκτικός σε κάθε στοιχείο του κοινωνικού περιβάλλοντος του παρελθόντος ή του παρόντος το οποίο μπορεί να αφομοιωθεί στο όραμά του και να ερμηνευθεί κατά το δοκούν, ενώ κωφεύει σε καθετί άλλο.

Όλα τα τεκμήρια της οικονομικής καταπίεσης και εκμετάλλευσης των εργαζομένων από τους εργοδότες, το σύνολο του εμπειρικού κοινωνικού υλικού που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δραματοποιήσει τον πόλεμο που μαίνεται μεταξύ του Άρχοντα Κεφαλαίου και του Συλλογικού Εργαζόμενου, προσφέρεται για άλεσμα στον ακαδημαϊκό μύλο. Οτιδήποτε διαφορετικό, παράταιρο και αταίριαστο στη συνολική εικόνα, διαφεύγει της προσοχής του.

Έτσι, ο Marx αποτυγχάνει να σημειώσει ότι οι τρομακτικές συνθήκες εργασίας που αναλύει λεπτομερώς στο Κεφάλαιο καλυτερεύουν συνεχώς κατά τη μακροχρόνια συγγραφή του βιβλίου του. Στις δεκαετίες του 1850 και του 1860, ενώ το βιοτικό επίπεδο της πλειοψηφίας των εργαζομένων αρχίζει αργά αλλά σταθερά να βελτιώνεται, ο Marx προσπαθεί να αποδείξει ότι επιδεινώνεται νομοτελειακά. Ο συλλογισμός του έχει τόσο μονοπωληθεί από το μύθο, που είναι αδύνατο να δεχτεί οποιοδήποτε ενδεχόμενο σοβαρής βελτίωσης στις συνθήκες των εργαζομένων πριν την παγκόσμια επανάσταση. Η εξωτερική πραγματικότητα υπάρχει μόνο και μόνο στο βαθμό που επιβεβαιώνει, ή φαίνεται να επιβεβαιώνει, την εξωτερικευμένη εσωτερική πραγματικότητα που αποτελεί το περιεχόμενο του οράματός του για την κοινωνία.

Τι ζητά όμως το ιδεολόγημα από τον αναγνώστη του; Ο ίδιος ο στοχαστής βρίσκεται τόσο έντονα διαπλεκόμενος στο δράμα που φαίνεται να εκτυλίσσεται γύρω του, ώστε να ελκύει και να προσκαλεί στη συμμετοχή στη φερόμενη ως παγκόσμια σύγκρουση. Από τη στιγμή κατά την οποία η σύγκρουση θεσπίζεται έξω από τον αυτόν, ο ίδιος ο στοχαστής νιώθει αναγκασμένος να κάνει το κομμάτι του, να βοηθήσει τις δυνάμεις του καλού, να τις παροτρύνει στη μάχη, να δοξάσει τις νίκες τους, να θρηνήσει τις ήττες τους, να τις υποστηρίξει ενεργά με κάθε τρόπο. Θέλει να ενταχθεί στην σύρραξη και προσφέρει σε όλους τη δυνατότητα να πράξουν ανάλογα. Σκοπός του είναι να τους παροτρύνει στη συμμετοχή σε ένα σχέδιο δράσης το οποίο έχει ήδη ξεκινήσει να εκτυλίσσεται.

Αυτή είναι και η ιδιαίτερη λογική (ή ψυχο-λογική) προσέγγιση του αναγνώστη της μυθικής σκέψης, όπως σχετίζεται με την *πρακτική δράση*. Η απάντηση στο ερώτημα του ζητούμενου από τον αναγνώστη δίνεται από το ίδιο το μυθικό όραμα και συνοψίζεται σε μία μόνο λέξη: *συστράτευση!* Εδώ, η συστράτευση λαμβάνει τη μορφή της *επαναστατικής πράξης*. Η συμμετοχή στην πρακτική επαναστατική δράση από την πλευρά του προλεταριάτου μεταφράζεται στην προώθηση, βοήθεια και επιτάχυνση του πραγματικού ιστορικού κινήματος το οποίο θα ανατρέψει τον κόσμο.

Επιπλέον, δεδομένου ότι η θεωρία της επανάστασης δεν είναι παρά μόνο η ιδεολογική έκφραση αυτού του κινήματος, η επαναστατική πράξη είναι η συνειδητή πραγμάτωση της θεωρίας. Ο Marx είναι πεπεισμένος ότι όλα τα θεωρητικά προβλήματα συναντούν τη λύση τους στην κοινωνική πράξη· πρόκειται για τη διαλεκτική ενότητα θεωρίας και πράξης, με πηγή της όμως το μυστικισμό και όχι το ρεαλισμό.

Εάν η προβολή ενός εσωτερικού ηθικού δράματος στον εξωτερικό κόσμο αποτελεί την ουσία του μύθου, τότε η πρόσκληση και η εντολή συστράτευσης είναι η απαρχή της *τελετουργίας*. Αργότερα, η τελετουργική δραστηριότητα μπορεί να καταλήξει να διεξάγεται ως απλή *συμβολική αναβίωση* των γεγονότων του μυθικού αφηγήματος. Αλλά τα πράγματα δεν ξεκινούν με αυτό τον τρόπο.

Αρχικά, η πρόσκληση για συστράτευση εκφράζει την παθιασμένη ανάγκη που αισθάνεται ο στοχαστής, ώστε να επιταχυνθεί το ξετύλιγμα του δράματος που βιώνει στο μυθικό όραμά του. Η ανάγκη για συμμετοχή σε αυτό το στάδιο είναι επιτακτική και κατηγορηματική. Ο στοχαστής δεν μπορεί να διαπραγματευτεί με τον αναγνώστη του επί τούτου. Το μόνο που μπορεί να κάνει, είναι να δείξει τον κόσμο γύρω του και να φωνάξει: «μα δεν βλέπετε τι συμβαίνει;» Γνωρίζει ότι ο αναγνώστης που θα δει μέσα από τα μάτια του θα ενεργήσει ανάλογα. Ως εκ τούτου, η μεγαλύτερη ανησυχία του στοχαστή είναι να δουν όλοι τον κόσμο *μέσα από τα μάτια του*.

Έτσι, ο Marx αντιλαμβάνεται ως ύψιστη αποστολή του να βεβαιωθεί ότι οι δυνάμεις του καλού έχουν *ολοκληρωμένη εικόνα* για τη φύση, τις συνθήκες και τις προοπτικές της σύγκρουσης, σαφή επίγνωση της απόλυτης διαφθοράς και κατάπτωσης των δυνάμεων του κακού εναντίον των οποίων καλούνται να αγωνιστούν, απόλυτη συνειδητοποίηση της απελπιστικής ανεπάρκειας κάθε συμβιβαστικής λύσης και απονομής δικαιοσύνης μέσω της διαπραγμάτευσης με τις δυνάμεις του κακού, η οποία θα μπορούσε να συνεπάγεται την οριοθέτηση αμοιβαίων απαιτήσεων και την παύση των εχθροπραξιών.

Επιθυμεί ο καθένας που στέκεται στο πλευρό του να κατανοήσει ότι δεν υπάρχει *κανένα υποκατάστατο* για την άνευ όρων νίκη των δυνάμεων του καλού και την ολοκληρωτική ήττα των δυνάμεων του κακού.

Όποιος αξιολογεί σοβαρά την ιδέα της απονομής δικαιοσύνης με κάποιο άλλο τρόπο (όπως ο Proudhon για παράδειγμα) βρίσκεται αμέσως στο στόχαστρό του.

Επιθυμεί να τονώσει το ηθικό των δυνάμεων του καλού με *απόλυτη πίστη* στην τελική νίκη, καταλήγοντας στο Μανιφέστο με ένα μήνυμα προς το προλεταριάτο ότι δεν έχει τίποτα να χάσει πέρα από τις αλυσίδες του, αλλά έναν ολόκληρο κόσμο να κερδίσει.

Επιθυμεί να *οργανώσει* και να *διευθύνει* αυτές τις δυνάμεις, να γίνει ο στρατηγός τους στις συνεχιζόμενες συγκρούσεις και την επικείμενη τελική μάχη· συμμετέχει στην ίδρυση της Διεθνούς Ένωσης Εργατών και καταδύεται ο ίδιος στα πρακτικά πολιτικά ζητήματα της παγκόσμιας επανάστασης. Διότι «μονάχα μέσω της πρακτικής και βίαιης δράσης των μαζών μπορούν να επιλυθούν αυτές τις συγκρούσεις». Μόνο με μία μαζική επαναστατική πράξη η οποία μετουσιώνει το ιστορικό παγκόσμιο κίνημα μπορεί ο αυτός ο πόλεμος να κερδηθεί.

Το μυθικό όραμα του Marx μπορεί να πέθανε μαζί του, αλλά τα κείμενά του αντηχούν τη συσπειρωτική κραυγή του για συστράτευση, με κάθε κοινωνικό κίνημα που αντρώνεται στο όνομά του. Το μαρξιστικό ιδεολόγημα της αλλοτρίωσης σημαίνει πολλά πράγματα για πολλούς ανθρώπους. Ορισμένοι από τους οπαδούς του, σε αντίθεση με όλες τις σαφείς τοποθετήσεις του Marx σχετικά με αυτό, αντιλαμβάνονται το ηθικό μήνυμα του ιδεολογήματος να αφορά στη δικαιοσύνη και την αδικία. Άλλοι αντιλαμβάνονται το ίδιο μήνυμα να αφορά στην ελευθερία και τη δουλεία. Τέλος, ορισμένοι διανοούμενοι στη στροφή του 19^{ου} αιώνα διατύπωσαν την άποψη ότι δεν υπάρχει κανένα ηθικό μήνυμα στο σύνολο του έργου του Marx.

Η τελευταία ερμηνεία είναι κατανοητή, εάν λάβουμε υπόψη ότι ο Marx προσέφερε στον κόσμο ένα μύθο με όρους θετικών επιστημών, ιδιαίτερα δε της οικονομικής επιστήμης, με τη συνοδεία των πλέον εμφατικών αποποιήσεων κάθε ηθικής επιδίωξης. Εξ ου και η ειρωνεία και το παράδοξο ότι, μερικά χρόνια μετά το θάνατό του, ο Kautsky στράφηκε στο Δαρβίνο για την αναζήτηση ενός ηθικού μηνύματος που θεώρησε ότι έλειπε από το έργο του δασκάλου του.

Επίλογος

Το μυθολογικό σενάριο του μαρξισμού δεν διαθέτει μόνο σκόπιμη δραματικότητα, αλλά είναι επίσης αντιπροσωπευτικό του μεγάλου ευρωπαϊκού ρεύματος της σκέψης και της κυριαρχίας του συναισθήματος που αποκαλείται *ρομαντισμός*.

Όπως οι υπόλοιπες νοητικές κατασκευές της *κοινωνικής ουτοπίας*, της εκκοσμηκευμένης μεσσιανικής σωτηρίας που ακολούθησαν τη Γαλλική Επανάσταση, ο μαρξισμός εκφράζεται με όρους *ηρωικού έπους*. Αφηγείται την πρόοδο του ανθρώπου, την πολιτισμική ρήξη του με το φυσικό κόσμο και τη βαθιά δυσφορία που αυτή η ρήξη άφησε στη ψυχή του, τη γέννηση της συνείδησής του και τη μετάβαση από τη σκλαβιά στο μελλοντικό βασίλειο της απόλυτης ατομικής ελευθερίας. Ο μαρξισμός μεταφράζει τη *μυθολογία της πτώσης* του ανθρώπου, του *προπατορικού αμαρτήματος* και της *εσχάτης απολύτρωσης*, με όρους ιστορικούς και κοινωνικούς.

Ο ίδιος ο Marx υποδεικνύει την ταύτιση του ρόλου του με το ρόλο του *Σίσυφου*. Κουβαλώντας το καταστροφικό αλλά συγχρόνως εξαγνιστικό δώρο της *κοινωνικής συνείδησης*, τουτέστιν την υλιστική αντίληψη για την οικονομική και κοινωνική δύναμη της ιστορίας, ο Marx θα οδηγήσει τη σκλαβωμένη ανθρωπότητα στη νέα αυγή της ελευθερίας.

Ο άνθρωπος υπήρξε κάποτε αθάνατος και απαλλαγμένος από κάθε εκμετάλλευση. Ποιό σκοτεινό σφάλμα, ποιό ζοφερό έγκλημα στάθηκε η αιτία για να πέσει σε δυσμένεια; Σε όλες τις μεγάλες μυθολογίες, η φύση του προπατορικού αμαρτήματος παραμένει σκοτεινή και προβληματική. Πώς γεννήθηκε η δουλεία; Ποιά είναι η καταγωγή του συστήματος του ταξικού διαχωρισμού; Η απάντηση του Marx παραμένει αδιαφανής.

Ο Marx είναι θαυμαστής του μεγαλείου της αρχαίας Ελλάδας. Θεωρεί τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ως την κορωνίδα του ανθρώπου στον καλλιτεχνικό, φιλοσοφικό, ποιητικό, ακόμη και στον πολιτικό, ως ένα σημείο, τομέα. Γνωρίζει παράλληλα το σύστημα της δουλείας και την πρωτόγονη ανάπτυξη της αρχαίας ελληνικής οικονομίας. Πώς συμβιβάζονται επομένως οι απόψεις του για τις οικονομικές συνθήκες της ανθρώπινης ευημερίας με τις γνώσεις του για την αρχαία ελληνική ιστορία;

Η απάντηση είναι ότι αντιφάσκει και ουδέποτε επιχειρεί να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσά τους. Τη μία στιγμή γράφει για την απόλυτη υπεροχή και αιώνια ανωτερότητα της αρχαίας Ελλάδας, ενώ την επόμενη υποστηρίζει πως ολόκληρη η ιστορία του ανθρώπου είναι μια μεγάλη πορεία προς την ελευθερία και την πρόοδο.

Ο Marx μάς διδάσκει ότι μόνο με τη φεουδαρχία, το πέρασμα από τη φεουδαρχία στον μερκαντιλισμό και, αργότερα, στον καπιταλισμό, αποκτά αξιολογία η επική ανάλυσή του. Όμως τα πρώιμα γραπτά του (Χειρόγραφα του 1844) δείχνουν πόσο μυθική ήταν η εικόνα του για τη χαμένη αθανασία και αθωότητα του ανθρώπου. Σαν άλλος Ησαΐας, περιγράφει τον Κήπο της Εδέμ: «Αν θεωρήσουμε τον άνθρωπο σαν άνθρωπο, και τη σχέση του προς τον κόσμο ανθρώπινη, τότε η αγάπη μπορεί να ανταλλαγεί μόνο με αγάπη, η εμπιστοσύνη μόνο με εμπιστοσύνη» (Karl Marx)

Πρόκειται για το μύθημα της ανθρώπινης κοινωνίας όπως θα έπρεπε να είναι. Αντ' αυτού, ο άνθρωπος κουβαλάει στο νου και στο σώμα του το *μόνιμο σύμβολο της πτώσης* του. Ποιό είναι αυτό το σύμβολο; Το ότι ο άνθρωπος ανταλλάσσει χρήματα, αντί για αγάπη και εμπιστοσύνη: «Το χρήμα είναι η αλλοτριωμένη ικανότητα του ανθρώπινου γένους» (Karl Marx)

Το χρήμα είναι η αλλοτρίωση της ανθρώπινης υπόστασης, *ο βράχος του Σίσυφου*: μια φρικτή καταδίκη, εάν αναλογιστούμε το όραμα της αληθινής αθωότητας. Αυτή η αίσθηση μιας μακρινής καταστροφής, μιας κοσμικής ατίμωσης, μιας απώλειας της θεϊκής εύνοιας, μας παρουσιάζεται με όλη τη δύναμη του τρόμου που προκαλεί μέσα από το μαρξιστικό όραμα, όπως και στα έργα *The Rime of the Ancient Mariner* του Coleridge και *Der Ring des Nibelungen* του Wagner.

Η ανάγκη για εξήγηση, για μια ιστορική τοποθέτηση, γίνεται ακόμη πιο πειστική. Πού συνέβη αυτό το φοβερό γεγονός; Πού σφάλαμε; Γιατί εξοστρακιστήκαμε από τον Κήπο της Εδέμ; Είναι μάταιη όμως η προσδοκία μίας ικανοποιητικής απάντησης. Όπως ο Rousseau, ο Blake ή ο Wordsworth, έτσι και ο Marx υιοθετεί ασυνείδητα το ρομαντικό μύθημα της *χαμένης νεότητας* του ανθρώπου: «για την κοινωνική παιδική ηλικία της ανθρωπότητας, όπου η ανθρωπότητα ξεδιπλώνεται σε όλο της το κάλλος» (Karl Marx)

Μολονότι δεν απαντά στο ερώτημα της αρχικής καταστροφής, ο Marx σπεύδει να μας πει τα πάντα για το μεθαύριο, για το μαρασμό του κράτους και για την ευτυχισμένη ζωή της ανθρωπότητας σε έναν αταξικό κόσμο, χωρίς οικονομική καταπίεση, χωρίς φτώχεια, χωρίς πολέμους. Στο όνομα αυτής της *υπόσχεσης αθανασίας*, θυσίασαν τη ζωή τους γενιές ιδεαλιστών ριζοσπαστών και επαναστατών.

Στο όνομα του μυθήματος του *επίγειου παραδείσου ως ιστορικού πεπρωμένου* του ανθρώπου, οι σχισματικοί, οι αιρετικοί και οι υπονομευτές υπέστησαν απερίγραπτες διώξεις. Καθώς ακόμη και ο πιο βάνανσος απολυταρχισμός μπορούσε να ερμηνευτεί ως αναγκαίο μεταβατικό στάδιο από την πάλη των τάξεων στην ουτοπία, βρέθηκαν έμφρονες άντρες και γυναίκες πρόθυμοι να υπηρετήσουν το σταλινισμό.

Η κατανόηση αυτής της στάσης είναι εφικτή μόνο υπό το πρίσμα ενός μεσσιανικού οράματος, όπου *ο πιστός υπομένει το μαρτύριο* διότι το πεπρωμένο τον οδηγεί στον προφητικό δρόμο της ανάστασης και το βασίλειο της ελευθερίας. Η προσδοκία της απολύτρωσης πυροδοτεί έτσι τη φαντασία με κάθε νέα ελπιδοφόρα εμπειρία, πολύ περισσότερο από τα ιστορικά γεγονότα αυτά καθαυτά. Το Παρίσι και η Πράγα του 1968 και το Πολυτεχνείο του 1973 τροφοδοτούνται από την άσβεστη φλόγα της εσωτερικής ελπίδας και γίνονται *μυθικά πεδία μάχης*.

Το μεσσιανικό όραμα ολοκληρώνεται με τον *Προφήτη* του και τα *κανονιστικά κείμενα* που κληροδοτεί ο σημαντικότερος *Απόστολος* στους πιστούς· με τη σχέση του Marx με τον Engels, τη μετά θάνατον ολοκλήρωση του Κεφαλαίου και τη σταδιακή δημοσίευση των πρώιμων ιερών κειμένων. Έτσι, δεν είναι παρά φυσική επωδός το ιστορικό των άγριων συγκρούσεων ανάμεσα στους ορθόδοξους κληρονόμους του δασκάλου και τους αιρετικούς, σε μια ατέρμονη συνέχεια διασπάσεων από την εποχή των Μενσεβίκων, μέχρι τον Trotsky και τον Mao. Κάθε φορά που μία νέα ομάδα αιρετικών αποσχίζεται, βροντοφωνάζει: «Κοιτάξτε! Εμείς κατέχουμε το αληθινό μήνυμα του δασκάλου! Ακούστε μας! Τα ιερά κείμενα έχουν διαφθαρεί! Εμείς κρατάμε το Ευαγγέλιο! Αγνοήστε την κεντρική εκκλησία!»

Το εύρος της μελέτης φτάνει ως εδώ.

Η μαρξιστική μυθολογία όμως εκτείνεται πολύ μακρύτερα· στην εικονογραφία της, με το κόκκινο άστρο και τις γνώριμες μυθικές φιγούρες του Marx, του Lenin, του Mao, του Che και εσχάτως του Cháñez· στα επιτελεστικά έργα της, με τις κινηματογραφικές ταινίες, τις όπερες και τα μπαλέτα να αναβιώνουν τη μυθική δράση των ηρώων της, ιστορικών και μη· στη συμβολική της, με τις χειρονομίες και τις μνημειακές προσεγγίσεις στην υλική και άυλη μυθική κληρονομιά της. Πάνω και πριν από όλα όμως, ακούγεται ο μυθικός λόγος του Marx, να προσφέρει *συμβόλαιο με το μέλλον*.

Παράρτημα Α

Ευθυγράμμιση DOLCE - CIDOC CRM - GOLD

```
<?xml version="1.0"?>
<!DOCTYPE rdf:RDF [
  <!ENTITY owl "http://www.w3.org/2002/07/owl#" >
  <!ENTITY xsd "http://www.w3.org/2001/XMLSchema#" >
  <!ENTITY gold "http://purl.org/linguistics/gold/" >
  <!ENTITY owl2xml "http://www.w3.org/2006/12/owl2-xml#" >
  <!ENTITY rdfs "http://www.w3.org/2000/01/rdf-schema#" >
  <!ENTITY cidoc_v4 "http://cidoc.ics.forth.gr/cidoc_v4.2.owl#" >
  <!ENTITY DUL "http://www.loa-cnr.it/ontologies/DUL.owl#" >
  <!ENTITY rdf "http://www.w3.org/1999/02/22-rdf-syntax-ns#" >
]
<rdf:RDF xmlns="http://cidoc.ics.forth.gr/cidoc_v4.2.owl#"
  xml:base="http://cidoc.ics.forth.gr/cidoc_v4.2.owl"
  xmlns:rdfs="http://www.w3.org/2000/01/rdf-schema#"
  xmlns:owl2xml="http://www.w3.org/2006/12/owl2-xml#"
  xmlns:DUL="http://www.loa-cnr.it/ontologies/DUL.owl#"
  xmlns:owl="http://www.w3.org/2002/07/owl#"
  xmlns:xsd="http://www.w3.org/2001/XMLSchema#"
  xmlns:rdf="http://www.w3.org/1999/02/22-rdf-syntax-ns#"
  xmlns:cidoc_v4="http://cidoc.ics.forth.gr/cidoc_v4.2.owl#"
  xmlns:gold="http://purl.org/linguistics/gold/">
  <owl:Ontology rdf:about="">
    <owl:versionInfo
      >OWL version of http://cidoc.ics.forth.gr/cidoc_v4.2.rdfs, ported by Aldo Gangemi.
```

This version, prepared by Efthimios Mavrikas, contains alignments of CIDOC classes to DOLCE-UltraLite (<http://www.loa-cnr.it/ontologies/DUL.owl>) and GOLD-2010 (<http://linguistics-ontology.org/gold-2010.owl>). Import these ontologies if you need to reason with them, or remove the import assertion if you only want to use CIDOC with links to DOLCE.

Top classes of CIDOC and DOLCE-Ultralite have been aligned to corresponding classes in GOLD-2010. The top classes have been aligned as follows:

E1.CRM_Entity --- DUL:Entity

E2.Temporal_Entity --- DUL:Event

E52.Time-Span --- DUL:TimeInterval

E53.Place --- DUL:Place

E54.Dimension --- DUL:Amount

E77.Persistent_Item --- DUL:Object --- GOLD:Object

DUL:Thing --- GOLD:Thing

DUL:Process --- GOLD:Process

DUL:Abstract --- GOLD:Abstract

Some more alignments have been performed at a deeper level, because they can be relevant to applications of CIDOC+DOLCE+GOLD in computational linguistics:

E28.Conceptual_Object --- DUL:SocialObject

E33.Linguistic_Object --- GOLD:LinguisticExpression

E56.Language --- GOLD:LinguisticSystem

E62.String --- GOLD:WrittenLinguisticExpression

E73.Information_Object --- DUL:InformationObject --- GOLD:LinguisticDataStructure

The advantage of the alignment comes with added value: e.g. DOLCE classes have disjointness axioms, which are now reflected into CIDOC (Temporal_Entity and Persistent_Item are now disjoint because Event and Object are disjoint in DOLCE).

As future work, it would be useful to align CIDOC properties to DOLCE and GOLD properties, and to suggest owl:Restrictions to be added to CIDOC classes.

```
<owl:imports rdf:resource="http://linguistics-ontology.org/gold-2010.owl"/>
```

```
<owl:imports rdf:resource="http://www.loa-cnr.it/ontologies/DUL.owl"/>
```

```
</owl:Ontology>
```

Παράρτημα Β

Θεμελιωμένη Θεωρία

Το παράρτημα Β της μελέτης παρουσιάζει την εφαρμογή της *θεμελιωμένης θεωρίας* (grounded theory) κατά την ποιοτική ανάλυση του ποιητικού έργου *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου* και επιλεγμένων κειμένων της *θεματικής συλλογής Marxists Internet Archive*, με ιδιαίτερη έμφαση στις φάσεις δόμησής της, τα στάδια ανάλυσης των δεδομένων και τα αποτελέσματα της συνεχούς συγκριτικής μεθόδου.

Αυτό που διακρίνει τη θεμελιωμένη θεωρία από άλλες προσεγγίσεις ποιοτικής ανάλυσης είναι η έμφαση στην ίδια τη θεωρία ως το τελικό αποτέλεσμα της έρευνας. Ενώ οι άλλες μορφές ποιοτικής ανάλυσης μπορεί κατά τρόπο θεμιτό να σταματούν στο επίπεδο της περιγραφής ή στην απλή ερμηνεία του κειμένου, ο σκοπός της θεμελιωμένης θεωρίας είναι η ανάπτυξη θεωρίας. Επομένως εστιάζει στην *αναλυτική επαγωγή*.

Β.1 Σχεδιασμός έρευνας

Η φάση του σχεδιασμού της έρευνας αφορά στη *συγκέντρωση*, την *προετοιμασία* (configuration) των δεδομένων και τον καθορισμό των βασικών *ερευνητικών ερωτημάτων*. Τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης κωδικοποιήθηκαν εντός του περιβάλλοντος *ATLAS.ti*, ώστε η έρευνα να είναι εστιασμένη, αλλά και αρκετά ευρεία ώστε να επιτρέψει ευελιξία και δυνατότητα για σημαντικές ανακαλύψεις (serendipity).

Το περιβάλλον *ATLAS.ti* αποτελεί μία δυναμική επιφάνεια εργασίας για τη *συνεργατική ποιοτική ανάλυση* μεγάλου όγκου δεδομένων, όπως τα κείμενα της μελέτης, αλλά και εικονογραφικό, ηχητικό καθώς βιντεοσκοπημένο υλικό. Προσφέρει εργαλεία για τη διαχείριση, την κατηγοριοποίηση, τη σύγκριση και την επεξεργασία των δεδομένων, στη βάση ενός δημιουργικού, ευέλικτου και συστηματικού τρόπου οργάνωσής τους.

Η οργάνωση των δεδομένων μπορεί να βασιστεί σε *εννοιολογικά μοντέλα* και *οντολογίες* όπως η *υβριδική οντολογία πολιτισμικών συστημάτων* (βλ. Παράρτημα Α).

Στόχος της χρήσης του περιβάλλοντος ήταν η αποτελεσματική υποστήριξη της ανθρώπινης ερμηνείας κατά την προσέγγιση του υλικού μέσω της θεμελιωμένης θεωρίας. Επιπλέον στόχος αποτέλεσε η ενίσχυση της ομαδικής εργασίας, καθώς το περιβάλλον ευνοεί τη συνεργασία μεταξύ γεωγραφικά κατανεμημένων ερευνητών, στον ίδιο ή σε διαφορετικούς χρόνους.

Κατά τη δημιουργική διαδικασία διαμόρφωσης εννοιών εντός του περιβάλλοντος ATLAS.ti, επιλέχθηκαν από το κείμενο *αποσπάσματα* (quotations) τα οποία κωδικοποιήθηκαν, σχολιάστηκαν με *επισημειώσεις* (memos) και τροφοδοτήθηκαν στο *δίκτυο συνεργασίας* μέσω Διαδικτύου, με στόχο την ερμηνεία τους και τη δημιουργία μιας θεωρίας, με τη μορφή ενός νέου κειμένου.

Το ATLAS.ti παρείχε επιπλέον εξειδικευμένα εργαλεία *εννοιολογικής επεξεργασίας* (network editor) τα οποία διευκόλυναν τη *διαγραμματική σύνδεση* αποσπασμάτων, σημειωμάτων και κωδικών, που αποτύπωναν τις εννοιολογικές σχέσεις που προέκυψαν από τη μελέτη των δεδομένων, μεταφέροντας τις εργασίες από τα κείμενα σε ένα γραφικό περιβάλλον που διευκόλυνε οπτικά τη θεώρηση του υλικού.

Η χρήση του ATLAS.ti στην παρούσα μελέτη μπορεί να χωριστεί σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αφορά στο επίπεδο *επεξεργασίας δεδομένων κειμένου* και περιλαμβάνει τη διεκπεραίωση βασικών λειτουργιών όπως η κατάτμηση των κειμένων, η κωδικοποίηση και η επισημείωση. Η δεύτερη αφορά στο *εννοιολογικό επίπεδο* και περιλαμβάνει λειτουργίες όπως η δόμηση του εννοιολογικού μοντέλου αναφοράς του λόγου των ιδεολογιών και η διασύνδεση των κωδικών προκειμένου να διαμορφωθεί σταδιακά η θεωρία.

Οι περιπτώσεις της έρευνας επιλέχθηκαν σύμφωνα με την αρχή της *θεωρητικής δειγματοληψίας*, προκειμένου οι κεντρικές κατηγορίες που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη επεξηγηματική δύναμη, να κορεστούν όσο το δυνατό πληρέστερα.

Η θεωρία κρίθηκε κορεσμένη όταν σταθεροποιήθηκε στην εμφάνιση νέων δεδομένων και ήταν πλούσια σε λεπτομέρεια.

B.2 Ανάλυση δεδομένων

Τα στάδια ανάλυσης που ακολουθήθηκαν ήταν τα εξής:

- Αρχική κωδικοποίηση (coding) (αρχική εξοικείωση με τα δεδομένα).
- Σκιαγράφηση των εννοιών που εμφανίζονται.
- Εννοιολογική κωδικοποίηση (χρησιμοποιώντας τις έννοιες της υβριδικής οντολογίας πολιτισμικών συστημάτων).
- Βελτίωση της εννοιολογικής κωδικοποίησης σχημάτων.
- Συγκέντρωση των εννοιών για τη διαμόρφωση αναλυτικών κατηγοριών.
- Αναζήτηση των κεντρικών κατηγοριών.
- Αναγνώριση της κεντρικής θεωρίας μέσω των κεντρικών κατηγοριών.

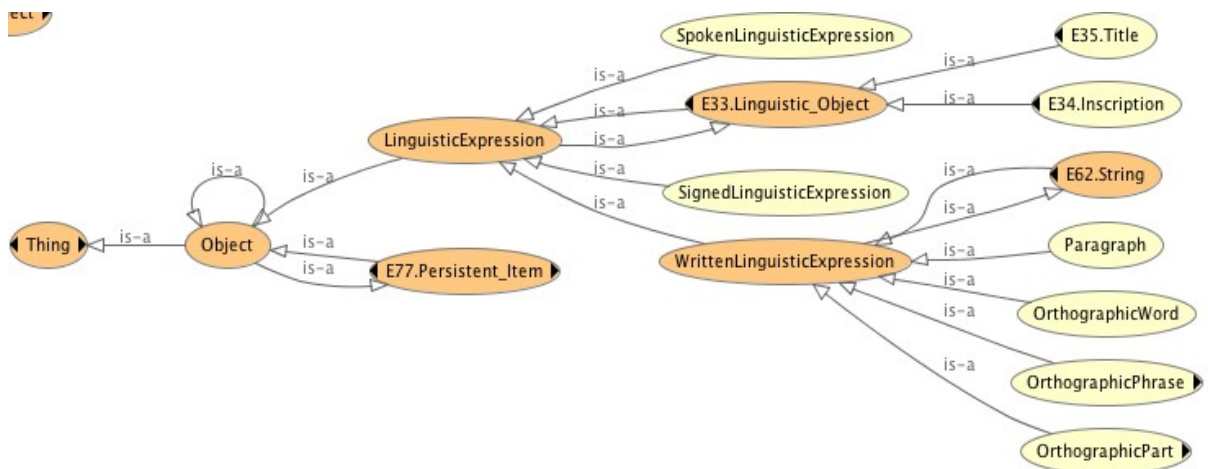
Ξεκινήσαμε με την εισαγωγή όλων των σχετικών αρχείων (κείμενα σε μορφή .txt, .html, .doc και .pdf) στο περιβάλλον ATLAS.ti και την επισύναψή τους ως αρχικά έγγραφα προς ανάλυση (Primary Documents - PDs) μέσα σε μία ενιαία *ερμηνευτική ενότητα* (Hermeneutic Unit - HU), η οποία συγκέντρωσε το σύνολο των δεδομένων της διαδικασίας της κωδικοποίησης και του εντοπισμού των εννοιών.

Μετά την επισύναψη των PDs στην HU, καθορίστηκαν οι *κωδικοί* (codes) της διαδικασίας κωδικοποίησης σύμφωνα με τις κλάσεις της υβριδικής οντολογίας πολιτισμικών συστημάτων. Οι κωδικοί αποτελούν τον τρόπο δήλωσης ενός *στιγμοτύπου* (instance) μίας θεωρητικής έννοιας ή ιδέας που ορίζεται από μία κλάση της οντολογίας και παρατίθεται σε κάποιο απόσπασμα του κειμένου. Οι κωδικοί προσδιορίζουν επομένως το κείμενο και συνδέονται με άλλους κωδικούς μέσω των σχέσεων που ορίζονται στην οντολογία, ενώ αποτελούν το σημείο εστίασης της ευρύτερης αναλυτικής σκέψης που αναπτύσσεται στην ποιοτική ανάλυση.

Στα επόμενα διαγράμματα παρουσιάζονται ορισμένοι βασικοί κωδικοί της ποιοτικής ανάλυσης, σύμφωνα με την υβριδική οντολογία πολιτισμικών συστημάτων που εισαγάγαμε στο περιβάλλον ATLAS.ti:

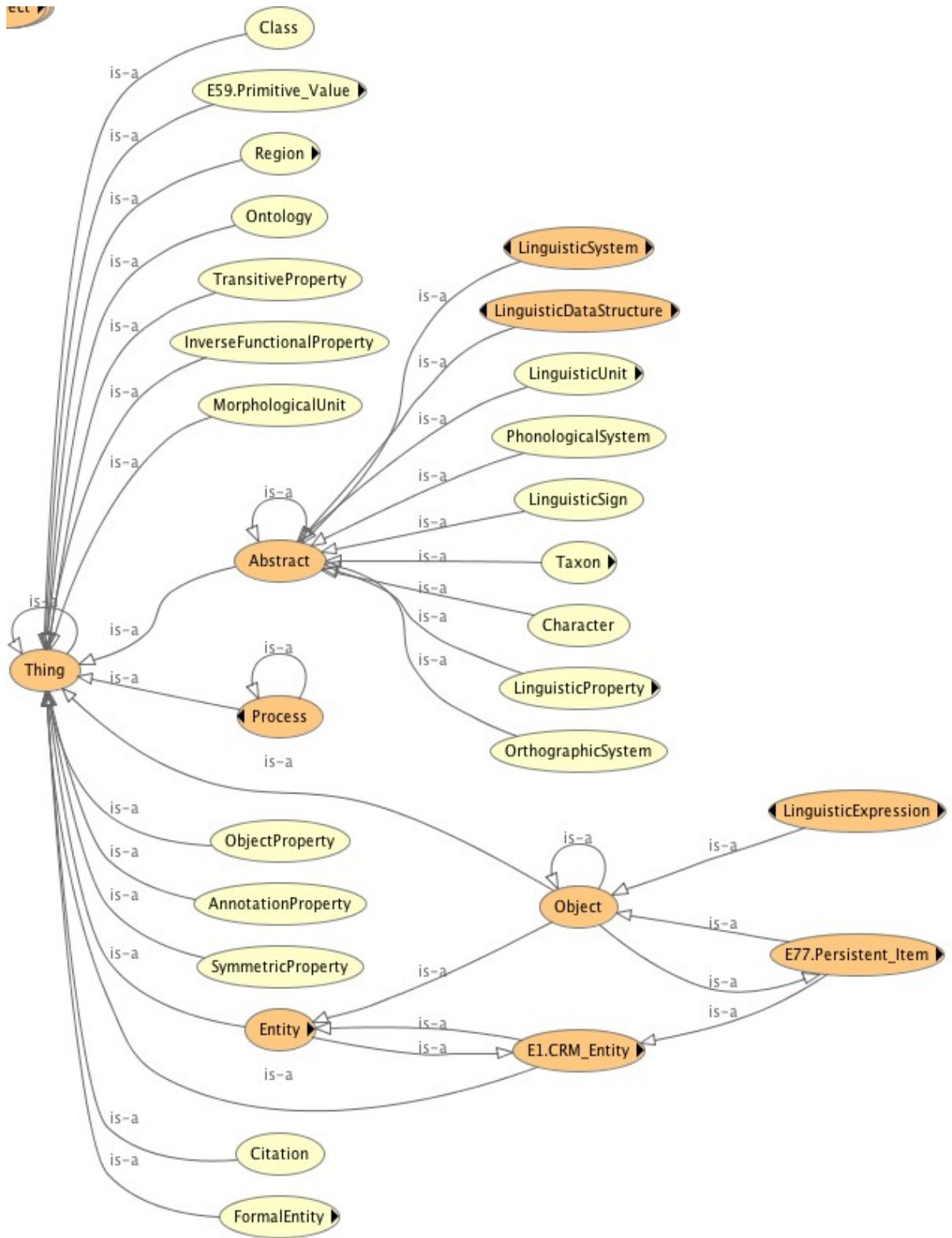
Διάγραμμα 1: E28.Conceptual_Object

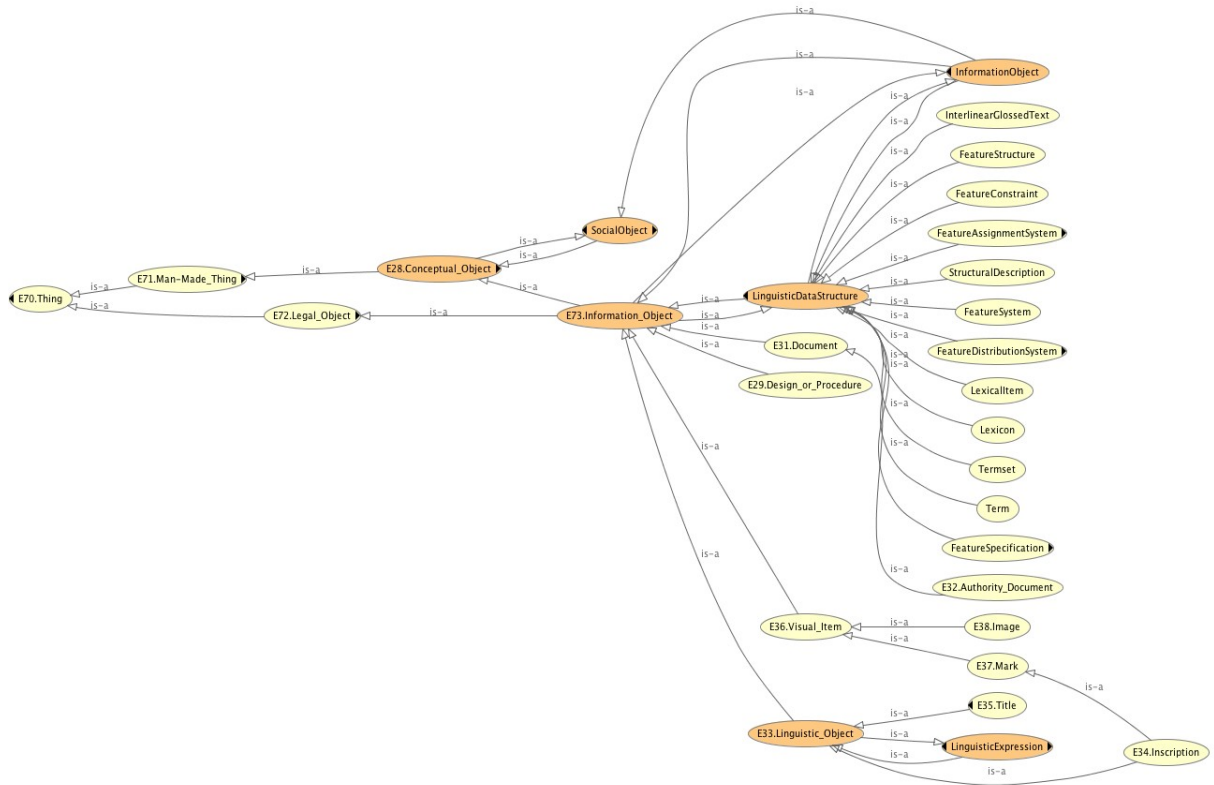
Διάγραμμα 2: E33.Linguistic_Object

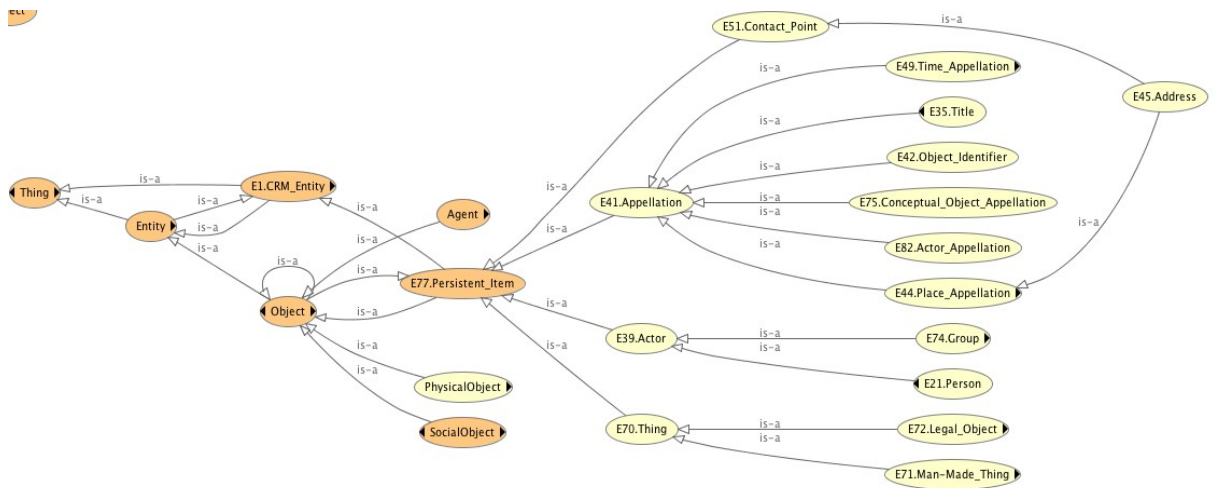
Διάγραμμα 3: Abstract

Διάγραμμα 4: Thing

Διάγραμμα 5: E73.Information_Object

Διάγραμμα 6: E77.Persistent_Item

Κατά τη διαδικασία της κωδικοποίησης επιλέχθηκε και εξετάστηκε διαδοχικά κάθε πρόταση του υλικού, προκειμένου να αναδειχθούν οι βασικές λειτουργικές ενδείξεις του *ιδεολογικού τετραγώνου αρχών*.

Από την πρώτη ανάγνωση του υλικού, τέθηκαν οι εξής ερωτήσεις: *Ποιός μιλάει; Για ποιο θέμα μιλάει; Πώς εκφράζεται για το θέμα (υπέρ/κατά); Ποιές είναι οι κατηγορίες που αφορούν σε αυτή την πρόταση;*

B.3 Συνεχής συγκριτική μέθοδος

Αναλυτικότερα, η *συνεχής συγκριτική μέθοδος* (constant comparative method) που εφαρμόστηκε αποτελείται από τέσσερα στάδια:

- Σύγκριση των στιγμιότυπων (instances) της κάθε κατηγορίας,
- Ολοκλήρωση των κατηγοριών και των ιδιοτήτων τους,
- Οριοθέτηση της θεωρίας, και
- Σύνταξη της θεωρίας.

Η εφαρμογή της μεθόδου ξεκίνησε με την κωδικοποίηση κάθε στιγμιότυπου που εμφανιζόταν στα δεδομένα και την κατάταξή του σε όσο το δυνατό περισσότερες κατηγορίες της ανάλυσης. Κατά την κωδικοποίηση ενός στιγμιότυπου σε μία κατηγορία, προχωρούσε παράλληλα η σύγκρισή του με προηγούμενα στιγμιότυπα των ιδίων ή διαφορετικών κατηγοριών, προκειμένου να προκύψουν σταδιακά οι ιδιότητες της κάθε κατηγορίας.

Μέσα από τη διαδικασία μεταβολής των συνεχών συγκριτικών μονάδων με τη σύγκριση στιγμιότυπου με στιγμιότυπο και από τη σύγκριση του κάθε στιγμιότυπου με τις χαρακτηριστικές ιδιότητες των κατηγοριών που είχαν προκύψει από τις αρχικές συγκρίσεις των στιγμιότυπων, ολοκληρώθηκε σταδιακά το σύνολο των κατηγοριών και οι χαρακτηριστικές τους ιδιότητες.

Κατά την οριοθέτηση της θεωρίας, ικανοποιήθηκαν δύο σημαντικές μεθοδολογικές απαιτήσεις της συνεχούς συγκριτικής μεθόδου:

- 1 η οικονομία των μεταβλητών και της φραστικής διατύπωσης, και

2 ο βαθμός επέμβασης στην ικανότητα εφαρμογής της θεωρίας σε μία μεγαλύτερη ποικιλία περιπτώσεων, με την ταυτόχρονη διατήρηση μίας κλειστής αντιστοιχίας θεωρίας και δεδομένων.

Οι απαιτήσεις επιτεύχθηκαν με μία ικανοποιητική μείωση της αρχικής λίστας των κατηγοριών της κωδικοποίησης. Έτσι, η μελλοντική έρευνα μπορεί πλέον να αφιερώσει περισσότερο χρόνο στη συνεχή σύγκριση των στιγμιοτύπων, που είναι καθαρά εφαρμόσιμα σε αυτό το μικρότερο σύνολο κατηγοριών, για την περαιτέρω ανάπτυξη ή αναίρεση της θεωρίας.

Από τη στιγμή που αποδόθηκε ένας ικανός αριθμός κωδικών στα αποσπάσματα των κειμένων, ακολούθησε η *εξαγωγή των αποσπασμάτων* από τα αρχικά έγγραφα τους (decontextualisation) και η σύγκρισή τους με άλλα παρόμοια αποσπάσματα, με αποτέλεσμα την ανάδειξη χαρακτηριστικών *όρων* (terms) των κωδικών. Στη συνέχεια, ορίστηκαν *ερωτήματα* (queries) για την αναζήτηση των όρων, των *συνωνύμων* τους, των *αντιθέτων* τους, αλλά και των *σημασιολογικών γειτόνων* τους (βλ. Παράρτημα Γ) σε μη κωδικοποιημένα ή επισημειωμένα τμήματα των PDs. Αυτή η επέκταση της κωδικοποίησης οδήγησε στην *αναπλαισίωση* των κωδικών (recontextualisation) σε ένα διευρυμένο σύνολο αποσπασμάτων.

Μετά την ολοκλήρωση της αναπλαισίωσης, η κατηγορία της *αλλοτρίωσης* παρουσίασε την απαιτούμενη συχνότητα εμφάνισης και διασύνδεση με τις υπόλοιπες κατηγορίες, ώστε να αναδειχθεί σε κεντρική κατηγορία. Με την ανάδειξη της κεντρικής κατηγορίας, δόθηκε τέλος στην κωδικοποίηση κάθε πρότασης που δε σχετιζόταν με αυτή, ενώ συνεχίστηκε η κωδικοποίηση της κεντρικής κατηγορίας, με τις άλλες συνδεδεμένες κατηγορίες και τις ιδιότητές τους. Η διαδικασία ακολουθήθηκε, με την αύξηση του δείγματος όταν αυτό κρίθηκε απαραίτητο, μέχρι να επιτευχθεί κορεσμός.

Οι εργασίες για τη δόμηση του εννοιολογικού μοντέλου αναφοράς του λόγου των ιδεολογιών και τη διασύνδεση των κωδικών προκειμένου να διαμορφωθεί σταδιακά η θεωρία, υποστηρίχθηκαν στο περιβάλλον Atlas.ti από τις λειτουργίες των *εννοιολογικών δικτύων κωδικών* (code networks).

Τα δίκτυα αποτελούνται από *κόμβους* (nodes) και *συνδέσμους* (links), οι οποίοι με τη σειρά τους αναπαριστούν αποσπάσματα κειμένων, κωδικούς, *οικογένειες κωδικών* (code families), *οικογένειες επισημειώσεων* (memo families), PDs, *οικογένειες αρχικών εγγράφων* (PD families) και συνδυασμούς τους.

Ένας σύνδεσμος μεταξύ δύο κόμβων μπορεί να είναι *προσανατολισμένος* ή *όχι*, *δυνατός* ή *αδύνατος*. Οι δυνατοί σύνδεσμοι βασίζονται σε εννοιολογικές σχέσεις και συναντώνται μεταξύ δύο κωδικών ή μεταξύ δύο αποσπασμάτων. Οι αδύνατοι σύνδεσμοι δεν έχουν ιδιαίτερες ιδιότητες και συναντώνται μεταξύ αποσπασμάτων και κωδικών, μεταξύ κωδικών και επισημειώσεων ή μεταξύ μίας οικογένειας κωδικών και των μελών της.

Ο ρόλος των συνδέσμων και των σχέσεων αποδείχθηκε εξαιρετικά σημαντικός στη δόμηση της θεωρίας. Οι έννοιες που συνδέθηκαν μέσω εννοιολογικών σχέσεων αντιπροσώπευαν *μερικές* (partial) απόψεις του υπό διερεύνηση ζητήματος. Οι σχέσεις που συνέδεαν αυτές τις κυρίαρχες έννοιες αντιπροσώπευαν ένα αντίστοιχο μέρος (part) της μεθοδολογίας ανάλυσης των φαινομένων εκδήλωσης του ζητήματος. Συνιστούσαν επομένως τις *κύριες ερωτήσεις* που μπορούσαν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη της θεωρίας. Στην προκειμένη περίπτωση, τέτοιες εννοιολογικές σχέσεις ήταν οι is-phenomenon, is-context-of, is-consequence-of, is-condition-for, is-strategy-for, κ.ά.

Πλέον, μέσω του μηχανισμού *μεταφοράς θεωρίας* (theory transfer) του περιβάλλοντος ATLAS.ti δίνεται η δυνατότητα *εξαγωγής* των κωδικών και των δικτύων που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της μελέτης, προκειμένου να επαναχρησιμοποιηθούν και να επεκταθούν.

Συμπληρωματικά, είναι χρήσιμη και η περιήγηση στο τελικό *υπερκείμενο* (hypertext) της συλλογής, το οποίο δίνει τη δυνατότητα στο χρήστη να εστιάσει στα επιλεγμένα αποσπάσματα των δεδομένων και τις αντίστοιχες επισημειώσεις τους, ακολουθώντας τη δομή του εννοιολογικού μοντέλου αναφοράς.

Παράρτημα Γ

Πιθανοτική Λανθάνουσα Σημασιολογική Ανάλυση

Το παράρτημα Γ παρουσιάζει την εφαρμογή του μοντέλου πιθανοτικής λανθάνουσας σημασιολογικής ανάλυσης (PLSA) για την αναζήτηση *ιδεολογικά φορτισμένων αποσπασμάτων κειμένων*, μέσω της ποσοτικής ανάλυσης και *εξόρυξης (mining) σημασιολογικών χειτόνων* των χαρακτηριστικών όρων (terms) που αναδείχθηκαν κατά την ποιοτική ανάλυση της συλλογής (βλ. Παράρτημα Β).

Η ποσοτική ανάλυση στα πλαίσια της μελέτης, ακολουθεί μία συνήθη πρακτική αναπαράστασης της διαδικασίας παραγωγής του κάθε εγγράφου με ένα *πιθανοτικό μοντέλο*. Σε ένα τέτοιο μοντέλο, ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος αναπαρίσταται από μία *πολυωνυμική κατανομή* των όρων που τον απαρτίζουν, σε ένα *προσεγγιστικό γλωσσικό μοντέλο* (approximative language model - unigram). Έτσι, το πιθανοτικό μοντέλο του λόγου αποτελεί μία *μικτή κατανομή* k συναρτήσεων, όπου η κάθε συνάρτηση αντιπροσωπεύει μία *διακριτή ιδεολογική κατηγορία*.

Στην PLSA, οι όροι των κειμένων της συλλογής εμφανίζονται ως *παρατηρήσεις* ενός μικτού μοντέλου πιθανοτήτων, το οποίο αποτελείται από τις επιμέρους κατανομές πιθανοτήτων των όρων ανά ιδεολογική κατηγορία. Η βαρύτητα που δίνεται σε κάθε κατανομή ελέγχεται από συγκεκριμένες *παραμέτρους* (mixing weights), οι οποίες ταυτίζονται στην περίπτωση που οι όροι ανήκουν στο ίδιο κείμενο. Συμπληρωματικά, παρέχεται μία επιπλέον συνάρτηση *αναπλαισίωσης των δεδομένων* (background component) η οποία αποδίδει τη λειτουργία του *μη ιδεολογικού λόγου* σε μία ακόμη κατανομή πιθανοτήτων.

Συγκεκριμένα, υποθέτοντας ότι οι κατανομές $\theta_1, \dots, \theta_k$ είναι τα προσεγγιστικά γλωσσικά μοντέλα (unigrams) των όρων και θ_B η συνάρτηση αναπλαισίωσης στο σύνολο της συλλογής C , ένας όρος w σε ένα έγγραφο d εμφανίζεται ως δείγμα του παρακάτω μικτού μοντέλου πιθανοτήτων:

$$P_d(w) = \lambda_B P(w|\theta_B) + (1 - \lambda_B) \sum_{j=1}^k (\pi_{d,j} P(w|\theta_j))$$

όπου $\pi_{d,j}$ είναι η παράμετρος ελέγχου που καθορίζει την επιλογή της j -ιοστής ιδεολογικής κατηγορίας θ_j από το έγγραφο d , ώστε $\sum_{j=1}^k \pi_{d,j} = 1$ και λ_B είναι η παράμετρος ελέγχου της αναπλαισίωσης θ_B . Ο στόχος της αναπλαισίωσης είναι η επίτευξη ακόμη μεγαλύτερου διαχωρισμού μεταξύ των όρων που εμφανίζονται αποκλειστικά σε ιδεολογικά φορτισμένα αποσπάσματα και των όρων που εμφανίζονται συχνότερα, αλλά παράλληλα και σε μη ιδεολογικό λόγο. Η παράμετρος ελέγχου θ_B υπολογίζεται για το σύνολο της συλλογής C ως

$$P(w|\theta_B) = \frac{\sum_{d \in C} c(w, d)}{\sum_{w \in V} \sum_{d \in C} c(w, d)} \cdot P(w|\theta_B) \text{ και δεν μεταβάλλεται στη συνέχεια.}$$

Οι συμπληρωματικές παράμετροι που πρέπει να υπολογιστούν είναι $A = \{\theta_j, \pi_{d,j} | d \in C, 1 \leq j \leq k\}$. Η συνάρτηση λογαριθμικής πιθανοφάνειας της συλλογής C είναι:

$$\log P(C|A) = \sum_{d \in C} \sum_{w \in V} [c(w, d) \times \log(\lambda_B P(w|\theta_B) + (1 - \lambda_B) \sum_{j=1}^k (\pi_{d,j} P(w|\theta_j)))]$$

όπου $c(w,d)$ είναι ο αριθμός εμφανίσεων του όρου w στο έγγραφο d .

Οι τιμές του μοντέλου εκτιμώνται με τον αλγόριθμο μεγιστοποίησης προσδοκίας (expectation maximisation - EM), έναν γενικό αλγόριθμο εκτίμησης της μέγιστης πιθανοφάνειας που χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις ελλιπών δεδομένων ή λανθανόντων μεταβλητών. Οι έννοιες των ελλιπών δεδομένων και των λανθανόντων μεταβλητών συνδέονται, καθώς η παρουσία μίας λανθάνουσας μεταβλητής υποδηλώνει την έλλειψη δεδομένων παρατήρησης, ενώ αντίστοιχα τα ελλιπή δεδομένα μας οδηγούν στη σύνδεση μίας λανθάνουσας μεταβλητής με τα ελλείποντα δεδομένα (τα οποία θεωρούμε ότι λανθάνουν μεταξύ των δεδομένων παρατήρησης).

Ο αλγόριθμος EM ξεκινά με μία *τυχαία ανάθεση τιμών* σε όλες τις παραμέτρους που πρέπει να εκτιμηθούν. Στη συνέχεια, εναλλάσσονται κατ'επανάληψη δύο βασικά βήματα: το *βήμα προσδοκίας* (E) και το *βήμα μεγιστοποίησης* (M). Στο E, υπολογίζεται η αναμενόμενη πιθανοφάνεια του συνόλου των δεδομένων (*συνάρτηση σφάλματος Q*), όπου η προσδοκία αφορά στη δεσμευμένη κατανομή των λανθανόντων μεταβλητών που έχει υπολογιστεί, με βάση τις ρυθμίσεις των παραμέτρων ελέγχου και την μερική (ελλιπή) παρατήρηση των δεδομένων μας. Στο M, επανεκτιμώνται οι τιμές όλων των παραμέτρων ελέγχου με τη μεγιστοποίηση της συνάρτησης σφάλματος Q.

Το βήμα E επαναλαμβάνεται στη συνέχεια, με τις νέες τιμές των παραμέτρων ελέγχου που εκτιμήθηκαν στο προηγούμενο βήμα M και η διαδικασία συνεχίζεται έως ότου η συνάρτηση πιθανοφάνειας συγκλίνει σε ένα *τοπικό μέγιστο*. Έτσι, αυτό που επιτυγχάνει η EM είναι η διαδοχική αύξηση των δεδομένων παρατήρησης, δίνοντας τυχαίες τιμές στις λανθάνουσες μεταβλητές και εκτιμώντας στη συνέχεια τις τιμές των παραμέτρων ελέγχου με την υπόθεση ότι οι τυχαίες τιμές των λανθανόντων μεταβλητών είναι σωστές.

Συνεπώς, αναζητούμε την τιμή της παραμέτρου Λ η οποία μεγιστοποιεί τη συνάρτηση λογαριθμικής πιθανοφάνειας της συλλογής C:

$$\begin{aligned}\hat{\Lambda} &= \arg_A \max \log P(C|\Lambda) \\ &= \arg_A \max \sum_{d \in C} \sum_{w \in V} [c(w, d) \times \log(\lambda_B P(w|\theta_B) + (1 - \lambda_B) \sum_{j=1}^k (\pi_{d,j} P(w|\theta_j)))]\end{aligned}$$

Εισάγουμε μία μεταβλητή $\{z_{d,w}\}$ η οποία αντιπροσωπεύει τους *όρους που λανθάνουν μεταξύ των δεδομένων παρατήρησης*. Η $P(z_{d,w} = B)$ είναι η πιθανότητα εμφάνισης του όρου w του εγγράφου d στο μη ιδεολογικό λόγο της συλλογής, ενώ η $P(z_{d,w} = j)$ είναι η πιθανότητα εμφάνισης του όρου w του εγγράφου d στα ιδεολογικά φορτισμένα αποσπάσματα, εφόσον όμως δεν εμφανίζεται καθόλου στο μη ιδεολογικό λόγο της συλλογής. Τα βήματα E και M διαμορφώνονται επομένως:

- Βήμα Ε

$$P(z_{d,w}=j) = \frac{\pi_{d,j}^{(n)} P^{(n)}(w|\theta_j)}{\sum_{j'=1}^k \pi_{d,j'}^{(n)} P^{(n)}(w|\theta_{j'})}$$

$$P(z_{d,w}=B) = \frac{\lambda_B P(w|\theta_B)}{\lambda_B P(w|\theta_B) + (1-\lambda_B) \sum_{j=1}^k \pi_{d,j}^{(n)} P^{(n)}(w|\theta_j)}$$
- Βήμα Μ

$$\pi_{d,j}^{(n+1)} = \frac{\sum_{w \in V} c(w,d) (1 - P(z_{d,w}=B)) P(z_{d,w}=j)}{\sum_{j'=1}^k \sum_{w \in V} c(w,d) (1 - P(z_{d,w}=B)) P(z_{d,w}=j')}$$

$$p^{(n+1)}(w|\theta_j) = \frac{\sum_{d \in C_i} c(w,d) (1 - P(z_{d,w}=B)) P(z_{d,w}=j)}{\sum_{w' \in V} \sum_{d \in C_i} c(w',d) (1 - P(z_{d,w'}=B)) P(z_{d,w'}=j)}$$

Για την εφαρμογή του μοντέλου PLSA στη θεματική συλλογή της μελέτης, χρησιμοποιήθηκε το περιβάλλον ανάπτυξης εφαρμογών υπολογιστικής γλωσσολογίας Lemur. Η υλοποίηση των αλγορίθμων βασίστηκε σε κώδικα πηγής των Andrew Schein και Alexandrin Popescul (PennAspect):

```
/// Probabilistic Latent Semantic Analysis
```

```
/*
```

```
* This application will either perform PLSA on a collection, building three probability tables: P(z), P(d|z), and P(w|z) where z in Z are the latent variables (categories), d in D are the documents in the collection, and w in W are the terms in the vocabulary over the collection, or open those tables and read them into memory to illustrate their potential use.
```

```
*
```

```
* The parameter doTrain (true|false) determines whether the tables are constructed or read.
```

```
*
```

```
* The other parameters accepted by PLSA are:
```

```
*
```

```
* index -- the index to use.
```

```
* numCats -- the number of latent variables (categories) to use.
```

```
* beta -- The value of beta for Tempered EM (TEM).
```

```

* betaMin -- The minimum value for beta, TEM iterations stop when beta falls below this value.
* eta -- Multiplier to scale beta before beginning a new set of TEM iterations. Must be less than 1.
* annealcue -- Minimum allowed difference between likelihood in consecutive iterations.
* If the difference is less than this, beta is updated.
* numIters -- Maximum number of iterations to perform.
* numRestarts -- Number of times to recompute with different random seeds.
* testPercentage -- Percentage of events (d,w) to hold out for validation.
* doTrain -- whether to construct the probability tables or read them in. Default is true.
*/

```

```
#include "IndexManager.hpp"
```

```
#include "PLSA.hpp"
```

```
#include "PLSAParam.hpp"
```

```
using namespace lemur::api;
```

```
using namespace lemur::cluster;
```

```
// get application parameters
```

```
void GetAppParam() {
```

```
    PLSAParam::get();
```

```
}
```

```
int AppMain(int argc, char * argv[]) {
```

```
    Index *myIndex;
```

```
    myIndex = IndexManager::openIndex(PLSAParam::databaseIndex);
```

```
    lemur::cluster::PLSA *plsa;
```

```
    int numDocs = myIndex->docCount() + 1;
```

```
    int numCats = PLSAParam::numCats;
```

```
    int numRestart = PLSAParam::numRestarts;
```

```
    int numIter = PLSAParam::numIters;
```

```

double beta = PLSAParam::beta;

double betaMin = PLSAParam::betaMin;

double eta = PLSAParam::eta;

double annealcue = PLSAParam::annealcue;

int testPercentage = PLSAParam::testPercentage;

bool doTrain = PLSAParam::doTrain;

int i, d, w, z;

if (doTrain) {
    plsa = new lemur::cluster::PLSA(*myIndex, testPercentage, numCats,
                                   numIter, numRestart,
                                   beta, betaMin, annealcue, eta);

    plsa->iterateWithRestarts();
} else {
    plsa = new lemur::cluster::PLSA(*myIndex);

    if (!plsa->readArrays()) {
        std::cerr << "Failed to load probability tables." << std::endl;
        exit (1);
    }

    int numTerms = plsa->numWords();
    numDocs = plsa->numDocs();
    numCats = plsa->numCats();

    double lim = 1.0/numTerms;

    cout << "P(d,w):" << endl;

    for(d = 1; d < numDocs; d++) { // DOC
        cout << myIndex->document(d) << ": ";
        for (w = 1; w < numTerms; w++) {
            double prob = plsa->getProb(d,w);

            if (prob > lim) cout << myIndex->term(w) << "(" << prob << ") ";
        }
    }
}

```

```

    cout << endl;
}
double **p_d_z = plsa->get_p_d_z();
double **p_w_z = plsa->get_p_w_z();
double *p_z = plsa->get_p_z();
cout << "P(w|z):" << endl;
for(w = 1; w < numTerms; w++) { // TERM
    cout << myIndex->term(w) << ": ";
    for (z = 0; z < numCats; z++) {
        cout << z << "(" << p_w_z[w][z] << ") ";
    }
    cout << endl;
}
cout << "P(d|z):" << endl;
for(d = 1; d < numDocs; d++) { // DOC
    cout << myIndex->document(d) << ": ";
    for (z = 0; z < numCats; z++) {
        cout << z << "(" << p_d_z[d][z] << ") ";
    }
    cout << endl;
}
cout << "P(z):" << endl;
for(i = 0; i < numCats; i++) {
    cout << "cat " << i << ": " << p_z[i] << endl;
}
}
delete(plsa);
delete(myIndex);
return 0;
}

```

```

/*=====
* Copyright (c) 2003 University of Massachusetts. All Rights Reserved.
*
* Use of the Lemur Toolkit for Language Modeling and Information Retrieval
* is subject to the terms of the software license set forth in the LICENSE
* file included with this software, and also available at
* http://www.lemurproject.org/license.html
* *=====
*/

#include "PLSA.hpp"

#include <float.h> // for -DBL_MAX

#ifdef WIN32

#define drand48() ((rand() % 1000000) / 1000000.0)

#endif

// Probabilistic Latent Semantic Analysis

lemur::cluster::PLSA::PLSA(const lemur::api::Index &dbIndex, int numCats,
lemur::utility::HashFreqVector **train,
lemur::utility::HashFreqVector **validate, int numIter,
int numRestarts, double betastart,
double betastop, double anneal, double betaMod) :
ind(dbIndex), data(train), testData(validate), numberOfIterations(numIter),
numberOfRestarts(numRestarts), startBeta(betastart), beta(betastart),
betaMin(betastop), annealCue(anneal), betaModifier(betaMod),
sizeZ(numCats) {
init();
initR();
}

void lemur::cluster::PLSA::initR() {
// initialize R - total count

```



```

// and w->d index

// 1-based indexing

invIndex = new set<int, less<int> > [sizeW];

R = 0;

for(int i = 1; i < sizeD; i++) { // DOC

    lemur::utility::HashFreqVector *freqs = data[i];

    freqs->startIteration();

    while (freqs->hasMore()) { // TERM

        lemur::api::TERMid_T termId;

        int freq;

        freqs->nextFreq(termId, freq);

        R += freq;

        invIndex[termId].insert(i);

    }

}
}

```

```

void lemur::cluster::PLSA::init() {

    bestOnly = false;

    ownMem = false;

    sizeD = ind.docCount() + 1;

    sizeW = ind.termCountUnique() + 1;

    bestA = 0;

    bestTestLL = -DBL_MAX;

    p_z_prev = new double[sizeZ];

    p_z_current = new double[sizeZ];

    p_z_best = new double[sizeZ];
}

```

```

p_w_z_prev = new double *[sizeW];
p_w_z_current = new double *[sizeW];
p_w_z_best = new double *[sizeW];

p_d_z_prev = new double *[sizeD];
p_d_z_current = new double *[sizeD];
p_d_z_best = new double *[sizeD];

p_w_z_prev[0] = NULL;
p_w_z_current[0] = NULL;
p_w_z_best[0] = NULL;

p_d_z_prev[0] = NULL;
p_d_z_current[0] = NULL;
p_d_z_best[0] = NULL;

// 1-based indexing
for (int w = 1; w < sizeW; w++) {
    p_w_z_prev[w] = new double [sizeZ];
    p_w_z_current[w] = new double [sizeZ];
    p_w_z_best[w] = new double [sizeZ];
}

// 1-based indexing
for (int d = 1; d < sizeD; d++){
    p_d_z_prev[d] = new double [sizeZ];
    p_d_z_current[d] = new double [sizeZ];
    p_d_z_best[d] = new double [sizeZ];
}
}

```

```

void lemur::cluster::PLSA::selectTestTrain(int testPercentage) {
    // set up data and testData.
    lemur::utility::HashFreqVector **train = new lemur::utility::HashFreqVector *[sizeD];
    lemur::utility::HashFreqVector **test = new lemur::utility::HashFreqVector *[sizeD];
    train[0] = NULL;
    test[0] = NULL;
    lemur::utility::FreqCount ct;
    for(int i = 1; i < sizeD; i++) { // DOC
        train[i] = new lemur::utility::HashFreqVector;
        test[i] = new lemur::utility::HashFreqVector;
        lemur::api::TermInfoList *tList = ind.termInfoList(i);
        lemur::api::TermInfo *info;
        tList->startIteration();
        while (tList->hasMore()) { // TERM
            info = tList->nextEntry();
            ct.key = info->termID();
            // K % test
            if ((rand() % testPercentage) == 0)
                test[i]->add(ct, info->count());
            else
                train[i]->add(ct, info->count());
        }
        delete tList;
    }
    data = train;
    testData = test;
    ownMem = true;
}

```

```

// Probabilistic Latent Semantic Analysis
lemur::cluster::PLSA::PLSA(const lemur::api::Index &dbIndex, int testPercentage, int numCats,
    int numIter,
    int numRestarts, double betastart,
    double betastop, double anneal, double betaMod) :
    ind(dbIndex), numberOfIterations(numIter),
    numberOfRestarts(numRestarts), startBeta(betastart), beta(betastart),
    betaMin(betastop), annealcue(anneal), betaModifier(betaMod),
    sizeZ(numCats) {
    init();
    selectTestTrain(testPercentage);
    initR();
}

```

/// Make an empty one ready to read in precomputed probability tables.

```

lemur::cluster::PLSA::PLSA(const lemur::api::Index &dbIndex) :
    ind(dbIndex), data(NULL), testData(NULL), numberOfIterations(0),
    numberOfRestarts(0), startBeta(0), beta(0),
    betaMin(0), annealcue(0), betaModifier(0), sizeZ(0), sizeW(0),
    sizeD(0) {
    bestOnly = true;
    ownMem = false;
    p_z_prev = NULL;
    p_z_current = NULL;
    p_z_best = NULL;
    p_w_z_prev = NULL;
    p_w_z_current = NULL;
    p_w_z_best = NULL;
    p_d_z_prev = NULL;
    p_d_z_current = NULL;
}

```

```

p_d_z_best = NULL;
invIndex = NULL;

// pass in a filestem.

// if (!readArrays()) cerr << "Failed to Read arrays." << endl;
}

```

```

lemur::cluster::PLSA::~~PLSA() {
    if (!bestOnly) {
        // pass in a filestem
        writeArrays();
    }

    for (int w = 0; w < sizeW; w++) {
        if (!bestOnly) {
            delete[](p_w_z_prev[w]);
            delete[](p_w_z_current[w]);
        }
        delete[](p_w_z_best[w]);
    }

    for (int d = 0; d < sizeD; d++){
        if (!bestOnly) {
            delete[](p_d_z_prev[d]);
            delete[](p_d_z_current[d]);
        }
        delete[](p_d_z_best[d]);
    }

    if (!bestOnly) {
        delete[](p_z_prev);
        delete[](p_w_z_prev);
        delete[](p_d_z_prev);
        delete[](p_z_current);
    }
}

```

```

delete[](p_w_z_current);
delete[](p_d_z_current);
delete[](invIndex);
}
delete[](p_z_best);
delete[](p_w_z_best);
delete[](p_d_z_best);
if (ownMem) {
    for(int i = 1; i < sizeD; i++) {
        delete(data[i]);
        delete(testData[i]);
    }
    delete[](data);
    delete[](testData);
}
}

// performs one EM iteration, returns log likelihood of training data
double lemur::cluster::PLSA::interleavedIterationEM() {
    int d, z, i, j;
    lemur::api::TERMINID_T w;

    double* denominatorMaxStep = new double[sizeZ];
    double sum = 0.0, sum_pz = 0;
    for(z = 0; z < sizeZ; z++) { // CAT
        for(d = 1; d < sizeD; d++) { // DOC
            lemur::utility::HashFreqVector *freqs = data[d];
            freqs->startIteration();
            while (freqs->hasMore()) { // TERM
                int freq;

```

```

    freqs->nextFreq(w, freq);
    // sum += tf(w) * p(z) * exp(p(d,z)*p(w,z), beta)/jointBeta(d,w)
    sum += freq * p_z_prev[z] *
        pow(p_d_z_prev[d][z] * p_w_z_prev[w][z], beta) /
        jointEstimateBeta(d, w);
}
}
denominatorMaxStep[z] = sum;
sum = 0.0;
}
// M step of P(w | z)
sum = 0.0;
for(w = 1; w < sizeW; w++) // TERM
    for(z = 0; z < sizeZ; z++) { // CAT
        set<int, less<int> >::iterator it;
        for (it = invIndex[w].begin(); it != invIndex[w].end(); it++) {
            d = *it;
            lemur::utility::HashFreqVector *freqs = data[d]; // DOC
            int freq;
            freqs->find(w, freq);
            // sum += tf(w) * p(z) * exp(p(d,z)*p(w,z), beta)/jointBeta(d,w)
            sum += freq * p_z_prev[z] *
                pow(p_d_z_prev[d][z] * p_w_z_prev[w][z], beta) /
                jointEstimateBeta(d, w);
        }
        p_w_z_current[w][z] = sum/denominatorMaxStep[z];
        sum = 0.0;
    }
}

```

```

// M step of P(d | z)
sum = 0.0;
for(d = 1; d < sizeD; d++) // DOC
    for(z = 0; z < sizeZ; z++) { // CAT
        lemur::utility::HashFreqVector *freqs = data[d];
        freqs->startIteration();
        while (freqs->hasMore()) { // TERM
            int freq;
            freqs->nextFreq(w, freq);
            // sum += tf(w) * p(z) * exp(p(d,z)*p(w,z), beta)/jointBeta(d,w)
            sum += freq * p_z_prev[z] *
                pow(p_d_z_prev[d][z] * p_w_z_prev[w][z], beta) /
                jointEstimateBeta(d, w);
        }
        p_d_z_current[d][z] = sum/denominatorMaxStep[z];
        sum = 0.0;
    }

// M step of P(z)
for(z = 0; z < sizeZ; z++) { // CAT
    double val = denominatorMaxStep[z]/R;
    p_z_current[z] = val;
    sum_pz += val; // normalizer
}

// normalize parameters
for(i = 0; i < sizeZ; i++) // CAT
    p_z_current[i] /= sum_pz;
// -----
for(j = 0; j < sizeZ; j++) { // CAT

```



```

    sum = 0.0;
    for(i = 1; i < sizeW; i++) // TERM
        sum += p_w_z_current[i][j];
    for(i = 1; i < sizeW; i++) // TERM
        p_w_z_current[i][j] /= sum;
}
// -----
for(j = 0; j < sizeZ; j++) { // CAT
    sum = 0.0;
    for(i = 1; i < sizeD; i++) // DOC
        sum += p_d_z_current[i][j];
    for(i = 1; i < sizeD; i++) // DOC
        p_d_z_current[i][j] /= sum;
}
// end normalizing
delete[] denominatorMaxStep;
return logLikelihood();
}

void lemur::cluster::PLSA::setPrevToCurrent() {
    int i, j;
    for(i = 0; i < sizeZ; i++)
        p_z_prev[i] = p_z_current[i];
    for(i = 1; i < sizeW; i++)
        for(j = 0; j < sizeZ; j++)
            p_w_z_prev[i][j] = p_w_z_current[i][j];
    for(i = 1; i < sizeD; i++)
        for(j = 0; j < sizeZ; j++)
            p_d_z_prev[i][j] = p_d_z_current[i][j];
}

```

```

void Lemur::cluster::PLSA::setCurrentToBest() {
    int i, j;
    for(i = 0; i < sizeZ; i++)
        p_z_current[i] = p_z_best[i];
    for(i = 1; i < sizeW; i++)
        for(j = 0; j < sizeZ; j++)
            p_w_z_current[i][j] = p_w_z_best[i][j];
    for(i = 1; i < sizeD; i++)
        for(j = 0; j < sizeZ; j++)
            p_d_z_current[i][j] = p_d_z_best[i][j];
}

```

```

void Lemur::cluster::PLSA::setBestToCurrent() {
    int i, j;
    for(i = 0; i < sizeZ; i++)
        p_z_best[i] = p_z_current[i];
    for(i = 1; i < sizeW; i++)
        for(j = 0; j < sizeZ; j++)
            p_w_z_best[i][j] = p_w_z_current[i][j];
    for(i = 1; i < sizeD; i++)
        for(j = 0; j < sizeZ; j++)
            p_d_z_best[i][j] = p_d_z_current[i][j];
}

```

```

void Lemur::cluster::PLSA::setBestToPrev() {
    int i, j;
    for(i = 0; i < sizeZ; i++)
        p_z_best[i] = p_z_prev[i];
    for(i = 1; i < sizeW; i++)

```

```

for(j = 0; j < sizeZ; j++)
    p_w_z_best[i][j] = p_w_z_prev[i][j];
for(i = 1; i < sizeD; i++)
    for(j = 0; j < sizeZ; j++)
        p_d_z_best[i][j] = p_d_z_prev[i][j];
}

```

```

void lemur::cluster::PLSA::setPrevToBest() {
    int i, j;
    for(i = 0; i < sizeZ; i++)
        p_z_prev[i] = p_z_best[i];
    for(i = 1; i < sizeW; i++)
        for(j = 0; j < sizeZ; j++)
            p_w_z_prev[i][j] = p_w_z_best[i][j];
    for(i = 1; i < sizeD; i++)
        for(j = 0; j < sizeZ; j++)
            p_d_z_prev[i][j] = p_d_z_best[i][j];
}

```

```

// Calculate the average likelihood of an event
double lemur::cluster::PLSA::getAverageLikelihood() {
    double answer = 0.0;
    int d;
    lemur::api::TERMIN_T w;
    int events = 0;
    for (d = 1; d < sizeD; d++) {
        lemur::utility::HashFreqVector *freqs = testData[d];
        freqs->startIteration();
        while (freqs->hasMore()) { // TERM
            int freq;

```

```

    freqs->nextFreq(w, freq);
    answer += jointEstimateCurrent(d, w);
    events++;
}
}
answer /= events;
return answer;
}

// Calculate the average likelihood of an event using prev parameter values
double Lemur::cluster::PLSA::getAverageLikelihoodPrev() {
    double answer = 0.0;
    int d;
    Lemur::api::TERMINID_T w;
    int events = 0;
    for (d = 1; d < sizeD; d++) {
        Lemur::utility::HashFreqVector *freqs = testData[d];
        freqs->startIteration();
        while (freqs->hasMore()) { // TERM
            int freq;
            freqs->nextFreq(w, freq);
            answer += jointEstimate(d, w);
            events++;
        }
    }
    answer /= events;
    return answer;
}

// Calculates likelihood using previous parameter estimates

```

```

double lemur::cluster::PLSA::jointEstimate (int indexD, int indexW) {
    int z;
    double sum = 0.0;
    for(z = 0; z < sizeZ; z++)
        sum += p_z_prev[z]*p_w_z_prev[indexW][z]*p_d_z_prev[indexD][z];
    return sum;
}

```

// Calculates likelihood using current parameter estimates

```

double lemur::cluster::PLSA::jointEstimateCurrent (int indexD, int indexW) {
    int z;
    double sum = 0.0;
    for(z = 0; z < sizeZ; z++)
        sum += p_z_current[z]*p_w_z_current[indexW][z]*p_d_z_current[indexD][z];
    return sum;
}

```

// Calculates likelihood using best parameter estimates found

// (over all restarts)

```

double lemur::cluster::PLSA::jointEstimateBest(int indexD, int indexW) {
    int z;
    double sum = 0.0;
    for(z = 0; z < sizeZ; z++)
        sum += p_z_best[z]*p_w_z_best[indexW][z]*p_d_z_best[indexD][z];
    return sum;
}

```

// jointestimateBeta is joint estimate where terms in summation

// were raised to power beta.

```

double lemur::cluster::PLSA::jointEstimateBeta (int indexD, int indexW) {

```

```

int z;

double sum = 0.0;

for(z = 0; z < sizeZ; z++)

    sum += p_z_prev[z]*pow(p_w_z_prev[indexW][z]*p_d_z_prev[indexD][z], beta);

return sum;
}

```

// This routine gets the ball rolling

```

void lemur::cluster::PLSA::iterateWithRestarts() {

    iterate();

    cerr << "RESTART\tLogLikelihood\tTestDataLogLikelihood\n";

    cerr << 0 << "\t" << logLikelihood() << "\t" << validateDataLogLikelihood()

        << endl;

    for(int count = 0; count < numberOfRestarts - 1 ; count++) {

        iterate();

        cerr << "RESTART\tLogLikelihood\tTestDataLogLikelihood\n";

        cerr << (count + 1) << "\t" << logLikelihood() << "\t"

            << validateDataLogLikelihood() << endl;

    }

    setPrevToBest();

    setCurrentToBest();

    cerr << " FINAL LOG-LIKELIHOOD " << validateDataLogLikelihood()

        << " Avg. Likelihood: " << getAverageLikelihood() << endl;

}

```

// This is the main routine of the model training

```

void lemur::cluster::PLSA::iterate() {

    double lastA; // These two variables help check for

    double newA = 1; // numerical errors due to overfitting

    int iterNum = 0;

```

```

initializeParameters();

beta = startBeta;

lastA = getAverageLikelihoodPrev();

cerr << "Starting average likelihood: " << lastA << endl;

cerr << "iteration\ttLL\ttestLL\tAvgLL" << endl;

double LL = -DBL_MAX;

double prevTestLL = validateDataLogLikelihood();

double currentTestLL = -DBL_MAX;

newA = 1;

while(iterNum < numberOfIterations && beta > betaMin) {

    LL = interleavedIterationEM();

    currentTestLL = validateCurrentLogLikelihood();

    newA = getAverageLikelihood();

    cerr << iterNum << "\t" << LL << "\t" << currentTestLL << "\t"
        << newA << endl;

    if((currentTestLL - annealCue) < prevTestLL || newA < lastA) {

        currentTestLL = prevTestLL;

        beta *= betaModifier;

        iterNum--;

    } else {

        lastA = newA;

        setPrevToCurrent();

        prevTestLL = currentTestLL;

    }

    iterNum++;

}

// Only update best parameters if there is clear
// improvement

// Do we want to look at current?

```

```

if (newA > lastA && newA > bestA && currentTestLL > prevTestLL) {
    if (currentTestLL > bestTestLL) {
        setBestToCurrent();
        bestTestLL = currentTestLL;
        bestA = newA;
    }
} else {
    if (lastA > bestA) {
        if (prevTestLL > bestTestLL) {
            bestTestLL = prevTestLL;
            setBestToPrev();
            bestA = lastA;
        }
    }
}
}

```

```

void Lemur::cluster::PLSA::initializeParameters() {
    int i, j;
    double sum;
    // initializing prev
    // Make sure we can use drand48 w/ win...
    // initialize p_z_prev
    sum = 0.0;
    for(i = 0; i < sizeZ; i++) {
        p_z_prev[i] = drand48()*drand48();
        sum += p_z_prev[i];
    }
    // normalize:
    for(i = 0; i < sizeZ; i++)

```



```

    p_z_prev[i] = p_z_prev[i]/sum;
// initialize p_w_z_prev
for(j = 0; j < sizeZ; j++) {
    sum = 0.0;
    double rnd;
    for(i = 1; i < sizeW; i++) {
        rnd = drand48()*drand48();
        sum += rnd;
        p_w_z_prev[i][j] = rnd;
    }
    for(i = 1; i < sizeW; i++)
        p_w_z_prev[i][j] = p_w_z_prev[i][j]/sum;
}
// initialize p_d_z_prev
for(j = 0; j < sizeZ; j++) {
    sum = 0.0;
    double rnd;
    for(i = 1; i < sizeD; i++) {
        rnd = drand48()*drand48();
        sum += rnd;
        p_d_z_prev[i][j] = rnd;
    }
    for(i = 1; i < sizeD; i++)
        p_d_z_prev[i][j] = p_d_z_prev[i][j]/sum;
}
}

```

/ logLikelihood calculates the log-likelihood of the training data using the "previous" parameter estimates. Note that events with probability zero are thrown out of the likelihood calculation. This is useful when we have a word in our dictionary that doesn't occur in any document.*

*This technique of not using zero probability events in the log-likelihood is dangerous, since we can overfit so much that some events get zero probability when they shouldn't. This artificially lowers the log-likelihood. We use an additional metric, the Breese R value to catch this case and monitor for potential overfitting. */*

// Calculate the log likelihood of a given data set using the supplied joint estimate method.

```
double lemur::cluster::PLSA::doLogLikelihood(jointfuncType jointFunc,
                                             lemur::utility::HashFreqVector **&myData) {
    int d;
    lemur::api::TERMIN_T w;
    double sum = 0.0;
    double logJoint = 0.0;
    for (d = 1; d < sizeD; d++) {
        lemur::utility::HashFreqVector *freqs = myData[d];
        freqs->startIteration();
        while (freqs->hasMore()) { // TERM
            int freq;
            freqs->nextFreq(w, freq);
            logJoint = log((this->*jointFunc)(d, w));
            if (logJoint > -HUGE_VAL) {
                sum += freq * logJoint;
            }
        }
    }
    return sum;
}
```

// Calculate the training data log-likelihood using prev parameters

```
double lemur::cluster::PLSA::logLikelihood() {
    return doLogLikelihood(&lemur::cluster::PLSA::jointEstimate, data);
}
```

```

// Calculate the hold out data log-likelihood using prev parameters
double lemur::cluster::PLSA::validateDataLogLikelihood() {
    return doLogLikelihood(&lemur::cluster::PLSA::jointEstimate, testData);
}

// Calculate the held out data log-likelihood using current parameters
double lemur::cluster::PLSA::validateCurrentLogLikelihood() {
    return doLogLikelihood(&lemur::cluster::PLSA::jointEstimateCurrent, testData);
}

// Calculate the hold out data log-likelihood using the best parameters
double lemur::cluster::PLSA::bestDataLogLikelihood() {
    return doLogLikelihood(&lemur::cluster::PLSA::jointEstimateBest, testData);
}

bool lemur::cluster::PLSA::readArrays() {
    /// filestem passed in!

    bool res = true;

    ifstream if1("p_z.bin", ios_base::in | ios_base::binary);
    ifstream if2("p_w_z.bin", ios_base::in | ios_base::binary);
    ifstream if3("p_d_z.bin", ios_base::in | ios_base::binary);
    res &= readArray(if1, lemur::cluster::PLSA::P_Z);
    res &= readArray(if2, lemur::cluster::PLSA::P_W_Z);
    res &= readArray(if3, lemur::cluster::PLSA::P_D_Z);

    if1.close();
    if2.close();
    if3.close();

    return res;
}

```

```

bool lemur::cluster::PLSA::readArray(ifstream& infile, enum pType which) {

    bool retVal = true;

    // initialize contents of best

    int dim1, dim2;

    int w, j;

    switch (which) {

    case P_Z:

        infile.read((char*) &dim1, sizeof(int));

        if (!(infile.gcount() == sizeof(int)))

            return false;

        p_z_best = new double[dim1];

        sizeZ = dim1;

        infile.read((char*) p_z_best, sizeof(double) * dim1);

        if (!(infile.gcount() == (sizeof(double) * dim1))) {

            delete[](p_z_best);

            p_z_best = NULL;

            return false;

        }

        break;

    case P_W_Z:

        infile.read((char*) &dim1, sizeof(int));

        if (!(infile.gcount() == sizeof(int)))

            return false;

        infile.read((char*) &dim2, sizeof(int));

        if (!(infile.gcount() == sizeof(int)))

            return false;

        p_w_z_best = new double *[dim1];

        sizeW = dim1;

        sizeZ = dim2;

        p_w_z_best[0] = NULL;

```

```

// 1-based indexing
for (w = 1; w < dim1; w++) {
    p_w_z_best[w] = new double [dim2];
    infile.read((char*) p_w_z_best[w], sizeof(double) * dim2);
    if (!(infile.gcount() == (sizeof(double) * dim2))) {
        for (j = 1; j <= w; j++)
            delete[](p_w_z_best[j]);
        delete[](p_w_z_best);
        p_w_z_best = NULL;
        return false;
    }
}
break;

case P_D_Z:
    infile.read((char*) &dim1, sizeof(int));
    if (!(infile.gcount() == sizeof(int)))
        return false;
    infile.read((char*) &dim2, sizeof(int));
    if (!(infile.gcount() == sizeof(int)))
        return false;
    sizeD = dim1;
    sizeZ = dim2;
    p_d_z_best = new double *[dim1];
    p_d_z_best[0] = NULL;
    // 1-based indexing
    for (w = 1; w < dim1; w++) {
        p_d_z_best[w] = new double [dim2];
        infile.read((char*) p_d_z_best[w], sizeof(double) * dim2);
        if (!(infile.gcount() == (sizeof(double) * dim2))) {
            for (j = 1; j <= w; j++)

```

```

        delete[](p_d_z_best[j]);
    delete[](p_d_z_best);
    p_d_z_best = NULL;
    return false;
}
}
break;
default:
    retVal = false;
    break;
}
return retVal;
}

```

```

void lemur::cluster::PLSA::writeArrays() {
    // pass in a filestem
    ofstream of1("p_z.bin", ios_base::out | ios_base::binary);
    ofstream of2("p_w_z.bin", ios_base::out | ios_base::binary);
    ofstream of3("p_d_z.bin", ios_base::out | ios_base::binary);
    writeArray(of1, lemur::cluster::PLSA::P_Z);
    writeArray(of2, lemur::cluster::PLSA::P_W_Z);
    writeArray(of3, lemur::cluster::PLSA::P_D_Z);
    of1.close();
    of2.close();
    of3.close();
}

```

```

void lemur::cluster::PLSA::writeArray(ofstream& ofile, enum pType which) {
    int w;
    switch (which) {

```

```

case P_Z:
    ofile.write((const char*) &sizeZ, sizeof(int));
    ofile.write((const char*) p_z_best, sizeof(double) * sizeZ);
    break;
case P_W_Z:
    ofile.write((const char*) &sizeW, sizeof(int));
    ofile.write((const char*) &sizeZ, sizeof(int));
    for (w = 1; w < sizeW; w++) {
        ofile.write((const char*) p_w_z_best[w], sizeof(double) * sizeZ);
    }
    break;
case P_D_Z:
    ofile.write((const char*) &sizeD, sizeof(int));
    ofile.write((const char*) &sizeZ, sizeof(int));
    for (w = 1; w < sizeD; w++) {
        ofile.write((const char*) p_d_z_best[w], sizeof(double) * sizeZ);
    }
    break;
default:
    break;
}
}

```

// getProb(int d, int w) calculates $\Pr(d,w)$

```

double lemur::cluster::PLSA::getProb(int d, int w) const {
    double total = 0.0;
    for (int z = 0; z < sizeZ; z++) {
        total += p_z_best[z] * p_d_z_best[d][z] * p_w_z_best[w][z];
    } return total;
}

```

```

/*=====
 * Copyright (c) 2001 Carnegie Mellon University. All Rights Reserved.
 *
 * Use of the Lemur Toolkit for Language Modeling and Information Retrieval
 * is subject to the terms of the software license set forth in the LICENSE
 * file included with this software, and also available at
 * http://www.lemurproject.org/license.html
 *=====
 */

```

```

#ifndef _PLSAPARAMETER_HPP
#define _PLSAPARAMETER_HPP

```

```

#include "Param.hpp"

/// General PLSA related parameters
namespace PLSAParam {
    /// @name PLSA parameters
    //@{
    /// database index
    static std::string databaseIndex;
    /// number of categories
    static int numCats;
    /// Beta for TEM
    static double beta, betaMin;
    /// eta for TEM (beta = eta * beta;)
    static double eta;
    /// annealcue value (delta)
    static double annealcue;
    /// How many iterations
    static int numIters;

```



```

/// How many restarts

static int numRestarts;

/// Test percentage for splitting (10%)

static int testPercentage;

/// Are we training?

static bool doTrain;

//@}

static void get() {
    databaseIndex = lemur::api::ParamGetString("index", "");
    numCats = lemur::api::ParamGetInt("numCats", 20);
    beta = lemur::api::ParamGetDouble("beta", 1);
    betaMin = lemur::api::ParamGetDouble("betaMin", 0.6);
    eta = lemur::api::ParamGetDouble("eta", 0.92);
    annealCue = lemur::api::ParamGetDouble("annealCue", 0);
    numIters = lemur::api::ParamGetInt("numIters", 100);
    numRestarts = lemur::api::ParamGetInt("numRestarts", 1);
    testPercentage = lemur::api::ParamGetInt("testPercentage", 10);
    std::string s = lemur::api::ParamGetString("doTrain", "true");
    doTrain = (s == "true");
}
};

```

```

#endif

```

```

/*=====
 * Copyright (c) 2003 University of Massachusetts. All Rights Reserved.
 *
 * Use of the Lemur Toolkit for Language Modeling and Information Retrieval
 * is subject to the terms of the software license set forth in the LICENSE
 * file included with this software, and also available at
 * http://www.lemurproject.org/license.html
 *=====
 */

#ifndef _PLSA_HPP
#define _PLSA_HPP
#include "common_headers.hpp"
#include <cmath>
#include <set>
#include "Index.hpp"
#include "FreqVector.hpp"
namespace lemur
{
    namespace cluster
    {

        //forward declaration.
        class PLSA;

        // Needed to declare member function parameter (not sure why...).
        /// Joint probability function pointer.
        typedef double (PLSA::*jointfuncType)(int, int);
    }
}

```

```

/// Probabilistic Latent Semantic Analysis

/// Java Reference implementation from Andrew Schein and Alexandrin Popescul
/// (Penn). PennAspect (GPL).

/// Need both transient and permanent versions (store model components).

class PLSA {
public:

    // need to pass in many parameters. Use sensible defaults...

    // document arguments.

    /// building with provided train/test partitions
    PLSA(const lemur::api::Index &dbIndex, int numCats,
        lemur::utility::HashFreqVector **train,
        lemur::utility::HashFreqVector **validate, int numIter,
        int numRestarts, double betastart,
        double betastop, double anneal, double betaMod);

    /// building without provided train/test partitions
    PLSA(const lemur::api::Index &dbIndex, int testPercentage, int numCats, int numIter,
        int numRestarts, double betastart,
        double betastop, double anneal, double betaMod);

    /// for using prebuilt tables.
    PLSA(const lemur::api::Index &dbIndex);
    virtual ~PLSA();

    /// Start things going.
    void iterateWithRestarts();

    /// get the final values

    /// P(z) vector
    double *get_p_z() const {return p_z_best;}

    /// P(w|z) matrix

```

```

double **get_p_w_z() const {return p_w_z_best;}

/// P(d|z) matrix

double **get_p_d_z() const {return p_d_z_best;}

/// P(d,w)

double getProb(int d, int w) const ;

// get the matrix sizes

/// number of terms

int numWords() const {return sizeW;}

/// number of docs

int numDocs() const {return sizeD;}

/// number of categories

int numCats() const {return sizeZ;}

/// should these be public?

/// On ctor if not constructing.

bool readArrays();

private:

// attributes

/// Index to use

const lemur::api::Index &ind;

/// number of categories

int sizeZ;

/// number of documents

int sizeD;

/// number of words

int sizeW;

/// train d->w freq list

lemur::utility::HashFreqVector **data; // passed in

/// test (validation) d->w freq list

```

```

lemur::utility::HashFreqVector **testData; // passed in
// w->d inverted index for M step of P(w | z)
set<int, less<int> > *invIndex; // constructed

// Beta for TEM
double startBeta, beta, betaMin;
// eta for TEM (beta = eta * beta;)
double betaModifier;
// anneal cue value (delta)
double annealCue;
// used in M step for p_z
int R;
// How many iterations
int numberOfIterations;
// How many restarts
int numberOfRestarts;
// Best log likelihood on the test data so far.
double bestTestLL;
// Best average log likelihood on the test data so far.
double bestA;
// have we only loaded existing tables from files
bool bestOnly;
// did we allocate the test/train vectors?
bool ownMem;
// P(z) vector current iteration
double *p_z_current;
// P(w|z) matrix current iteration
double **p_w_z_current;
// P(d|z) matrix current iteration
double **p_d_z_current;

```

```

/// P(z) vector previous iteration
double *p_z_prev;

/// P(w|z) matrix previous iteration
double **p_w_z_prev;

/// P(d|z) matrix previous iteration
double **p_d_z_prev;

/// P(z) vector best iteration
double *p_z_best;

/// P(w|z) matrix best iteration
double **p_w_z_best;

/// P(d|z) matrix best iteration
double **p_d_z_best;

// methods

/// Copy current iteration data to previous iteration data
void setPrevToCurrent();

/// Copy best iteration data to current iteration data
void setCurrentToBest();

/// Copy current iteration data to best iteration data
void setBestToCurrent();

/// Copy previous iteration data to best iteration data
void setBestToPrev();

/// Copy best iteration data to previous iteration data
void setPrevToBest();

/// Calculate the average likelihood of an event in the
/// test data using the current iteration estimates.
double getAverageLikelihood();

```

```

/// Calculate the average likelihood of an event in the
/// test data using the previous iteration estimates.
double getAverageLikelihoodPrev();

/// Estimates  $P(d,w)$  using previous parameter estimates
double jointEstimate (int indexD, int indexW);
/// Estimates  $P(d,w)$  using current parameter estimates
double jointEstimateCurrent (int indexD, int indexW);
/// Estimates  $P(d,w)$  using best parameter estimates
double jointEstimateBest (int indexD, int indexW);
/// Joint estimate using previous parameter estimates where
/// the terms in summation are raised to power beta.
double jointEstimateBeta (int indexD, int indexW);

/// main routine for model training.
void iterate();
/// Initialize the prev probability arrays to random values.
void initializeParameters();

/// Calculate the log likelihood of a given data set using the supplied
/// joint estimate method.
double doLogLikelihood(jointfuncType, lemur::utility::HashFreqVector **&myData);
/// Calculate the training data log-likelihood using prev parameters
double logLikelihood();
/// Calculate the hold out data log-likelihood using prev parameters
double validateDataLogLikelihood();
/// Calculate the hold out data log-likelihood using current parameters
double validateCurrentLogLikelihood();
/// Calculate the hold out data log-likelihood using the best parameters
double bestDataLogLikelihood();

```

```

    /// performs one EM iteration, returns log likelihood of training data
    double interleavedIterationEM();

    /// Select training/test events
    void selectTestTrain(int testPercent);

    /// Initialize attributes.
    void init();

    /// Initialize R and w->d inverted list.
    void initR();

    /// read/write array options.
    enum pType {P_Z = 0, P_W_Z = 1, P_D_Z = 2};

    /// write out all the arrays to file.
    void writeArrays();

    /// Read a probability array (matrix) from a file
    bool readArray(ifstream& infile, enum pType which);

    /// Write a probability array (matrix) to a file
    void writeArray(ofstream& ofile, enum pType which);

};

}

}

#endif /* _PLSA_HPP */

```

Κατά την εισαγωγή του συνόλου των δεδομένων της συλλογής (άνω των 15.000 κειμένων σε μορφή .txt, .html, .doc και .pdf) στο περιβάλλον Lemur, ακολουθήθηκαν ορισμένα βήματα *προ-επεξεργασίας* τους, προκειμένου να βελτιωθεί η ποιότητα, η ακρίβεια και η αποτελεσματικότητα της ποσοτικής ανάλυσης.

Τα δεδομένα *καθαρίστηκαν*, με την αφαίρεση όλων των αποσπασμάτων που δεν αποδίδονταν στους πρωτότυπους δημιουργούς αλλά αφορούσαν σε μεταγενέστερα σχόλια τρίτων και άλλα τεχνικά δεδομένα και μεταδεδομένα των εγγράφων, αλλά και την αφαίρεση των *τετριμμένων λέξεων* (stop-words) σύμφωνα με τη λίστα του Fox για την αγγλική γλώσσα. Στη συνέχεια, ελέγχθηκαν για την ύπαρξη διπλοτύπων και μειώθηκαν ανάλογα.

Μετά τον καθαρισμό και τη μείωση των δεδομένων, δημιουργήθηκε ένα *ευρετήριο Indri* των κειμένων και των όρων τους, με τη διαδοχική χρήση των *αλγορίθμων Krovetz* και *Porter* για την αναγνώριση των *ρίζων* των λέξεων (stemming), συνδυάζοντας την ακρίβεια των αποτελεσμάτων του πρώτου αλγορίθμου με την αποδοτικότητα του δεύτερου.

Ο μηχανισμός Indri επιλέχθηκε:

α. για τη δυνατότητα *κλιμάκωσης* (scalability) του ευρετηρίου στα 500 εκατομμύρια έγγραφα, ώστε να υποστηρίζει το μελλοντικό εμπλουτισμό των δεδομένων με άλλες θεματικές συλλογές και τη συγκριτική ποσοτική ανάλυσή τους με δεδομένα του Διαδικτύου, καθώς και

β. για τη δυνατότητα *διανομής του ευρετηρίου* (index distribution) σε *συστάδες υπολογιστών* (computer clusters), προκειμένου να πραγματοποιούνται συνεργατικά οι πολύπλοκοι μαθηματικοί υπολογισμοί της μεθόδου PLSA, μειώνοντας έτσι ραγδαία τον απαιτούμενο χρόνο εκτέλεσης ενός ερωτήματος αναζήτησης στο ευρετήριο.

Η *αξιολόγηση* του κατηγοριοποιητή PLSA βασίστηκε στη *μέθοδο hold-out*. Το σύνολο των δεδομένων της συλλογής χωρίστηκε τυχαία σε δύο ανεξάρτητα σύνολα, ένα *σύνολο εκπαίδευσης* με το 70% των δεδομένων και ένα *σύνολο δοκιμής* με το 30% των δεδομένων. Τα δεδομένα εκπαίδευσης χρησιμοποιήθηκαν για τον ορισμό του μοντέλου PLSA, ενώ η ακρίβεια της κατηγοριοποίησης υπολογίστηκε με τα δοκιμαστικά δεδομένα. Η διαδικασία αξιολόγησης επαναλήφθηκε μέχρι να οριστικοποιηθούν οι παράμετροι ελέγχου που αποδίδουν τη *μέγιστη ακρίβεια* στο μοντέλο.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Abelson, R.P. and Carroll, J.D. (1965) Computer Simulation of Individual Belief Systems. *The American Behavioral Scientist*, 8(9), pp. 24-30.

Abelson, R.P. (1973) The Structure of Belief Systems. In R. C. Schank and K. M. Colby, editors, *Computer Models of Thought and Language*, San Francisco: W.H. Freeman.

Anderson, T. (2000) Text Categorization using lexical chains. Copenhagen University.

Ando, R.K. (2000) Latent Semantic Space: Iterative Scaling Improves Inter-document Similarity Measurement. In *Proceedings of SIGIR 2000*.

Ando, R.K., Boguraev, B.K., Byrd, R.J. and Neff, M.S. (2000) Multi-document Summarization by Visualizing Topical Content. In *Proceedings of ANLP/NAACL Workshop on Automatic Summarization*.

Bakhtin, M. (1935) Discourse in the Novel (translated by C. Emerson and M. Holquist). In *The Dialogic Imagination*, M. Bakhtin, 259-422. Austin: University of Texas, 1981.

Bakhtin, M. (1953) The problem of speech genres (translated by V. McGee). In *Speech Genres and Other Late Essays*, M. Bakhtin, 60-102. Austin: University of Texas, 1986.

Ballim, A. and Wilks, Y. (1991) *Artificial Believers: The Ascription of Belief*. Lawrence Erlbaum Associates.

Barthes, R. (1984) *Mythologies*, New York NY: Hill & Wang.

Barthes, R. (1977) *Image, Music, Text*, New York NY: Hill & Wang.

Barzilay, R. and Elhadad, M. (1997) Using Lexical Chains for Text Summarization In *Proceedings of the Intelligent Scalable Text Summarization Workshop (ISTS'97)*, ACL, Madrid, 1997.

de Beer, C.S. (1996) Ontology of the Book: Text, Intertext, Hypertext, in *South African Journal of Library and Information Science* 15 (6): 124 - 129.

Borgman, C. (2003) *From Gutenberg to the Global Information Infrastructure: Access to Information in the Networked World*, Cambridge MA: MIT Press.

Boudon, R. (1986) *L'idéologie ou l'origine des idées reçues*, Paris: Fayard.

Buckland, M.K. (1991) Information as Thing, in Journal of the American Society for Information Science 42 (5): 351 - 360.

Camus, A. (1975) The Myth of Sisyphus, London: Penguin Books.

Carbonell, J.G. (1981) Subjective Understanding: Computer Models of Belief Systems. UMI Press. Revision of author's PhD thesis, Yale, 1979.

Carbonell, J.G. (1983) Learning by Analogy: Formulating and Generalizing Plans from Past Experience, in Machine Learning: An Artificial Intelligence Approach, Michalski, R.S., Carbonell, J.G. and Mitchell, T.M. editors, volume 1: 137 - 161.

Choi, F.Y.Y., Wiemer-Hastings, P., Moore, J. (2001) Latent Semantic Analysis for Text Segmentation. In Proceedings of EMNLP 2001, pp 109-117.

Chouliaraki, L. and Fairclough, N. (1999) Discourse in Late Modernity, Edinburgh: Edinburgh University Press.

CIDOC CRM - Conceptual Reference Model: <http://www.cidoc-crm.org>

Cremmins, E.T. (1996) The Art of Abstracting, Arlington: Information Resources Press.

Crofts, N., Doerr, M., Gill, T., Stead, S., Stiff, M. editors (2004) Definition of the CIDOC Conceptual Reference Model and Cross-reference Manual v4.0, ICOM/CIDOC CRM Special Interest Group.

DOLCE - Laboratory for Applied Ontology (2003): <http://www.loa-cnr.it/DOLCE.html>

Ducrot, O. and Todorov, T. (1979) Encyclopedic Dictionary of the Sciences of Language, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Dunham, M.H. (2003) Data Mining Introductory and Advanced Topics, New Jersey: Pearson Education.

Farrar, S. and Langendoen, D.T. (2003) A linguistic ontology for the Semantic Web. GLOT International. 7 (3), pp.97-100.

Fergusson, R., Manser, M. and Pickering, D. (2002) The Penguin Concise Thesaurus, London: Penguin Reference.

Fletcher, C.R. (1999) Computational Models of Reading and Understanding: What Good Are They? In Computational Models of Reading and Understanding, Ashwin Ram and Kenneth Moorman, (Eds.), The MIT Press.

Foltz, P.W. (1998) Quantitative Approaches to Semantic knowledge Representations. *Discourse Processes*, 25, 127-130.

Foltz, P.W. (1998) Textual Coherence Using Latent Semantic Analysis. *Discourse Processes*, 25.

Foltz, P.W., Kintsch, W., Landauer, T.K. (1998) The measurement of textual Coherence with Latent Semantic Analysis. *Discourse Processes*, 25, 285-307.

Geertz, C. (1988) *Works and Lives: the anthropologist as author*, Oxford: Polity Press.

Gellner, E. (1985) *Culture, Identity and Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.

Goatly, A. (2007) *Washing the Brain: metaphor and hidden ideology*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

GOLD - General Ontology for Linguistic Description: <http://linguistics-ontology.org>

Goldman, S.R. and Varma, S. (1995) CAPPING the construction-integration model of discourse comprehension. In C. Weaver, S. Mannes, & C. Fletcher (Eds.), *Discourse comprehension: Essays in honor of Walter Kintsch* (pp. 337-358). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Grosz, B.J. and Sidner, C.L. (1986) Attention, Intentions, and the Structure of Discourse. *Computational Linguistics* 12(3), pp. 175-204.

Haiman, J. (1998) *Talk is Cheap: Sarcasm, Alienation, and the Evolution of Language*. Oxford University Press.

Harris, L., Kiernan, V.G. and Miliband, R. (1991) *A Dictionary of Marxist Thought*, Oxford: Blackwell Publishing.

Hearst, M.A. (1994) Multi-Paragraph Segmentation of Expository Text. *Proceedings of the 32nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, Las Cruces, NM.

Herman, E.S. and Chomsky, N. (1994) *Manufacturing Consent: the political economy of the mass media*, London: Vintage Books.

Hirshman, A.O. (1991) *The Rhetoric of Reaction: Perversity, Futility, and Jeopardy*. Harvard University Press.

Hobbs, J.R. (1979) Coherence and Coreference. *Cognitive Science* 3(1), pp. 67-90.

Hobsbawm, E.J. (1990) Nations and Nationalism since 1780, Cambridge: Cambridge University Press.

Hodge, B., Kress, G., Jones, G. (1979) The ideology of middle management. In Language and Control, Roger Fowler, Bob Hodge, Gunter Kress, and Tony Trew (eds.). London: Routledge & Keegan Paul.

Hoey, M. (2001) Textual Interaction, London: Routledge.

Hofmann, T. (1999) Probabilistic Latent Semantic Indexing. In Proceedings of SIGIR 1999, pp 50-57.

Hovy, E.H. (1988) Generating Natural Language Under Pragmatic Constraints. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Hroch, M. (1993) From national movement to the fully-fledged nation, in *New Left Review*, 198: 3-20.

Institute for Propaganda Analysis (1939) *The Fine Art of Propaganda*, New York: Harcourt, Brace and Company.

Kedourie, E. (1960) *Nationalism*, London: Blackwell Publishing.

Kintsch, W. and Van Dijk, T.A. (1978) Toward a Model of Text Comprehension and Production, in *Psychological Review* 85 (5): 363 - 394.

Kintsch, W. (1988) The role of knowledge in discourse comprehension: A construction-integration model. *Psychological Review* 95: 163-82.

Kintsch, W., Welsch, D., Schmalhofer, F., Zimmy, S. (1990) Sentence memory: A theoretical analysis. *Journal of Memory and Language* 29:133-59.

Kintsch, W. (1992) How readers construct situation models for stories: The role of syntactic cues and causal inferences. In A. F. Healy, S. M. Kosslyn, and R. M. Schiffrin, (Eds.), *Essays in Honor of William K. Estes*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Kintsch, W. (1994) The Psychology of Discourse Processing. In *Handbook of Psycholinguistics*, M. Gernsbacher (Ed.), San Diego: Academic Press. pp. 721-739.

Lallich-Boidin, G. and Maret, D. (2005) *Recherche d'information et traitement de la langue*, Villeurbanne: Presses de l'ENSSIB.

Landauer, T.K. (1999) Latent Semantic Analysis is a Theory of the Psychology of Language and Mind. *Discourse Processes*, 27, 303-310.

Landauer, T.K., Foltz, P.W., Laham, D. (1998) Introduction to Latent Semantic Analysis. *Discourse Processes*, 25, 259-284.

Landauer, T.K., Laham, D., Rehder, B., Schreiner, M.E. (1997) How well can passage meaning be derived without using word order? A comparison of Latent Semantic Analysis and humans. In M.G. Shafto & P. Langley (Eds.), *Proceedings of the 19th annual meeting of the Cognitive Science Society* (pp. 412-417). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Langston, M.C., Trabasso, T., Magliano, J.P. (1999) A Connectionist Model of Narrative Comprehension. In *Computational Models of Reading and Understanding*, Ashwin Ram and Kenneth Moorman, (Eds.), The MIT Press.

Leggitt, J.S., Gibbs, R.W. Jr. (2000) Emotional Reactions to Verbal Irony. *Discourse Processes*, 29(1), pp. 1-24.

Lévi-Strauss, C. (1964) *Mythologiques* en 4 volumes, Paris: Plon.

Lowenthal, D. (1985) *The Past is a Foreign Country*, Cambridge: Cambridge University Press.

Mani, I. (2001) *Automatic Summarization*, Amsterdam: John Benjamins.

Mann, W.C. and Thompson, S. (1988) Rhetorical Structure Theory: Towards a Functional Theory of Text Organization. *Text* 8, pp. 243-281.

Marcu, D. (1996) Building Up Rhetorical Structure Trees. *The Proceedings of the Thirteenth National Conference on Artificial Intelligence*, vol 2, pages 1069-1074, Portland, Oregon, August 1996.

Marcu, D. (2000) Extending a Formal and Computational Model of Rhetorical Structure Theory with Intentional Structures a la Grosz and Sidner. *The 18th International Conference on Computational Linguistics COLING'2000*, Luxembourg, July 31-August 4, 2000.

Martin, O. (2007) *L'enquête et ses méthodes: l'analyse de données quantitatives*, Paris: Armand Colin.

Marxists Internet Archive (2005): <http://www.marxists.org>

Masolo, C., Borgo, S., Gangemi, A., Guarino, N., Oltramari, A. and Schneider, L. (2003) *The WonderWeb Library of Foundational Ontologies*, ISTC-CNR Preliminary Report.

- Meehan, J.R. (1980) *The Metanovel: Writing Stories by Computer*. Garland. Originally printed as author's thesis, Yale, 1976.
- Moore, J.D. and Pollack, M.E. (1992) A Problem for RST: The Need for Multi-Level Discourse Analysis. *Computational Linguistics*, 18, pp. 537-544.
- Morris, J. and Hirst, G. (1991) Lexical Cohesion Computed by Thesaural Relations as an Indicator of the Structure. *Computational Linguistics*, Volume 17, number 1, 1991, pp 21-48
- Moser, M.G. and Moore, J.D. (1996) Toward a Synthesis of Two Accounts of Discourse Structure, *Computational Linguistics* 22(3):409-420, 1996.
- Mross, E.F. and Roberts, J.O. (1992) The construction-integration model: A program and manual. Institute of Cognitive Science Technical Report, #92-14.
- Nirenburg, S. and Raskin, V. (2004) *Ontological Semantics*, Cambridge MA: MIT Press.
- Perfetti, C.A. (1998) The Limits of Co-Occurrence: Tools and Theories in Language Research. *Discourse Processes*, 25, 363-377.
- Propp, V. (1968) *Morphology of the Folktale*, Austin: University of Texas Press.
- Renan, E. (1947) *Oeuvres Completes: volume I*, Paris: Calmann-Livy.
- Ricoeur, P. (2004) *Memory, History, Forgetting*, Chicago: University of Chicago Press.
- Riesbeck, C. and Schank, R. (1989) *Inside Case - based Reasoning*, Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum.
- Riloff, E. (1996) Automatically Generating Extraction Patterns from Untagged Text. In *Proceedings of the Thirteenth National Conference on Artificial Intelligence (AAAI-96)*, pp. 1044-1049.
- Sack, W. (1994) *Actor-Role Analysis: Ideology, Point of View, and the News*. Masters Thesis, MIT.
- Sack, W. (1994) On the Computation of Point of View. In *Proceedings of the National Conference of Artificial Intelligence (AAAI 94)*, Seattle, WA.
- Schank, R.C. and Abelson, R.P. (1977) *Scripts, Plans, Goals, and Understanding*, Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Sévilla, J. (2003) *Historiquement correct*, Paris: Perrin.

Sidanius, J. and Pratto, F. (1999) *Social Dominance*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sidiropoulou, M. (2004) *Linguistic Identities through Translation*, Amsterdam: Rodopi.

Silverstein, M. (1988) De-voice of authority. Paper read at 87th Annual Meeting of the American Anthropological Society, Phoenix, Arizona.

Silverstein, M. (1993) Metapragmatic discourse and metapragmatic function. In *Reflexive Language*, J. Lucy (ed.). New York: Cambridge University.

Tapiero, I. and Denhiere, G. (1995). Simulating recall and recognition by using Kintsch's Construction-Integration model. In C. Weaver, S. Mannes & R. C. Fletcher (Eds.), *Discourse comprehension: Models of processing revisited. Essays in honor of Walter Kintsch* (pp. 211-233). Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

Toolan, M. (1988) *Narrative: a critical linguistic introduction*, London: Routledge.

Uspensky, B. (1973) *A Poetics of Composition* (translated by V. Zavarin and S. Wittig). University of California Press.

van Dijk, T. and Kintsch, W. (1983) *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.

van Dijk, T. (1998) *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.

van Dijk, T. (2000) *Ideology and discourse. A multidisciplinary introduction*. English version of an internet course for the UOC. <http://www.hum.uva.nl/teun/ideo-dis2.htm>

Wang, S. (1993) The New York Times' and Renmin Ribao's News Coverage of the 1991 Soviet Coup: A case Study of International News Discourse. *Text* 13(4), pp. 559-589.

Wertsch, J.V. (1998) *Mind as Action*, New York NY: Oxford University Press.

Whitney, P. (1998) *The Psychology of Language*. Houghton Mifflin Company.

Wortham, S., Locher, M. (1996) Voicing on the News: An Analytic Technique for Studying Media Bias. *Text* 16(4), pp. 557-585.

Yang, Y. (1999) An Evaluation of statistical approaches to text categorization. *Journal of Information Retrieval*, Vol 1, No. 1/2, pp 67-88.

Žižek, S. (1994) *Mapping Ideology*, London: Verso.

Ελληνική

Αγγέλου, Α. (1997) Το κρυφό σχολειό: χρονικό ενός μύθου, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Βερνίκος, Ν. και Δασκαλοπούλου, Σ. (2007) Γενεαλογία και Ιδεολογία, Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην.

Δεμερτζής, Ν. (1996) Ο λόγος του εθνικισμού: αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Δοξιάδης, Κ. (1995) Εθνικισμός, Ιδεολογία, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον.

Ιωσηφίδης, Θ. (2008) Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Κυριαζή, Ν. (1999) Η Κοινωνιολογική Έρευνα: κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λέκκας, Π.Ε. (1994) Διανοούμενοι και ιδεολογία, στο Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ.Θ. Δημαρά, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ.

Λεονταρίτης, Γ.Β. (1983) Εθνικισμός και Διεθνισμός: πολιτική ιδεολογία, στο Τσαούσης, Δ.Γ. (επιμ.), Ελληνισμός-Ελληνικότητα, Αθήνα: Εστία.

Λιάκος, Α. (1994) Προς Επισκευήν Ολομελείας και Ενότητας: η δόμηση του εθνικού χρόνου, στο Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ.Θ. Δημαρά, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ.

Μοσχονάς, Σ.Α. (2005) Ιδεολογία και Γλώσσα, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1998) Θεωρητική Γλωσσολογία: εισαγωγή στη σύγχρονη γλωσσολογία, Αθήνα: Ρωμανός.

Μπουρντιέ, Π. (1999) Γλώσσα και Συμβολική Εξουσία, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα.

Παλαμάς, Κ. (1907) Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου: <http://www.palamas12.net>

Τσουκαλάς, Κ. (1994) Ιστορία, Μύθοι και Χρησμοί, στο Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού.